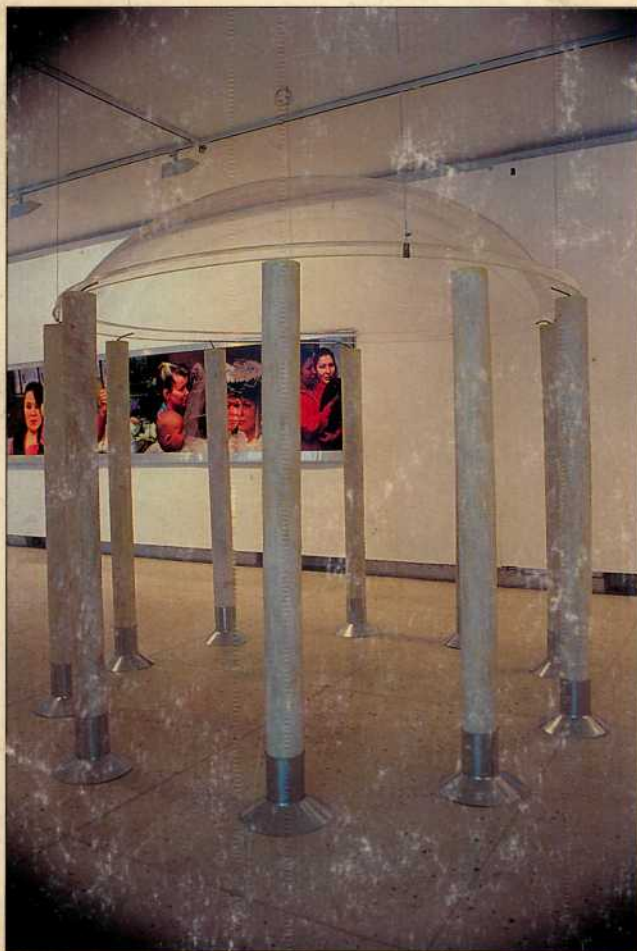

Vikerkaar

6/1997

VIKERKAAR 75: Krista Aru uurib "Vikerkaare" eelajalugu. Triin Soometsa, Ruth Jyrjo, Erkki Luugi, Karla Vary ja François Serpenti luulet. Matt Barkeri põnevusjutt. William Blake'i "Tiigri" seitse tõlget. Enn Soosaar tõlkimise üllast kutsest. Hispaania vaimu uutest arengutest. Ülevaade Läti kirjandussündmustest. Vaatenurgas Linnar Priimäe, Ülo Mattheuse, Andrus Kivirähki, Jaan Puhveli uued raamatud ning juudi luule antoloogia. Katrin Kivimaa Liina Siibi näitusest. ■

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 11. aastakäik.
Juuni, 1997. Nr. 6.

SISUKORD

Federico Garcia Lorca ****Ma kardan, kas su imet...* **1**

Matt Barker *Sihtjaam - hullusus* **2**

Triin Soomets *Syda* **24**

Ruth Jyrjo *Luulet* **29**

Erkki Luuk *Luulet* **32**

Karla Vary *Luulet* **37**

François Serpent *Luulet* **44**

William Blake *The Tyger. Tüger (Inglise keelest tõlkinud Ilmar Laaban, Toivo Pilli, Rein Sepp, Ene-Reet Soovik, Jüri Talvet, Udo Uibo, Märt Väljataga)* **49**

Märt Väljataga *Luule tõlkimine ja "Tüger"* **57**

Enn Soosaar *Tõlkijast* **60**

Katrin Kivimaa *Süütuse paradoksid* **63**

Félix de Azúa *Tout se complique!* **65**

Marin Möttus *Paar pilku Hispaaniale* **69**

Krista Aru *"Vikerkaare" jälgedes* **79**

ELAV AJALUGU

Jaak Vares *Kuidas "Vikerkaart" tehakse* **90**

VAATENURK

Tiit Hennoste *Linnar Kaalepi hilispuberteet* **92**

Jüri Ehlvest *Ära loe lollilt* **94**

Peter Sauter *See, kust Kivirähk pärit on* **95**

Marju Lepajõe *Uni Eestis* **96**

Art Leete *Müüdi mõte* **98**

Märt Kivine *Hea mõte, halb teos* **100**

KALEIDOSKOOP

Maima Grinberga *Läti-kiri* **104**

Marika Mikli *Hispaania on midagi muud* **107**

Kujundus: Jüri Kaarma

Fotod: Liina Siib ja Toomas Kohv

© "Vikerkaar" 1997.

Esikaanel:

Liina Siib. Näitus "Süütuse presumpatsioon". Kunstihoone galerii. 6.–23. märts 1997.

Tagakaanel:

Liina Siib. Näitus "Süütuse presumpatsioon". Kunstihoone galerii. 6.–23. märts 1997.

FEDERICO GARCIA LORCA

* * *

Hispaania keelest tõlkinud Ain Kaalep

Ma kardan, kas su imet ma ei kaota:
raidkujusilmi, jälge sedasama,
mida mu palgele ses öös eks vaota
seesama roos, mis hakand õhetama, –

ja kas ma kord kui ainsa oksaraota
kuiv, murdund puu siin kalda peal ei lama
ja määndumiselõhnagi ei laota,
mis vaklu kokku kutsuks maiustama...

Kui oled minu salajane vara,
kui oled minu rist ja minu haavad,
ja mina – koer, kes valvab sinu tara,

mind meeles pea! Mu sügisest las ehte
su hämmastund jõekaldad ükskord saavad,
kui säilitad neil mõnda koltund lehte.

Kümmekond aastat tagasi avaldati esmakordselt sari Federico García Lorca (5.VI 1898 – 19.VIII 1936) sonette, mis seni omaste soovil nende liigse isiklikkuse ja intiimsuse pärast lugejaile tutvustamata olid jäänud. Need avavad uusi jooni poeedi isiksuses, millele armastusmotiivide vähesust oli iseloomulikuks peetud. Siin tõlgitud sonett on pärit sellest sarjast. A.K.

MATT BARKER

SIHTJAAM – HULLUSUS

Kui hommikul ärkasime, oli meid telgis neli: mina, Craig, tema tüdruk Stella ja meist kaks aastat noorem viieteistaastane Simon. Me olime juba seitsmendat päeva mägedes, enda arvates umbes 30 miili kaugusel Aerglenni ja Fort Augustase linnakesest ning umbes 10 miili kaugusel mäetipust, mida kohalikud elanikud, keda me viimati kohatasime kaks päeva tagasi, nimetasid millekski Kuradipiigi-taoliseks. Me küll naersime esialgu šotlaste ebausule üle, kuid istudes kottpimedas öös hüpnootiseerivalt kargleva punaka leegi valgusel, nakatas hirm vähehaaval ka meid. Kogu see koht lõhnas sünguse järel, hämaras taevas oli näha mäetippude siluette, pimedas oli kuulda igasuguseid helisid.

Me olime skaudid – ilma ettevalmistuse ja väljaõppeta, kuid sellest me ei hoolinud. Me tahtsime olla eemal lärmist, linnaelust, ühiskonnast, rumalatest naljadest – kõigest. Me tahtsime olla üksinda ja puhata. Ning selleks ronisimegi novembri lõpupäevil Šoti mägedesse. Me lasime isegi koolist jalga, me *mässasime*.

Nigelat külma hommikusööki mäludes tundsin ma järsku, et hingamisel krõbiseb miski kopsudes, kuid ei öelnud midagi. Natuke veel ja ma jään haigeks, mõtlesin, tundes ennast suure ideaali nimel kannatava kangelasena.

Tagavarasid pidi meil jätkuma veel nädalaks; siis pidi lõppema ka «puhkus». Kui me telgi ja asjad kokku pakkisime, hakkas lörtsi sadama. Helbed langesid soojale nahale ja sulasid kiiresti; ma panin igaks juhuks teise kampsuni selga – ei tahtnud siiski enne nädala lõppu minna tagasi koju ja ühiskonda.

Me asusime teele. Me ei teadnud ei oma laagri asupaiga kõrgust, ei täpset asukohta; me suundusime lihtsalt itta. Craig uskus, et ühel hetkel me jõuame *kuhugi*, ja kui ei, siis mõne šotlase leiame igal juhul, kes juhatab meid mõnda tsiviliseeritud punkti.

"Ärge petke ennast," rääkis ta õhtuti kuuma auravat kohvi rüübates. "Me oleme tsivilisatsioonist ümber piiratud. Inimene on kõikjal, ja kuidas me ka ei tahaks, ei suuda me temast pääseda."

Juba kolmandat päeva polnud me kohanud mitte kedagi, kuid Craig oli kangekaelne. Me liikusime muudkui itta.

Paari miili pärast sattusime mingi väikse, kuid väga külma ja karedavoolulise jõekese äärde. Hall kohisev vesi tormas juba sajan-deid külmade libedate kivide vahel, lihvides neid nagu teemante.

Craig vaatas kaarti ja teatas süngelt, et siin jõge olema ei pea. Kaardi selles kohas, kus meie tema arvates asusime, puudusid üldse jõed. Põhjalikumal uurimisel ei leidnud me seda kohta üldse kaardilt. Nii et me olime kaardist väljas.

"Näete, ma ju ütlesin," ütles Craig võidukalt. "See oli kõige üksil-dasem koht siinkandis. Nii et varsti oleme jälle tsivilisatsiooni võimu-ses."

"Lähme parem tagasi," pakkus väike Simon hädiselt. Kerge jope all oli tal vaid üks kampsun; krae vahele sadas külma lund. Oli näha, et ta külmetab meist kõige rohkem. Tema kanda olid telk ja väike osa toidust.

"Ei, lähme edasi," lausus Craig. Ta tõestas meile uuesti lühidalt ja kindlalt, et edasi minnes satume peagi mõnele külale või kasvõi hurtsikule, tagasiteed aga ei leia enam nagunii.

Ta kraamis välja mingi kahtlase peenikese nõöri, sidus selle enesele ümber ja kinnitas selle otsa oma seljakoti. Edasi käskis ta nõöri enda ümber siduda Stellal, siis Simonil. Mina jäin kõige lõppu.

Nõör oli liiga pikk, et hoida meid koos; asjad kõlkusid selle otsas peaaegu nagu lahtiselt. Ma kahtlesin, kas karedaveeliste jõgede üle-tamisel niimoodi tehakse (pealegi ei teadnud me veel jõe sügavust), kuid vastu ei vaielnud. Me tegime nii, nagu ütles Craig.

"Aga kui me märjaks saame?" küsis Stella arglikult.

"Meil on kummikud ja veekindlad püksid, mis ei lase niiskust läbi kuni rinnust saadik," vastas Craig.

Ta käskis kontrollida, et kõik kotid oleksid kindlalt kinnitatud. "Ja kui saamegi märjaks," lisas ta, "siis teeme lõkke ja soendame ennast. Lähme!"

Ta hakkas enesekindlalt liikuma ja astus vette. Jalg libastus suurel

lapergusel kivil ning Craig vandus pahaselt. Vee pladin ajas mulle külmavärinad peale; tundsin uuesti, et näonahk hõõgub ja pea on *liiga* soe.

"Tulge nüüd!" hõikas Craig kärsitult.

Stella astus tema järel, veekindlad seljakotid lohisesid maas. Ainult mina seisin veel paigal. Tõmbasin hinge; kurk kriipis õrnalt.

Simon oli juba kõhuni vees. Ta ahmis suuga õhku. Kõik kolm vehkisid kätega, et mitte kaotada tasakaalu; Craig vandus, teised vaikisid. Ma ronisin põlvini vette; vool oli äärmiselt tugev. Ma sain nüüd aru, miks nad vehivad nii meeletult kätega – vesi *tõmbas* meid endaga kaasa. Mulle meenusid kurjad muinasjutud julmadest näki-
neidudest.

Ning siis see juhtus.

Craigil oli üle poole jõest läbitud, kui Stella libastus. Ta karjatas, heites käed kramplikult laiali, ning vajus esimese hooga üle pea vee alla.

"Stella!" karjatas Craig; tema hääles oli paanika. Ta tõmbas vaistlikult nõõrist.

Edasi läks kõik kiiresti. Nõör tõmbus pingule ning korraga hakkasid Craig ja Simon kätega vehkima. Nad olid näost lubivalged. Korraks ilmus vee alt Stella pea; nõör veel pidas teda; ta karjus ja puristas – ta oli vett kurku tõmmanud.

Mul tõmbus sees kõik külmaks. *Nõör tõmbas ka mind.*

Craig jõnksatas ja prantsatas vette; hallide jäiste lainete vahel oli näha vaid tema vehkivaid käsi.

Simon üritas kalda poole ronida, kuid nõör ja vool kiskusid teda tagasi.

"Ei! Danny!" karjus ta meeleheitlikult. Ta nuttis. Ta sirutas käsi anuvvalt minu poole; vastupandamatu jõud vedas teda endaga kaasa.

Järsku nõör plaksatas ja kadus silmapilkselt voogudesse. Kusagil kaugel karjus läbi kohina Craig. Ma jõudsin veel mõelda, et Simon on nüüd päästetud, kui poiss vette kukkus.

Ta karjus; nõör tõmbus meie vahel pingule, vedades mind kaasa.

"Danny-y...!" Simoni hääli oli moondunud nutuseks kriiskamiseks. Ta puristas. "Aita, palun, Danny!... Mul on külm, vesi!... Danny, ole

mees, tõmba, Danny, palun, mul on nii külm, Danny-y!"

Ma nägin veel korraks tema lapsesilmi – ehmunud ja abituid –, kui nõor libises mu ümbert ära. Simon karjatas meeleheitlikult. Ma jõudsin veel nõõriotsast kinni haarata, kuid see libises mu sõrmede vahelt välja.

Ma nutsin ja arvatavasti röökisin, vesi kohises, Simon karjus.

Ning siis ta kadus.

Nägin vaid tema surmvalget poisinägu vajumas suure jäise laine nagu teki alla; ma viskusin talle karjudes järele; vool tõmbas mind kaasa, ma nutsin, ma olin läbimärg...

Kui ma lõpuks oimetult kaldale ronisin, ei olnud enam kedagi näha.

Ma vajusin nuttes pikali; kraapisin külmast kangete sõrmedega kiviklibu, nii et küüned hakkasid veritsema; kriipisin oma nägu ja juukseid ning karjusin, kuni jäin jõuetult nuuksudes külmale maapinnale lebama.

Märg lumi langes mu peale. Ma hingeldasin ja kähisesin; nutta enam ei jaksanud.

Nad olid läinud. Päriselt.

Kui ma end lõpuks püsti ajasin, käis pea ringi, liikmed valutasid, ninast voolas verd. Käed olid ville täis – arvatavasti nõõri hõõrutud. Riided olid läbimärjad; ma lõdisesin.

Ma pühkisin nina käisega kuivaks ja väänasin kampsunid välja, kuid paremaks see asja ei muutnud. Algasid külmavärinad.

Pimenes, kell võis olla umbes neli. Lumesadu muutus tihedamaks, suured helbed katsid laugusid ja ronisid sõõrmetesse, nagu üritaks mind lämmatada.

Ma vaatasin ringi ja hakkasin vähehaaval piki jõge liikuma. See oli viimane lootus leida keegi elusana või kasvõi mõni seljakott, mille lained võisid olla visanud kividele. Mul ei olnud midagi peale niiskete riiete, millest külm tuul läbi käis, muutes need jäätunud torudeks; vesi oli kõik – tikud, toidu, telgi, magamiskotid – endaga viinud. Äärmisel juhul võisin sattuda mõne kohaliku talu peale, tõenäosus selleks pidi piki jõge minnes minu arvates suurem olema.

Ma üritasin kiiresti liikuda, kuid jalad vaevu kandsid. Mitu korda

pidin peatuma, et uuesti nutta ja kriimustada hüsteeriahoos nägu. Pea õhetas, jalad olid kanged, varbaid peaaegu ei tundnud – vaid liigutades neid rasketes saabastes hakkas kusagil midagi valusalt torkima.

Kui läks päris pimedaks, vajusin maha. Ma vajasin puhkust; külm tuul sasis mu juukseid ja niiskeid riideid; jalad olid tinased, pea muutus üha uimasemaks.

Järsku mulle tundus, nagu oleks keegi selja taga naerma puhkenud – kähedalt ja võikalt.

"Danny-y!..." karjus ta naerdes. "Da-ann-y-y, aita, ole me-ee-es..."

Ma kargasin püsti ja vaatasin meeletult ringi. Vaid üksikud põõsad sahisesid pimedas. Ma hingeldasin, pea huugas. Tuul jäätas külmi riideid keha külge.

Läksin komistades edasi. Pimedas ei olnud midagi näha, paar korda libastusin kividel ja astusin külma vette. Ma vandusin vihaselt ja lõin kive kangete jalgadega. Kül mavärinad vallutasid keha; ma komberdasin vaevaliselt edasi.

Pea käis ringi, silme ette ilmusid mingid eredad laigud, mida pidasin esialgu autotuledeks. Viskusin nende poole, kuid takerdusin nagu kriipides mingisse okkalisse põõsasse. Ma vajusin kähinal nuttes kividele.

Ma pekslesin lõdinateis.

Korraks kadus pilt täielikult silme eest, nagu oleksin välja lülitunud, ent järgmisel hetkel tundsin ennast jälle elusana. Kuigi mul oli juba täiesti ükskõik, kuspool elu või surma ma asun.

Ning sel hetkel nägin ma tulesid ja kuulsin mootorimüra.

See oli buss, nägin selgesti, kui ta sõitis mäest alla. Ta oli alles teisel pool jõge (ma märkasin, et olin jõest eemaldunud enam kui paarisaja jala kaugusele) ja lähenes kiiresti väiksele sillakesele.

Ma ajasin ennast kiiresti tuimadel jalgadel püsti ja viskusin komistades tee poole. Ma karjusin; teeni oli vaid sada jalga, kuid vahemaa tundus mulle maratonina. Buss oli juba sillal.

Ma tormasin kiviklibu sahisedes teele, komistasin ja veeresin asfaldile. Mootorimüra lähenes, kostis piduri meeletult kiunatus, rasked kummid kaapisid asfaldil...

Buss peatus kusagil väga lähedal. Ma ei näinud, kui lähedal, ma ei

näinud enam mitte midagi. Tundsin enda all vaid külma krobelist pinda, minule langevaid üksikuid helbeid, bussist hinguvat soojust. Keegi karjus vihaselt, kuid ma ei mõistnud enam keelt; silme ees virvendas, kehas pulseeris kuumus.

Keegi puudutas mind või tundus see mulle nii; ma sain aru, et olen päästetud, ja kaotasin meelemärguse.

Esimene asi, mida ma tajusin, kui avasin silmad, oli nüri valu peas. Kõik liikmed oigasid, silmad karjusid iga liigutuse juures, suu oli kuiv. Ma istusin, toetudes külmale aknale, mille taga möödusid hallid kivid, mäed, kuivanud muru ja porised teeääred. Ma üritasin meelde tule-tada, mis minuga juhtus, ning kohe meenus kõik: telk, Craig, jõgi, Stella karjed ja väikese Simoni silmad.

Ma tõmbusin pingule ja tundsin torget peas. Lasin kuuldavale valusa korina.

"Noh, ärkasid üles?" küsis kusagilt lähedalt reibas kare mehehää. "Kas sa ütlesid midagi? Kuuled, valutab sul midagi?"

Keegi puudutas mind õlast ning ma pöörasin vaevaliselt ringi. Silmad kiunatasid, kaelalihaseid läbis terav valu. Ma korisesin uuesti.

See oli umbes viiekümneaastane mees, musta habemega, suure kõhuga, mis paistis tema pluusi alt, ja sädelevate tumedate silmadega. Tema segamini aetud tumedad juuksed meenutasid sarvi.

"Ärkasidki. Noh, valutab või? Ma arvasin, et me ajasime sulle peale, buss peatus sinust paari jala kaugusel, sul vedas. Sa magasid terve öö, kell on juba peaaegu kümme."

"Kus ma olen?" pomisesin. Hää oli kähe, kurk kriipis. Ninas ja põskedes oli tohutu raskus, ma suutsin vaevu hingata. Tõmbasin läbi suu kopsud täis.

"Mida sa küsid? Ma ei kuule hästi..."

Ta tahtis vist veel midagi lisada, kuid sel hetkel tabas teda tugev kõhahoog. Ta hakkas laskama, suutmata ennast pidada, tõmmates vaid paar korda kramplikult hinge. Ta muutus näost tumepunaseks, rappudes üle kogu keha.

"Kurat!" rögises ta, saades lõpuks kõhast jagu. Ta kraaksatas veidralt ja kõhis kurgu puhtaks. Ta neelatas. "Säherdune kurat!"

Ta naeratas mulle julgustavalt, kuid kogu tema kurnatud näost

õhkus väsimust. Ma vaikisin. Pöördusin jälle külma akna poole; buss värises, tee oli auklik. Klaasile sadasid üksikud piisad.

Bussis oli jahe; mu jalad olid tuimad ja külmetasid. Valitses haudvaikus, võis arvata, nagu ei olekski siin mitte kedagi, kuid igal pool, kuhu silm ulatus nägema, istusid inimesed. Mitte keegi ei liigutanud; kõik olid paigale tardunud nagu peatatud filmikaadris.

Buss undas.

Järsku ma võpatasin ja pöördusin kiiresti naabri poole. Peas torgatas valu.

"Me peame tagasi sõitma!" ütlesin ärevalt. "Me olime laagris... Saate aru... Läksime üle jõe... Simon... Saate aru..."

Ma hingeldasin. Ei jaksanud rääkida.

"Ära pabista," ütles mees rahustavalt, surudes mind tugeva käega tagasi vastu aknaklaasi. "Sa ei tohi pabistada, kõik on korras, sa oled meiega..."

Toon, millega ta ütles viimase sõna, sundis mind tema poole vaatama. Ta vaid naeratas sõbralikult, kuigi kahvatult; tema põskedesse ilmusid lohukesed ning päevitunud näonahk tõmbus silmade ümber kortsu.

"Ära pabista. Kui kõik siin pabistaksid, siis oleks me juba ammu hullud. Küll sa harjud bussiga... Mis jõgi see oli?"

"Ma ei tea," vastasin vaikselt.

"No näed siis," ütles ta lõbusalt ja vaatas piki vahekäiku ettepoole.

Buss venis võimatult aeglaselt.

Ma nõjatusin jälle aknale, külm klaas jahutas hõõguvat nahka. Väljas möödusid Šoti mägede külmad kivised maastikud ning kusagil oli jõgi, milles ulpis kolm süütut korjust.

Ma oigasin vaikselt ja alistunult. Kahjuks olin mina elus.

"Kas sa süüa ei taha või?" küsis mees. Ta oli vahepeal kusagil käinud ning haises nüüd suitsukala ja küüslaugu järele. Ta vaatas ringi ja pühkis käed vastu oma istet rasvast puhtaks.

Ta naeris mulle otsa vaadates.

"Toidavad nad siin halvasti, tead: hapuks läinud piim, vana kala, konte täis, küüslauku peale ja kogu söök. Vahel saab saia, aga see on juba mõnu... Kui me kohale jõuame, lähen ma kohe esimesse poodi

ja ajan endale sisse kõik, milleks raha jätkub."

Ta naeris jälle ning vajus minu kõrvale istmele.

Ma vaikisin, toetunud aknale. Peavalu ei olnud enam nii tugev, kuid silmi pööritada ma ei saanud. Kurk kriipis, nina ja põsed muutusid järjest raskemaks. Keha värises õrnalt, kuuma nahka ärritas iga puudutus. Palavik võis olla kolmekümne üheksa kandis. Taskus oli niiske taskurätt; ma nuuskasin ja tundsin valu peas. Kui me varsti linna ei jõua, võin tõsiselt haigeks jääda, mõtlesin. Ja olekski hea.

"Mis kell on?" küsisin vaikselt, peites taskurätti tagasi taskusse ja vajudes istmele, mis oli mitmest kohast lapitud ja nõelutud. Üldse jättis kogu buss räpase ja remonditud mulje.

Mees kehitas õlgu.

"Pole. Bussiga sõites ei mängi see mingit rolli, kell vaid süvendab tунnet, et sa ei jõua mitte kuhugi. Aga ma vaatan..."

Ta kallutas ennast üle vahekäigu kalgi liikumatu näoga istuva naise poole ja küsis:

"Eg' teil kella pole?"

Naine ei liigutanud, paistis, et isegi tema huuled ei liikunud, kui ta ütles tuimalt:

"On küll, aga seisab juba pikemat aega. Näitab 6.25."

"Tõepoolest seisab."

Mees laskus jälle oma istme seljatoele. Ta vaatas lakke.

"Veidrat rahvast on siin. Ma sattusin siia kaks nädalat tagasi. Umbes nii nagu sina, ainult, et mina lehvitasin põialt. Segane koht see igal juhul on. Vahel tahaks siit jalga lasta."

"Teist nädalat?"

"Umbes... Või kes, kurat, seda enam teab. Terve igavik," ta hakkas naerma. "Siin kaob ajataju täielikult, kui sa ei märgi endale iga päeva lõpus kriipsukest käetoole. Nagu Robinson, mõistad?"

Ma vahtisin aknast välja, kuigi mu pilk ei näinud mitte midagi. Ma vaevu kuulsin meest. Pea muudkui valutas, see ajas hulluks.

"Kuhu me sõidame?"

"Kes seda teab. Võib-olla Glasgow'sse või veelgi rohkem lõuna poole. Nad meenutavad turiste... Vähemalt buss. Vana logu. Aga vaevalt, et nad turistid on, pigem mingi segane hullumajast jalga lasknud rahvas."

Ta pöördus jälle liikumatu naise poole:

"Kuhu me sõidame?"

"Ma ei tea," naise hääli oli nii tülpinud, nagu oleks see ainuke vastus, milles ta kindel on peale selle, et tema kell näitab 6.25.

"Olge tänatud, proua."

Mees vajus istmele tagasi. Ta vahtis jälle lakke. Paistis, nagu ta puhkaks; oli kuulda ta hingamist.

"Ütle nüüd, et nad ei ole hullud. On vist liiga pikka aega..." pomises ta. Ta tahtis vist veel midagi öelda, kuid sel hetkel hakkas ta jälle kõhima. Ta keha tõmbus konksu, ta võitles sisemiste krampidega.

"Hullusus!" ütles ta lõpuks, saades endast jagu. Ta oli näost tume-punane.

Ma vahtisin aknast välja. Külma klaasi jahutas nahka.

Nähtavasti jäin ma natukese aja pärast magama, sest kõik kattus pimedusega ja kadus: kivid, buss, porine tee, sombune ilm. Kuid rahulikult puhata ma ei saanud; kogu aeg saatis mind naabri viimane sõna nagu kuri kaja. Ja Simoni silmad.

Ärkasin selle peale, et mind raputati õlast. See oli mu naaber.

"Kuule, ärka, sa pead sööma. Ma toon sulle süüa. Sa oled kindlasti näljane."

"Ma ei taha süüa," pomisesin uniselt. Kohe tuli tagasi reaalsus, valu, palavik, rappuv räpane buss ning külm ja sombune ilm.

"Ah, ä-ära aja jama. Natukene pead sa *kindlasti* sööma. Sa pole päev otsa midagi hamba alla saanud. Ma kohe toon."

Ta jooksis kõikudes kiiresti minema. Oleks mul jõudu olnud, oleks ma talle vastu hakanud ja saatnud ta mõnda ebameeldivasse kohta. Ma nuuskasin jälle. Nina oli täiesti kinni, tulemuseks oli vaid tugev valu peas.

Minuti pärast oli naaber tagasi. Ta hoidis käes mingit karpi ja naeratas häbelikult.

"Sa ära pahanda, ma ju hoiatasin sind, et neil pole midagi eriti korralikku... Nuiasin niigi võimalikult korraliku portsu sinu jaoks. Haige jaoks nad andsid..."

Ta avas karbi, hoides ühe käega istmest kinni, et mitte ümber kukkuda. Mulle lõi ninna tugev lagunemise või mädanemise lehk, mis

meenutas mahamatmata loomalaipa.

Nina oli nähtavasti täielikult korrast ära. Ma pöörasin väsinult pead ja tardusin paigale.

Karbis oli mädanenud poisipea.

Vagled rasvased vaglad roomasid mööda kokkuliibunud karvu; laud olid mädanenud silmade pealt ära söödud; mingid läikivad mardikad istusid silmaavades. Suust paistsid irevil kollakad hambad ja pruuniks tõmbunud keel, milles elas pesakond ussikesi; igemeid ei olnud, suust nirises mingit tumedat vedelikku. Pea vajus külili, paljastades oma katkised kaelalülid.

Ma tundsin, et minu pea läheb raskeks, sees hakkas keerama ning ma pöörasin näo kõrvale. Kampsun pitsitas kurku.

See oli Simon.

"Neil ei olnud enam kala, anna andeks. Viimased jäätmed hommi-kusöögist. Kui sa ei taha, ma söön ise..."

Ta ei jõudnud lõpetada, sest sel hetkel buss jõnksatas, hüpates kivi peal, ning mees kaotas tasakaalu. Ta püüdis karpi käes hoida, kuid see lendas õhku ning kogu sisu kukkus minu peale.

Ma karjatasin, üritades ennast püsti ajada. Ma vehkisin karjudes kätega, vaglad roomasid mööda mu kampsunit, kõdunenud nahk jäi pükste külge, mardikad viskusid igas suunas laiali, roomates tasku-tesse, kampsuni alla, varrukatesse.

Ma pekslesin karjudes ja nuttes, ma ei näinud enam midagi peale mööda mind roomavate vaklade. Minust haarasid kinni tugevad käed, surudes tagasi istmele; ma tagusin neid ja hammustasin, kuid lõpuks said nad minust jagu. Vajusin kramplikult nuuksudes seljatoele.

Naaber hingeldas kuumalt mu kõrva juures.

"Poiss, mis sa teed," sosistas ta vihaselt. "Oled lolliks läinud või, haige oled, kurat sind võtaks! Ära lõuga, ajad siin kõik hulluks!"

Ta tõmbas mind tugevalt juustest, kuid ma ei pööranud sellele enam tähelepanu. Ma nutsin.

"Tahad kogu rahvast siin hulluks ajada? Ole vait ja söö, me kõik tahame kiiremini kohale jõuda, sa pole ainuke!.."

Ma vaatasin talle otsa. Ma ei suutnud liigutada.

"Hoia ja söö!"

Ta korjas *selle* põrandalt üles ning ulatas mulle...
paksu saiaviilu.

Ta viskas selle ketšupisse karpri, milles olid külm kotlett, kuivanud juust ja paar viilu tomatit ning kurki. Ta pani karbi mulle põlvedele. Ma vahtisin seda tardunult.

"Täielik jobu... Oled sa üldse kunagi bussiga sõitnud? Hakkab karjuma, nagu mingi..."

Ma puudutasin ettevaatlikult saiatükki ja tõstsin selle aeglaselt üles. Külm ketšup valgus läbi sõrmede kampsunile, kuid ma ei pannud seda tähele. Ma hakkasin pikkamisi sööma. Kotletist voolas veel mahla, kurgid olid mõrud. See ei olnud Simoni pea.

Ma mälusin kuiva ketšupist saia ja tundsin, et lähen varsti hulluks.

Väljas kogunes udu. Buss sõitis tunduvalt kiiremini kui hommikul, kuid ikka veel tundus, nagu veniks ta liiga aeglaselt. Ma olin natukene toibunud ehmatusest, kuid pea valutas kõvemini. Palavik tõusis veelgi. Mul olid tugevad külmavärinad.

"Kas te ei laseks mind välja?" küsisin vaikselt.

Mees istus vaikides, silmad kinni, suu poolavatud. Tundus, nagu ta magaks.

Ma kõhatasin.

Ta matsutas huuli; ma märkasin tema pluusil kurgu juures suurt niisket plekki, nähtavasti süljest.

"Kas te laseksite mind?.." kordasin, tõmmates teda õrnalt varrukatest.

"Ah?.. Mis?.. Oleme kohal? Kus me oleme?.." Tema pilk selgines. Ta vaatas ringi ja kortsutas pettunult kulmu. Ta ütles lootusetult: "Ikka veel sõidame, mis karistus see on, kurat! Ma nägin unes, et olen jälle Glasgow's, lähen Ibrox Park'i, et vaadata Rangersi laupäevast mängu, me paneme sõpradega pubis õlut... Kurat, aga me hoopis sõidame!"

"Kas te laseksite mind välja?" palusin vaikselt.

Ta vaatas mulle arusaamatult otsa, tema näol olid ikka veel une jäljed.

"Ah välja!" hüüdis ta lõpuks ja puhkes naerma. "Loomulikult mine, pea juba päris ogar! Mine, mine..."

Ta tõusis püsti ning ma ronisin vahekäiku. Seisatasin hetkeks ja

tundsin, et pean ennast tühjemaks.

Ma läksin aeglaselt bussijuhi juurde, kõikudes sõidu taktis ja toetudes istmetele, et mitte pikali kukkuda. Mitte keegi ei liigutanud, kui ma neist möödusin. Tundus, nagu poleks nad isegi hinganud.

Bussijuht oli noor kõhna kahvatu näoga mees. Ta kandis suuri päikeseprille, kuigi mingit päikest ei olnud. Kitsad huuled kokku surutud, nägu nagu mask; ta meenutas surnumatjat või pimedat, kes poeb teie selja taha, võtab oma valgest kepest pussi ja lööb selle teile selga.

"Kas... kas te saaksite mind *välja* lasta?"

"Mida?" küsis ta külma, helitu häälega. Tema liikumatu pilk oli suunatud udust ilmuvale asfaldile, mis tekkis ja kadus kohe kohutava kiirusega bussi alla. Mitte ühtegi autot ei olnud.

"Ma pean *välja* saama."

"Ma ei lase teid välja!" käratas ta järsult ning ma tõmbusin vaistlikult tagasi. "Ma ei saa, me ei ole veel mitte kuhugi jõudnud. Me oleme veel liiga kaugel sihtjaamast, me oleme niigi graafikust maha jäänud."

"Aga..." alustasin ma. Sisemus tõmbus üha raskemaks. Pea valutas, jalad nõtkusid.

"Ei. Minge bussi lõppu, seal on kõik olemas," katkestas ta ja vahetas käiku. Spidomeeter näitas 75 miili tunnis.

Ma mõtlesin, et ilmselt see valetab – selles bussis tundus kõik liiga logu ja vana sellise kiiruse jaoks – ning hakkasin kiiresti tagumise osa poole liikuma.

"Ära sinna mine," ütles vanamees. Ta istus otse kardina kõrval, millega lõppes vahekäik. Ta oli umbes kuuekümnene, tõmmu, kortse täis naha, hallide juuste ja habemetüügastega, mis katsid lõtendavat lõuga. Jalas olid tal porised saapad.

"Mul on vaja..."

Ta matsutas hambutut suud.

"Sinna ei saa." Ta sügas mõtlikult lõuga, vaatamata mulle otsa; tundus, nagu räägiks ta iseendaga. Ma vahtisin teda vaikides, tundes üha tugevamini, et pean saama *sinna*...

"Ei saa," kordas ta uuesti, nagu oleks lugenud mu mõtteid.

"Ei saa, jah," toetas kriiskav naisehää. See oli mehe naaber, kuive-

tunud kondise näo ja prillidega vanamoor. Teised sõitjad vaikisid, mitte keegi ei vaadanud meie poolegi. "Pole keegi saanud, ei saa ka sina!"

"Ma pean!" hüüdsin peaaegu ahastavalt. Ma higistasin. Surve suurenes.

"Ei saa!" käratas naine vihaselt. Ja vehkis oma kondise nimetissõrmega.

"Mitte keegi pole..." alustas mees. Tema habemetüügaste vahel oli jälg kuivanud süljenirest.

Ma tundsin, kuidas kõik tõmbus sisemuses pingule. Ma tegin meeleheitlikult sammu, lükkasin kardinad laiali ning...

Ma olin *tühjuses*. Mitte midagi ei olnud mu ümber. Valitses täielik vaikus. Puudus isegi valgus, olin pimeduses, millel ei olnud algust ega lõppu. Mul oli külm...

Miski voolas mööda säärt alla; alles nüüd ma toibusin.

Ma karjatasin ning hakkasin rabelema, püüdes jõuda tagasi kardinani. Miski rõhus mind, ma ei suutnud ennast liigutada, lõin käe millegi vastu ära ning avasin silmad.

Ma lebasin istmeterea vahel. Mind vahtisid uudishimulikud näod, mis kohe kõrvale pöördusid, kui ma silmad avasin. Kuuldus taunivat torinat.

"Ma ju ütlesin!.." kuulsin ma vanaeide ükskõikset häält.

Ma värisesin. Mul oli külm. Pea oli täiesti segi ja valutas.

Seal oli ju täielik tühjus.

Jalgade vahele oli tekkinud suur laik, püksid olid kivikõvad nagu jäätunud.

Ma ajasin ennast ebakindlatel jalgadel püsti. Silme ees käis kõik ringi, ma lõdisesin.

"Ta on vist haige," lausus vanaeit sama ükskõikseltselt.

Ma komberdasin oma kohale tagasi ning vajusin akna alla. Teksad hõõrusid jalgevahet, kuid ma ei pööranud sellele tähelepanu. Pea valutas, nagu vasardaks seda keegi raudkangiga. Ma nõjatusin aknale.

"Mis buss see on, Jumal hoidku?" pomisesin vaikselt. Ma värisesin. Järsku hakkas mul hirm. Aga kui?.. mõtlesin. Äkki ma *olengi* juba hulluks läinud? Kurat, midagi siin toimub, ma olen haige... Või püüavad nad mind hulluks ajada? Täielik idiootsus!

"Mida?" küsis naaber.

"Ei, ei midagi."

"Nojah." Ta vaatas mind kaastundlikult. Ma olin haige. Võib-olla see kõik mulle ainult näis, võib-olla olin palaviku käes juba hulluks läinud. Pea õhetas.

Ma lõin lauba valusalt vastu klaasi ning sulgesin valutavad silmad.

"Kuule, ega sa ei maga?" naaber raputas mind õlast. Ma pöördusin aeglaselt tema poole. Ma ei suutnud uinuda – peavalu muutus üha tugevamaks. Iga heli kajas peas vastu nagu vasaralöök.

"Ei."

Ta hoidis käes mingeid pabereid, nagu mulle tundus, kuid see võis olla ka järjekordne karp mädaneva toiduga. Minu pea oli segamini, ma ei saanud enam mitte millestki korralikult aru.

"Ma sain siin ühe ajalehe, üks sepp andis. Sa vaata, mida nad siin kirjutavad, kurat, on neil alles huumorit! Võta, loe, see aitab lõdvestuda."

Ta ulatas mulle ajalehe, osutades mingile artiklile.

"Ei no vaata, kolm surnukeha! Jões, mingid pägalikud, vool tõi kohale..."

"Mida?" küsisin ma. Korraga kadus kogu uimasus, isegi külmavärinad tundusid vaibuvat. Silmad jooksid mööda ajalehe ridu. Mitte kuidagi ei suutnud leida sõnu kolme uppunu kohta. Tähed karglesid silme ees.

Mees näitas sõrmega kahele suurele fotole.

"Siin. Mingid idioodid nähtavasti."

Ma vahtisin pärani silmadega kahte mustvalget fotot lehekülje keskel. Ühel oli jõgi, millel kõrgus suur ehitis; eemalt paistis sild või tamm ja väike paadisild, sellel kari inimesi millegi ümber, mida ei olnud fotolt näha. Oleks võinud arvata, et nad on püüdnud suurima kala oma küla ajaloos, ja võib-olla see umbes nii oligi... Teisel pildil – räpane mootorpaat, täis mingeid tumedaid pritsmeid, ja politseiniiku naeratav nägu.

"Noh, kuda meeldib? Rohkem selliseid lehti ja saaks aja paremini laiaks..."

"George McCulloch käivitas oma paadi mootori," oli kirjutatud

artiklis, "ning samal hetkel lendas mehe sõnul tema paati vere purskkaev."

Mu naaber naeris.

"No on kuradid – vere purskkaev! On nali, oskavad, raisk, kirjutada ju!" Ta pühkis luksudes pisaraid.

"...Paar tundi hiljem leidsid kohalikud tammi hooldajad vaiade vahelt veel kaks surnukeha, ühe oli vool vaiadele paisates rinnakorvi juurest katki rebinud ning kõlgutas seda kahel pool veest paistvat posti. Sündmuspaigale saabunud kohtuarst dr Andrews ütles, et keha kuulus tütarlapsel..."

Milleks ma seda loen, mõtlesin valutava peaga. Mingi idiootsus... Liiga palju detaile...

Mees minu kõrval itsitas.

"Sa ära loe pimedas," ütles ta. "Hämardub, ära riku silmi. Pane tuli põlema."

"Ärge pange tuld põlema, ma ei taha seda kõike lugeda. Ma ei tohi lugeda, muidu ma keeran peast ära!" oleksin ma pidanud talle karjuma, kuid ei suutnud. Ta süütas minu pea kohal lambi; ajalehele langes tuhm kollakas valgus. Minu pilk jooksis tahtmatult mööda veerge edasi.

"Ekspertiis tegi kindlaks, et murtud selgrooga neiu ja lõmastatud peaga noormees, kes leiti vaiade vahelt, olid mõlemad vanuses 16–20 aastat. Mootorpaadi alt leitud poiss on noorem ning kuigi oli probleeme tema keha kokkupanekuga, tehti kindlaks, et ta ei ole vanem kui 15 aastat."

Nii et Simon. Mootorpaadi mootori ülesküntud poisike. Kelle keha ei suudetud kokku panna. Meenusid tema silmad; need karjusid: «Danny-y!»; ta nuttis, nöör tõmbas teda vooluga kaasa; kõik ümber ringi karjus, vesi kohises, ma pekslesin, võideldes lainetega...

Panin ajalehe värisevate kätega kokku ning sel hetkel langes mu pilk kuupäevale. Ma võpatasin ja vaatasin uuesti aastaarvu. Ei, ma ei eksinud. Nii segi pea veel ei olnud.

Ajaleht oli rohkem kui viieteistkümne aasta vanune.

Käed tõmbusid valusalt krampi, keha läbis värin.

"Kurat!" pomisesin.

Leht kukkus käest. Ma masseerisin tuksuvaid oimukohti, nahk

hõõgus. Silme ees läks korraks mustaks, peas karjus valu. Keegi hüüdis «Danny!», keegi vedas mind vooluga kaasa, näkku lendas vere purskakaev, nõõri peal kõlkus väikese poisi verine pea.

Ma korisesin.

Ning sel hetkel see juhtuski.

Kostis meeleehtlik pidurikrigin, buss põikas kohmakalt vasakule, kostis summutatud löök. Keegi karjatas, ma lendasin peaga vastu aknaklaasi, silme ees löid särama eredad tuled.

Buss peatus, ninaga teelt väljas; arvatavasti jättis ta enda järel pikad mustad jäljed.

Keegi vandus, vaiksed hääled sosistasid erutatult. Naaber oli minu kõrvalt kadunud. Ma tundsin, kuidas mööda põske voolas alla soe nire ja katsusin seda sõrmega. Lambi tuhmis valguses nägin sõrmel verd.

Bussis süttisid lambid. Uks tehti lahti ning mitu meest läksid välja – kõik, mida ma oma kohalt näha võisin.

Hetke oli bussis vaikne, seejärel hõigati väljast midagi. Kuuldus sünget sosinat. Ma sain vaid aru, et buss oli otsa sõitnud inimesele.

Ma üritasin ennast püsti ajada, ajaleht ununes sootuks. Mitte keegi ei liigutanud, võis arvata, et kõik on kivideks tardunud. Pea valutas ning ma vajusin istmele tagasi. Jõudsin vaid näha, et mehed vedasid kellegi bussi.

Hetke pärast kostis oigamist. Keegi vandus uuesti.

"Käsi! Raibe, tal on ju käsi tagurpidi otsas, raisk!.."

"Kurat, aidake, muidu jääb poiss veel ka oma elust ilma..."

"Oodake hetk," see oli minu naabri hääl. "Las ma vaatan... Kurat! See on ju täiesti... Ei, see ei saa olla..."

"Andke keegi midagi kanget," katkestas teda teine hääl, "muidu, enne kui see poiss jõuab silmigi avada, hakkab ta röökima nagu siga, keda nülitakse nüride kääridega. Noh, andke keegi!"

Kuuldus jälle oigamist.

"Mul on tilk vanadest aegadest," kuulsin bussijuhi häält. "Siin. Aga ärge talle palju andke, muidu mürgitate veel ära. Võib-olla pole ta kordagi midagi nii kanget joonud."

"Ärge segage!" nähvas keegi vihaselt. "Asuge kohale ja sõidame,

muidu me ei jõuagi mitte kunagi kohale, kurat kõike võtaks!"

"Sellel poisil on haiglasse vaja."

"Kui ta ellu jääb."

Juht asus rooli taha, valgus kustus ning buss hakkas liikuma. Keegi nuuksus, bussis valitses sünge vaikus.

"Ole vait!" käratas keegi nuuksujale. "Tahad kõiki hulluks ajada või! Kuuled, ole vait või ma peksan su läbi!"

Nuuksuja jäi vait.

Mehed lohistasid poisi vaikselt hingeldades minu istmest mööda. Pimedas ei olnud näha tema nägu, kuulsin vaid, kuidas tema pea kolksatas paar korda vastu istmejalgu. Kardin tõmmati kõrvale ning poiss jäeti selle taha. Arvatavasti jäi keegi sinna koos temaga.

Natukese aja pärast tuli mu naaber tagasi. Lambivalguses oli näha ta kaamet nägu, kui ta vajus oma kohale; ta näol läikis higi. Ta tõmbas sügavalt hinge.

"Mis seal juhtus?" küsisin vaikselt.

Korraks heitis ta mulle uuriva pilgu, siis pööras kõrvale. Mul tekkis tunne, nagu väldiks ta mulle otsa vaatamist.

"Poisile sõitsime otsa... Tema käsi on põrgus... Varsti läheb ta arvatavasti isegi sinnapoole, kuhu jäävad taevas ja põrgu... S..t lugu, kurat, igavene s..t!"

Ta jäi vait, vahtides esiklaasi ja bussitulede võluvut mängu kiiresti maanteele langevas pimeduses. Ta hõõrus väsinult silmi.

Ma võtsin taskust taskuräti ja puudutasin haava juustes. Veri oli juba peaaegu hüübinud. Kustutasin lambi ning toetusin värisevale aknaklaasile, mille taga oli vaevu midagi näha – pimedus õgis kõik – ja sulgesin silmad.

Kui ma hiljem korraks naabri poole vaatasin, vahtis ta mind pimedas uurivalt, kuid pööras kohe pilgu kõrvale. Ma kehtasin õlgu ja nõjatusin jälle klaasile.

Buss sööstis läbi pimeduse sihtjaama poole. Veel oli lootust päästa kardina taga lebav noormees. Lootust oli veel ka minul.

Buss jõnksatas ning ma avasin silmad. Akna taga oli pimedus, võis vaid aimata kiiresti mööduvaid kive ja mägesid. Uni surus laugusid uuesti alla, kuid ma hoidsin neid vägisi lahti. Bussis valitses pimedus,

läbi esiklaasi oli näha kahvatuid hüpnotiseerivaid tulesid; buss neelas tühja halli, valgete triipudega lõputut asfalti. Polnud kurve, polnud autosid. Vaid kõle pimedusest ilmuv viirastuslik maantee.

Buss undas monotoonselt.

Naaber magas rahutult. Ta liigutas unes. Läbi kokkusurutud huulte kostsid oiged, näol oli valus grimass.

Järsku hakkas ta köhima ning ma võpatasin. Ta rappus läbi une oma istmel; paar tilka tema suust lendasid mu kampsunile, kui ta mu õlale vajus. Tahtsin teda endisesse asendisse tagasi lükata ja puudutasin ta rinda...

Ma tundsin sõrmedel midagi kleepuvat.

Tema pluusirinnas, otse kõri all oli suur ligane plekk. Ja...
rinnas oli väike pehmete äärtega lohk, millele vajutades voolas sellest tumedat lima.

Ma tõmbasin käed temast eemale. Ta hakkas uuesti köhima ning pluusile valgus uut röga.

"See on operatsiooni jälg," lausus ta sosinal ning ma võpatasin uuesti. "Liiga palju suitsetasin, üht-teist lõigati välja ja õmmeldi halvasti kinni. Koed ei pea enam röga kinni."

Ma vaatasin talle tardunult otsa. Naaber magas; ta hingas rahulikult. Tema suul oli kõver naeratus. Rääkis läbi une, mõtlesin ma, või see kõik mulle ainult näis. I-di-oot-sus!

Ma lükkasin ta ettevaatlikult kõrvale ja ronisin välja. Ta liigutas ja hakkas oigama.

"Ei! Laske mind välja," pomises ta. "Me oleme kaua sõitnud, ma tahan koju!"

Ta kähises ja hakkas uuesti köhima. Ta vajus pikali ning tema käsi puudutas mu jalga. Tundus, nagu oleksid tema silmad pimedas välgatanud, vaadates mind näljase kiskja aplusega. Ma tundsin, et värisen. Pea valutas. Hakkasin vähehaaval jälle hulluks minema.

Ma läksin vaevaliselt bussi tagumisse otsa ja laskusin teise ukse juurde, mis oli otse kardina ees. See oli veidra ehitusega buss, kuid võib-olla turismibussid ongi sellised, mõtlesin.

Ma surusin pea vastu külma klaasi ja hingasin sügavalt, püüdes rahuneda.

Korraks tekkis tahtmine lükata kardin kõrvale ja vaadata noor-

meest koos tema teistpidi oleva käega, kuid ma pidasin vastu. Surusin lauba vastu jäätunud klaasi, näolihaseid läbis meeldiv värin. Ma hingasin klaasile, sellele ilmus suur ähmane ring. Akna taga möödusid kiiresti vaevu eristatavad kivised mäed.

Buss lendas mööda teed ning see pani mu pea ringi käima.

Meenus ajaleht, ja kuigi see kõik oli vaid üks suur kokkusattumus, tekkisid silme ette Craig ja tema enesekindlus, Stella ja tema õrnus, väike Simon ja ta meeleheitel silmad... Ja tema katkiste kaelalülidega pea...

Mu silmad kipitasid. Ma tõmbasin käega üle klaasi, puhastades seda jääst.

"See klaas on pidevalt jääs," ütles kellegi hääl vaikselt kusagil lähedal. Ma võpatasin. Juba mitmendat korda. Mis kuradi buss see on, mõtlesin, isegi keset ööd ei saa rahu.

"Niipalju kui ma siin sõitnud olen," jätkas hääl selja taga, "on see aken pidevalt jääs olnud – äkki on ta katki või tihend vigastatud, kes teab; mitte keegi seda ei kontrolli. Vana ja logu buss."

Ma pöördusin rääkija poole. Pimedas oli näha vaid tema siluetti ja tunda vanaduse lehka, kuid ma tundsin ta ära. See oli seesama vanamees, kes päeval oli keelanud mul kardina taha minna.

"Kuhu me sõidame?"

"Järgmisse punkti, poiss, järgmisse punkti."

"Kui kaugel see veel on?"

"Näe, praegu olime ühes, nüüd veel ühes. Järgmisel hetkel oleme uues, iga hetkega üha uuemas, kuid alati samasuguses kui eelmine."

Ma olin kindel, et ta sonib. Pöördusin jälle akna poole. Pimedusest õhkus jäist külmust. Ma kuulsin, kuidas mees minu selja taga kruvis pudelilt korgi maha ja kulistis juua. Ta ohkas.

"Sa oled veel rumal, poiss, rumalaks sa ka jääd. Sinu jaoks on kõik lõppenud. Kõik, kes siia satuvad (nagu ma isegi), saavad varem või hiljem aru, et nad ei jõua enam mitte kuhugi, kuigi buss muudkui liigub ja liigub..."

Ta purskas järsku nutma ning kattis näo kätega. Pimedas oli kuulda nuuksumist. Ma pöördusin imestunult tema poole.

"Kuidas – mitte kuhugi?" küsisin vaikselt. Korraga muutus sisemus külmaks, ma mõistsin. "Kas...kas ma olen surnud? Ei, ärge rääkige,

see on ju selge jama!.. Kurat, öelge, et see ei ole nii!"

Ma tundsin hapnikupuudust, käed tõmbusid rusikasse.

Ta vaikis, püüdes suruda maha nuuksumist. Lõpuks vastas väsinult:
"Ei, surnud sa ei ole... Kuigi parem oleks, kui oleksid... Meil puudub aeg. Me sõidame, kuid mitte kuhugi ei jõua. Meie kellad seisavad ning buss liigub oma sihi poole sama kiiresti kui surnud kella osutid..."

"See on mingi absurd!"

Mees luristas vastuseks nina. Ma olin kindel, et ta on nõdraks jäänud. Võib-olla sõitis lapselapse sünnipäevale koos natuke noorema, kuid veel normaalse mõistusega naisega...

Sisemuses näris miski. Korraks tundus, nagu oleks kadunud kõik: buss, telk, vanamees, liga eritav operatsioonijalg, Simoni silmad.

Ent vanamehe luristamine jäi. Ja bussi rappumine.

Pea hakkas jälle valutama ja käed läksid rusikasse. Ma ägestusin.

"Kuulete, te ajate jama!" käratasin valjult ning mitmelt poolt kostis unist nurinat.

Mees naeris helitult.

"Mis te irvitate minu üle!" Ma oleks talle tahtnud kallale tormata ja ta ära kägistada, kuid pidasin vastu. Tundsin, et kaotan vähehaaval kontrolli iseenese üle. Bussijuht ju ütles, et varsti oleme kohal, ta ei saanud eksida, tal oli ometigi graafik!

Vanamees vaid naeris.

"Kas sa ei märganud seda jõge, millest me õhtul möödusime?" küsis ta sosinal. Ta kummardus minu poole. Meie näod olid pimedas vastamisi. Ta hingas mulle näkku kuuma viskilehka. "Ah?"

Ma vaikisin.

"Selle kõrval oli teeviit «Põrgupiik, 1 miil». Seda silti näeme me iga päev... *See oli seesama jõgi, mille juures me sulle otsa sõitsime.*"

Ma pörkasin tagasi, haarates kramplikult käepidemest, et mitte pimedusse kukkuda. Ta irvitas.

"Te ajate jama..." sosistasin ma vaikselt. "Teil on pea segi, te olete juba hull, siin bussis on kõik hullud ja teete minu kah hulluks!"

Ma karjusin ja vajusin õhku ahmides jäisele klaasile.

Ma olin vangis. Me sõitsime ja sõitsime, üha kiiremini ja kiiremini.

Mööda ringi.

See mõte ajas mulle naeru peale ning ma oleks arvatavasti hüsteer-

riliselt hirnuma hakanud, kuid sel hetkel lausus mees vaikselt:

"Mine vaata ise... *mis* jama seal kardina taga vedeleb."

Ma vahtisin pimedust, külm klaas põletas kukalt. Vanamees vaikis. Hetke pärast kuuldus närviline kulin ja väsinud ohe.

"Mine, mine, poisike. Niikuinii ei saa enam midagi muuta. Siit ei ole väljapääsu. See *on* põrgu!.. Mine nüüd, mida sa ootad! Kuuled või, kurat sind võtaks! Mine, raibe!"

Ta karjus, tema siluett tõusis tudisedes püsti ja liikus minu poole.

Ma lükkasin ta vihaselt kohale tagasi, ta vaid vehkis õhus kätega ja matsutas hambutut suud.

Ma seisin kardina ees. Pimedas oli tunda, kuidas see kõikus õrnalt edasi-tagasi. Minu kõrvus pulseeris veri ja bussi undamine.

Mine, mine, poisike. Niikuinii ei ole enam väljapääsu... See ON põrgu...

Ma puudutasin kardinat. Ning tõmbasin selle ühe hetkega eest ära. Ma karjatasin.

Seal ei olnud midagi. Vaid tühjus ja... see noormees. Tema käsi oli purustatud, rinnakorv muljutud, nagu oleks keegi selle hiiglasliku vasaraga sisse löönud. Nägu kattis hüübinud must verekoorik nagu mask...

See olin mina.

Ma taganesin. Buss rappus, inimesed norskasid, hambutu suu matsutas, irvitades minu üle.

Ma pöörasin ümber ja haarasin peast kinni. Seejärel puhkesid mu häälepaelad lahti ning ma hakkasin kriiskavalt karjuma. Ma viskasin bussi esiossa. Mind saatis minu enda verine nägu, väljaväänatud käsi ja... *tühjus*. Karjudes haarasin ma minu poole ehmunud näoga pöördunud bussijuhist ja tõukasin ta vastu esiklaasi. Buss hüppas vasakule, pimedusest ilmusid valgusesõõri kivid ja teeperv; juht röögatas, buss lendas teelt välja; ma kaotasin tasakaalu ning kukkusin vastu ust, terav valu läbis õlga, keegi karjus, kõik valutas...

Kõik kadus pimedusse.

Toibudes leidsin ma end haiglapalati. Silmad, pea ja õlg valutasid, üht kätt ma ei tundnud. Ma ei suutnud ennast liigutada, pea oli kinni mässitud.

Selgus, et mind leiti autotee äärest, kus olin lebanud vihma käes kivide vahel. Oli täiesti arusaamatu, kuidas ma sinna sattusin; arst ütles, et mind oleks nagu suure hoo pealt autost välja visatud. Mul olevat olnud šokk. Löök suure hoo pealt oli tükeldanud mu käe, arstid olid sunnitud selle amputeerima. Hea seegi, et ellu jäin. Kõik oleks võinud palju halvemini lõppeda, kui mind oleks leitud mõnigi tund hiljem. Olin külmumise ääre peal. Ellu jäin imekombel.

Ma ei kahtlegi selles.

Ma olevat soninud mingist bussist, ütles arst. Aga seda bussi *ei olnud*, pole kunagi olnudki, lisas ta. Ju vist siis ei olnud. Bussi, mille sihtjaam on *hullusus* ja mis ikka veel sõidab mööda pimedat maanteed kusagil mägedes ja võtab peale üha uusi reisijaid.

Ei, teda ei olnud, ma ei usu! See *oli* unenägu! Pidi olema.

Kuid käsi, mida mul enam ei ole?

Avarii ju *oli*!

Jumal hoidku, pea valutab... Ma ei ole veel terve, see on kindel.

Selline tunne on, nagu aeg seisaks. Läbi klaasukse näen koridoris seinakella, mille osutid ei liigu, õel pole üldse kella, arsti kell on katki – kas see on ka kõik unenägu?! Ei, ma olen tõesti haige, käed värisevad. Ma ei tohi kirjutada, arstid keelavad, aga ma ikkagi kirjutatan...

Aga see oleks ju nii kerge – natuke liiga palju unerohtu ja siis uinuda...

Kell peatuks igaveseks. Nii kerge...

Paistab, et ma tõepoolest lähenen reisi sihtjaamale. Mul oleks kõik suva, Jumal hoidku, kui ainult kell liiguks!

Ja Simon ei vaataks mulle pimedusest vastu.

TRIIN SOOMETS

SYDA

I

Tyhjendasin ja loputasin oma tuhatoosi ja oma silmad – missugune magus lõhn, missugune kleepjas rõõm! Millest see tuleb? Pole ju maganud enam aastate kaupa, see tähendab, õigesti: padi pea all, sõba silmil.

Säästa mind, kallis, puhasta mu padi puudrist, käärimäläinud pisa-
raist, vihapurskeist: mina pole neid nutnud, mu ahnus on määratu ja
ma seisan kogu selle aja yhel jalal kõige kõrgema hunniku otsas.

Hunnik on soe, ta elab ja liigub ja mina elan ja liigun samuti,
aeglaselt, kas või läbi myyri. Läbi halli kivi.

Näed sa neid linde? Kogu põld on nende sitaga kaetud ja yhe nokk
sihib mu sydant. Võta ta, kallis, kuigi ma olen kindel, et mu syda on
suutnud sarvestuda rohkem kui su tyhipaljas nokk: toks ja valmis.
Tuld hakkad sa pruuskama oma pisikesist sõormeist, linnupoeg, verd
hakkavad tilkuma su silmad – mitte mu syda.

Pealegi pole temas kunagi tekkinud elu, ta on surnud muna, surnud
rakk. Sellepärast kirgas.

Kui kirkusest rääkida, tuleb mulle meelde kirves, kallis. Säär nagu
kiuas, siit jälle nagu tera, toks ja valmis. Ära tahagi mu sydant, olen
sellest sulle sadu kordi rääkinud, kinnitanud ja vannutanud. Nyd
kyynitan viimase õigustuse poole – ta on surnud, ta on sinu, ta on
symbol. Ta vihjab mulle, sulle või kellele iganes. Kõik me kuulume
sulle, liiguta ainult sõrme, kohenda ainult lipsu! Lipsunõela torkan
kyll ise.

Meie oleme need, meie, pane tähele, ja me keerdume nagu kruvid
sellesse õhtupoolikusse, mis tõepoolest võiks olla kirgas. Selles oled
kyll sina syydi, sest mina kuulan ainult sõna.

Kas sa kuuled? Juba taotakse kella. Kohemaid! Ja juba on puruks

pastelne õhtu kui paber.

Millegipärast tahad sa mind lyya – keda ma jälle olen käskinud sulle kommi anda? Koputatakse, kohtukutse libiseb ukse alt sisse ja tal on linnu nokk. Löö mind, ma olen ylekohtune, aga kõigepealt enese vastu. Ma systisin sulle seda, aga endale midagi muud. Ma valetasin sulle; see ongi põrgu: arusaamatus.

Paned sa tähele, kui psyhholoogiliselt peen on mu pilk? Kuivõrd tõmbavad mu randmed ligi kosmilisi helinaid ja võnkeid? Kuidas vääritimõistmine pigistab mu kõri, nii et kohe purskuvad pisarad ja kogu laudkond on sunnitud tupsutama laupa?

Kui sa teaks, kuidas ma vajan su tuge, sa ei naerataks. Sellepärast ma põgenen ja mu kotist pudeneb pigem tuudaimimarju. Tagasiteel leian su laiba. Kahtlemata kasutan ma selle ära.

Viimasel ajal ei oota ma mitte midagi muud kui seda, et läheksin enda ylespandud lõksu, et vannutatud mehed ometi oma sõna ytleksid, et pillimees enam ei purjutaks, vaid karjataks täiest kõrist: tuld!

Alles siis tulen ma sinuga tantsima.

Niipalju mu sydamest, kallid, sellest mõrkjast anorgaanikast: mitte läbi põlenud, vaid symboli staatusse tõusnud, mitte kujunenud, vaid sepietatud. Peenelt, võid uskuda. See on tõlgendamise kysimus – kas kirgas –, kirjeldamatu, õigustamatu, kahetsusväärse ja ainuvõimaliku. Lind puhastab nokka, kirves kannab endas lõpuni välja kaela kleepjuse ja magususe ja siis väljendab selle, kergelt, kiiresti ja kirkalt.

II

Kui juba kord rääkida kirvest, tuleb mulle meelde yhiskond. Minu suhe yhiskonda on lille suhe mesilasse. Lõhna peale ta tuleb, värvi peale, tal on see veres; ta teab, mida tahab, tal on kindel käsi, tema peale võib yhesõnaga loota.

Ometi olen end ise kujundanud. Kui ma selles kindel poleks, oleksin ammu surnud oma sydame noa tera otsa, oma, puutumatu sydame, väljaspool yhiskonda. Yhiskonda poleks ma kutsunud sellele orgiale kontvõõrakski, kuigi ta oleks nagunii seal.

Ausalt öeldes on ta mu sydames, mitte mu syda temas. See on pool

tõde, teine pool hillerdab ja hyybib potentsiaalselt, õieti ainuvõimalikult (pean ennast kordama, kardan unustuda õhtusse ilma, et keegi mind koju, korrale hyyaks).

Ka mu sydames on hambad.

Vaevalt kyll, sosistab korrigeeritud keskiga kvalifitseeritud keskeale; vaevalt kyll see seal kaua elab. Euroopas...

Nende sõnades on sisendusjõudu, niisiis heidan ma nende jalgade ette.

Miks te mulle valetate?

Kurbus kohutab mind ja ma ajan hambad irevile. Magdeburgis sõin ma konid ära. Pariisis, kommunistide linnajaos, kustutasin need vastu sydant: visin ja sisin. Muidugi viskasin sydame sinnasamasse teeserva. Muidugi korjasin ta peale koitu yles. Mõnes teises linnajaos oleks ta koristusvetega olnud juba jumal teab kus.

Kus ta nyyd on?

Kyllap vist.

Yhiskond niisiis hoiab mind pilpa peal, ema rinna najal. Yhtki pisarat ei tule. Nõrista, siruta kätt! Kuid paranduslikud tööd seisavad niikuinii ees, kohustused kuhjuvad, allikad niristavad vett ja sõduri-saabaste ryma rudjub kuulmenahku. Hing, mida sa ihaldad? Lepatriinu, lenda koju, aga kodul pole kohta. Kannan oma munakoort kaasas, selles ilmselt peitubki mu perverssus.

Kuhu ma koorun?

Tähendab, yhiskond on ekstravagantsus, mis läheb kalliks maksma. Kleepun öösiti aknaklaasile, mida te ytlete? Kirjutan taevasse lemmikroppuse, mida kevadvihm maha ei pese, ja see pole mitte selle riigi taevas, see on minu isiklik katus?

Yhesõnaga ma võitlen, ma võtan ruutjuure igast hetkest ja kontrollin, on see ligilähedaselt sama kui mu kurbuste korrutis.

Vastasel juhul käige kus kurat.

Kolmteist sõrme, õieti – kuus varvast, mälu, lits, oksenda päriselt, sest enne sa vabaks ei saa, tyhjaks, puhtaks ja selgeks. Mina teen seda peaaegu iga minut, aga ma olen ka peaaegu uus.

Sydant, muidugi, tuleb pigistada, ega kabuhirm end kergelt kätte ei anna. Oksenda sydamest, silmadest, ajudest, yskõik kust, kust sind on vägistatud; kontrolli end iga hetk.

Siis kysi: kuidas käsi käib?

Siis armastan ma sind, kuni märtsieha tornide taga kumab, lipp on langetatud ja me ei kuulu kellelegi. Vastupidi, meie kaotame surmanuhtluse ja laseme teineteise ööl pärast seda maha.

Sest meie päralt ei ole yhtki riiki ja meil pole kellegi juurde minna, nagu meil pole ka kellelegi midagi pihtida.

Seda ei saa andeks, isegi kui ei palu.

Kontrolli, niisiis, padrunisalve: see pole syydistus, pigem avameelus, vaevu talitsetud vastikusvärinad. Tõstke, niisiis, väravad kõrge-
male, sest puuslike rühmaga on juba segunenud sydamelöögid ja saapaninad näitavad siiapoole.

Syda, see ikka veel peksleb.

*

Lakei, su saapad läigivad,
su rihm on ruskelt lai.
Ma selle rihma pärast just
su järel käin, lakei.

Või selle poisi pärast, kes
seal baaris kurvaks jäi,
kus suudlesime säarikuid
me sinuga, lakei.

Garçon ei võtnud raha, sest
muud maksis see kokteil.
Me lahkusime vaikides
ja nutsime, lakei.

Lakei, su saapad läigivad,
su rihm on ruskelt lai.
Just selle rihma pärast vist
su järel käin, lakei.

*

Su synnini on tuhat aastat aega
ma lykkan laineid sinu varjunimelt
et suudelda su lapselikku kaela
mul pole põhjust sosistada valet

mul pole tuju tõrjuda su rannet
murdlainetusi riivamast liig kitsal lahel
kas puhastab, kas parandab mu vannet
yks põhjatusi kahe kalda vahel

kas suudan ma su sinamisest teha
jääpuhta lihtsa yksildase tuju
et läbi teise sama kauni keha
ma enda sisse jõuaks nagu koju

*

Ma jään su silmateral sätendama,
ma jään su maastikule – kuigi puudun –,
ma jään su kergeid kirju kätte saama
ja kohtukutseid.

Sest see seos ei muutu –
tundmatu taime nõtkes, murduv lõhn,
yks tuju, mõne värvi kokkukõla –
ma jään su sygavusse, kuigi mujal,
ööudu lõhn, ta mahl su ainsal ehtel.

RUTH JYRJO

***

Talv talv põhjapoolkera parasvöötmes
Kesk-Eestis toksivad rähnid puid nagu enne
mu vanematekodu kõrval linnametsas
& puhtalt riides vanainimesed laulavad
"Oh sa õnnistav" kõrgeil murduvail kirikuhäälil
Talv talv & lumi põhjapoolkera parasvöötmes
Lääne-Eestis kylmetavad mu kallima käed
kui ta õhtul hilja kiirustab
oma lapseootel armukese poole
ta Rootsi sineli krae on yles tõstetud
ta silmad säravad & tähed
Talv talv & hingeaurupilved põhjapoolkera parasvöötmes
Ottawa vaksalis kus juba väga vana Miriam Waddington
väljub kiirrongist yleni sallidesse mähitud
kui ta veel elab
Kui
me kõik yle elame selle talve
põhjapoolkera parasvöötmes
tuleb kevad
& teisiti
Sel aastal yha enam:
kolmiti
neliti
viisiti

***

Vabaduse valgus, meelegeitele kaotatud päevad – meenumatud, meenutamatud – ometi valgus, mille järele keegi kusagil naiivselt ringi vahib, paberile kritseldab varamodernistlikke lyhijutualgusi. See keegi kusagil, suunurgas ammu kustunud piip, põletusjäljed lauaplaadil, hommikukuu hõlmadel, värsked vistrik laubal; tema meelegeitele kaotatud päevad, olematu Lugu & märtsikuu hallvalge väljas, teine koht, teine aeg.

Temast ei saa lennuväekomandöri esimeses ilmasõjas, isegi marionetteatri näitlejat temast ei saa. Kahe aasta pärast kõrgub ta töötoa asemel Suurpanga hoone.

Meelegeite, teadmatuse äng ikka veel ta unedes – eeskujulik vaba- & kindlameelsus ilmsi – kitsas triip valgust Vabaduse kujuteldava välisukse vahelt langenud ta randmele.

Kitsas triip valgust, ka kymme aastat hiljem selgesti varjatav, särge- & kuuekäisega topelt kaetud õhuke valge arm.

***

Mu hilised usutunnistused on vaid märgid millegi lagunemise vaigest, kehvast protsessist. Mu hiline syda on lebanud piisavalt kaua raha & asjade loterii nimelise maailma vedelas algolluses, isikukoodiga plastmassvannis & imenud endasse, immutunud – niisiis tuleb lapseusul anda alla; kui vaielda – vaielda tasa, yha tasem, kuuldamatul pominal, et ta ei häiriks su und.

Su und, mis mulle teadagi kallim kui raha & asjade loterii nimeline maailm, nõnda olen kord öelnud (kuid sõnad taganevad meist liigagi kärmelt).

Sõnad taganevad, meie jääme lebama teineteise kõrvale pyhas, vaevadekyllases unes, mis ometi on vaid väga lyhike paus mu hiliste usukatsete, ylestunnistuste jadas.

***

Armastan vilju:
nende täiuslikku täitunud
õige pisut ebasümmeetrilist
alati uut olemist
Armastan sind seismas ukstel vaikimas
hoidmas käes erkoranži mandariini
See pilt see žest
(nii palju juba kõneldud
nii palju kõneldakse veel)
see kysimus vastus vaikus me vahel
Armastan vilju

***

Kui kunagi, kord enne viimast võimalust pean sulle
vastama, teatama, pole mul öelda muud:
ka täna on köögis valge kardin, selle taustal su
pleekinud kahvatukurvad sõrmed keksimas kohver-
kirjutusmasina klahvidel,
ka tol korral on
& ka siis veel ei oska mu kysija suu oma kysimust
yles öelda hästi, nii nagu peaks.
Rabelevaks liblikaks valgel ettetõmmatud kardinal
saavad su sõrmed;
teiseks liblikaks, sama abituks saab mu kysija suu.

ERKKI LUUK

Vodi alajaam Elektriku saabumine

see kes pani
kaabu pähe
kisades meeleldi
nagu vares

ilmselt ta teab
et inetu kübar
inimest ei tapa

aga kas te arvate
et tal on
seepärast kergem

kui näo asemel
on tuvisitt

ei!
see muudab
kübara eemaldamise
veelgi aeganõudvamaks

mees kes esineb
sel viisil
on muinasjutuline
nagu pojeng

öisel tantsul läbi
rahvaedade kihutab ta –
kraaksub ja punastab –
lill mis lill!

elektrik,
see seisneb nähtavasti
selles, et
ei tule meelde

elektrik esineb
alati nagu viga

metsavaht

metsnik ajas endale juure alla
magama jäi

seal hammustas teda
tähniline seakärbes,
kes elas televiisoris

metsavahi rattad läksid hallitama

öhöhö öhöhö tulge nüüd ruttu
metsavaht laulab inglise keeles

LIINA SIIB.
Näitus "Süütuse presumptsioon".
Kunstihoone galerii.
6.-23. märts 1997.

LIINA SIIB.
Näitus "Süütuse presumpatsioon".
Kunstihoone galerii.
6.-23. märts 1997.

Juugend

mu käed:
2 nõtket sigaretti
mu jalad:
tiirlevad
ma jooksen
elu eest
põrandale
kus ma olen, peet
minust jääb lauale
aastaruanne, mille
on lõhnastand arvatav
ametniku pea-
kabinetis lehviva
öö lipp

palun väga –
tihe, büroomööblist kuusemets

kuulake, raadios on nälg.
minu ülikonnad
astuvad sõtta
nikeldatud täägi all
üürgab punane tuvi
nagu kõnemees komeet kelk

kana serveeritakse täna.
iga kana on läbipaistev järv
kuhu ametnik upub
pea ees

KARLA VARY

Isa haavad

Elu on ilus,
kui ma suren
ärka siis üles
ja ärata ka mind
lahkudes akendele surun huuled
meeles hirm ema silmes
ja külmunud lilled
venna lapsepõlv –
ennast ma ei mäleta
pime kelder
ja kodutud kassid prügikasti ümber
püha taevas
ja pääsemine
kuid isa haavad
isa haavad
isa haavad mu hinges
liiga sügavad ja suured
laual kookospähkli koored
põrandal ema puruks riided
ÄRA KARJU! ÄRA KARJU!
isa sõbrad läksid juba koju
ja vend
kes kirjutab udusele aknaklaasile:
"Kõik on võimalik ja vastupidi
elu on surm ja surm on elu
ära naera neid sõnu
kui hommik saabub läbi õhu"
mul on külm ja ma kõhin

LIINA SIIB.
Näitus "Süütuse presumptsioon",
Kunstihoone galerii,
6.- 23. märts 1997.

LIINA SIIB.
Näitus "Süütuse ja esumptsioon".
Kunstrihoone galerii.
6.- 23. märts 1997.

kõik ehmata ja näib absurdina
ka vägistatud ema.

Isa tüdruk

Põle ära, põle ära mälestuste maja
Müü ei öte, ei öte su komplekse ronkem vaja
Ma saadan sind veel viivu ja siis headaega
sest ma tahan, jah tahan jälle naerda

Nagu loom, kes kinni pandud on loomaaeda
ma unistan sinust ja seoseid püüan leida
ja usun millegipärast, et ükskord käid minust mööda
Palun käi siis mu puurist mööda
Kui päike naerab
naera mind
ja sõlmi lahti kleidi paelad
sest ma olen nii armund
lilledesse tardund
nii ära, nii segi
nii öö, midagi ei söö. täitsa...

Kuid pärast surma päike loojus
ja kõikjal läks pimedaks
Kehast kadus viimnegi soojus
kui ma mõtlesin, et helistaks
ja helistasingi – koju
Kuid isa tüdruk
võttis taas telefonitoru
ja ma jäin jälle nukraks
käivitasin küll nurgas vana grammofoni
kuid meel ei muutunud enam rõõmsaks
Pärast aga ei juhtunud midagi
Pärast sadas vaid vihma

Nii ilus

Kaks tüdrukut armastasid
ja sõid voodis küpsiseid

Hommikul magamistuba
täis valgust
nad naersid patjadel

Tüdrukud niisiis armastasid
ja sõid voodis küpsiseid
lebasid ja aeesid
veetsid voodis kogu päeva
vahel jooksid nad alasti aeda
ja noppisid seal lilli
punudes neist
südamekujulisi pärgi

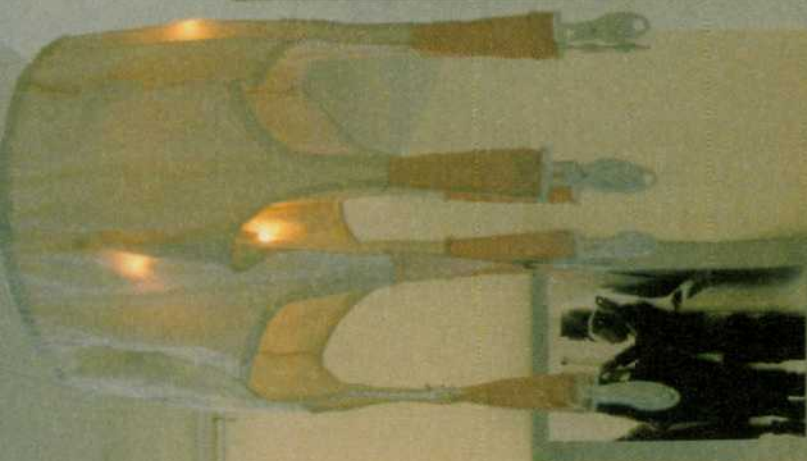
ja silmad nii suured
ja niisked huuled

Käed noortel rindadel
kus kohtuvad unistus
ja tegelikkus
ja kuu kahvatus nägudes
huuled nii punased
ümbert kinni
puuderdatud lilledel
elevandiluust
pärlid ümber jalgade
tunded voolasid
läbi silmade
ja sõbranna sõrmede

LIINA SIIB.
Näitus "Süütuse presumptsioon".
Kunstihoone galerii,
6.-23. märts 1997.

LIINA SIIB,
Näitus "Süütuse presumpatsioon".
Kunstihoone galerii,
6. - 23. märts 1997.

FRANÇOIS SERPENT

***

kolmnurkse kehaga kuldkurjad linnud
mu võrkkestadest sööstavad läbi
säält otse hinge kus nokkade killud
peksavad puruks kire ja häbi

kas sina mõistaks kes olen ma praegu
kas vihkad ihkad või kardad sa mind
kas igatsed veel noid lapskirkaid aegu
või sinugi näo on purustand lind

su lõhn ja värv on mul alati meeles
su mõõtmed need olen ma unustand
mul guns and fire kyll põletab meeled
kui soojendab meeli fire and guns

sygis

on surnud kuningas ja mitte ainult yks
on surnud lootus mõnelgi kes elab
su nimi Emajõgi võõras keeles Styx
mu kõrvus ikka kummastavalt kõlab

taas kõnnin sinust yle mööda silda
mis seisis minu lapsepõlves siin
ta läinud on nyyd lahkunute kilda
ma kõnnin läbi õhu kotis viin

kas ongi kohta enam kuhu minna
kui Hamletist saand õllevaadipunn
ja kõrgub yle minu synnilinna
yks kurblik hilissygisene mõök

***

öös vastu mu sydameklaasi
karm kirevihm piiskasid lööb
ma kujutlen tundes ekstaasi
et suudlen sind lemmikamööb

hulk aastaid nyyd olen ma veetnud
siin tornis vaid oodates sind
ma usun sa pole mind reetnud
ja mõnikord usun ka end

kuid mõnikord mine sa tea
võibolla olen ma käinud
säälpool kus ma käima ei pea
ja sinu pattusid näinud

kuid ometi usu sa mind
ses elus me kohtume veel
kui päike ja jumalik lind
ning joome siis tseiloni teed

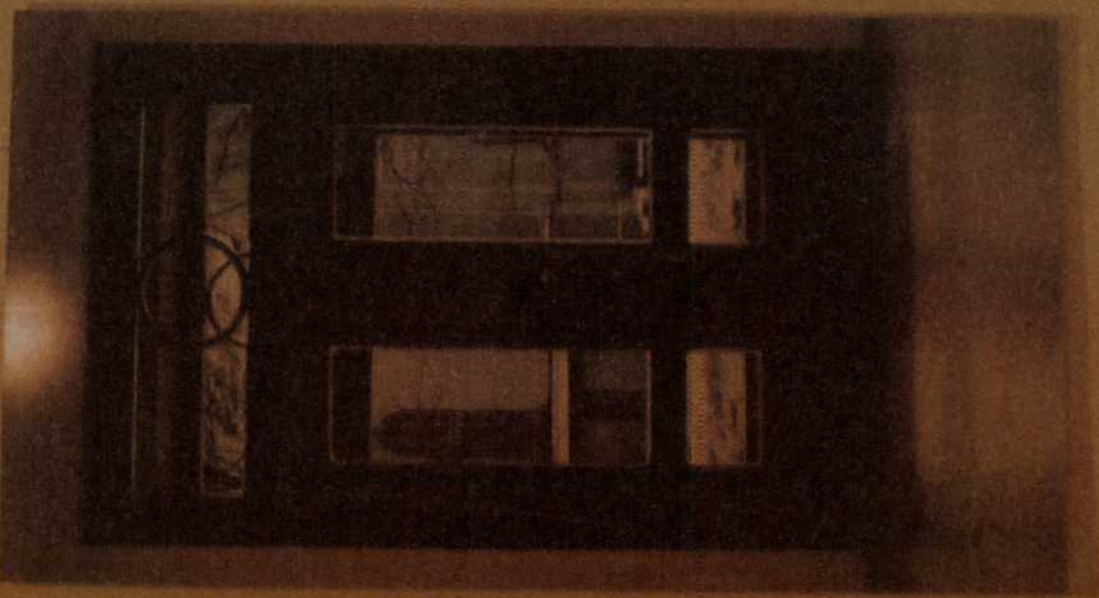
LIINA SIIB.
"Näitus "Suütuse presumptsioon"
Kunstihoone galerii.
6.-23. märts 1997.

LIINA SIIB.

Näitus "Suutuse presumptsioon".
Kunstihoone galerii.
6.- 23. märts 1997.

**

hirmus lõpp

jalgrattur julm taas lõikab meie teed
tal käisest vasakust on paistmas surmanelgid
ta väsind ratas uhkeid ringe teeb
all halli mantli roostes nikkel jõhkralt helgib

jääb korraks silma kvaliteedimärk
sel vanal rattaraamil rõverohelisel
siis õhus lendab ruuduline särk
meist surnult kukub üks sest täpne ikka vise

taas nurga taha väntab end sandaal
kass astub prygikasti tagant välja ropp
ja rulli keerat Marc Chagalli maal
mu hinges minuga koos surnud... hirmus lõpp

WILLIAM BLAKE

The Tyger

Tyger! Tyger! burning bright
In the forests of the night,
What immortal hand or eye
Could frame thy fearful symmetry?

In what distant deeps or skies
Burnt the fire of thine eyes?
On what wings dare he aspire?
What the hand, dare sieze the fire?

And what shoulder, & what art,
Could twist the sinews of thy heart?
And when thy heart began to beat,
What dread hand? & what dread feet?

What the hammer? what the chain?
In what furnace was thy brain?
What the anvil? what dread grasp
Dare its deadly terrors clasp?

When the stars threw down their spears,
And water'd heaven with their tears,
Did he smile his work to see?
Did he who made the Lamb make thee?

Tyger! Tyger! burning bright
In the forests of the night,
What immortal hand or eye,
Dare frame thy fearful symmetry?

Tiiger

Inglise keelest tõlkinud Ilmar Laaban

Tiiger, Tiiger, leekiv sööst
pimepatrikusest ööst!
Mis igivõimsas silmas, peos
vormusid sa, hirmuteos?

Kus kaugeis taarnais, taevais hoit
oli su silme tuleloit?
Mis tiivad sind hulljulgelt hagend?
Mis käed su lõõsa eest ei pagend?

Mis õla ja mis taide võimus
südamesoon sul pingu põimus?
Ja kui ses tuikama löi kihk,
mis hirmus jalg? mis hirmus pihk?

Mis kett? Mis vasar? Kelle käes?
Said ajud sul – mis ääsi väes?
Mis alasil? Mis jube jõud
sind haarda sõandand, surmaõud?

Kui oma mõõku murdvaid tähti
taevakummil nutvat nähti,
sai tal häameel oma tööst?
Sai Sust Talle looja trööst?

Tiiger, Tiiger, leekiv sööst
pimepatrikusest ööst!
Mis igijulges silmas, peos
vormusid sa, hirmuteos?

Tiiger

Inglise keelest tõlkinud Toivo Pilli

Tiiger, tiiger, tulekeel,
ööde padrikuisse teel,
kelle taid sind ilma tõi,
pelutavalt kauniks lõi?

On su silmis lõõmav loit
allmaa leek või taeva koit?
Kelle tiivul kanti tuld,
hõõguvat kui sütekuld?

Ja südame, ja soonte teed –
kelle käsi kudus need?
Ja siis kui elustus su palg,
mis vägev käsi, võimas jalg?

Mis haamer, alasi ja ääs
on ajud vorminud su pääs?
Ning hoida vaos su mõtte õud –
kes suudab seda? Kelle jõud?

Kui tähekilde vahedaid
kord langes nagu pisaraid,
kas tehtust rõõmu tundis ta?
Kas talle looja lõi sind ka?

Tiiger, tiiger, tulekeel,
ööde padrikuisse teel,
kelle tarm sind ilma tõi,
pelutavalt kauniks lõi?

Tiiger

Inglise keelest tõlkinud Rein Sepp

Tiiger! Tiiger! kirkas kumas
hõõgud metsas põhjatumas.
Mis surematu pilk või tuju
lõi su kardetava kuju?

Kus need taevad, kauged ilmad,
milles leekisid su silmad?
Kus see tiib, mis tõusta ihkas?
Mis käsi leeki hoida tihkas?

Kelle kunst ja kelle võimis
südames su sooned põimis?
Ning kui kehas ärkas säsi,
mis hirmus jalg? mis kole käsi?

Või mis vasar? Kust see raju?
Mis ääsis valmis sinu aju?
Mis alasi? Kes haardes julges
surmaohu vormi sulges?

Kui tähed tulenooli lasksid,
silmaveega taevast kastsid –
kas tehtud töö tõi rõõmu talle?
Lõi sinu see, kes tegi Talle?

Tiiger! Tiiger! kirkas kumas
hõõgud metsas põhjatumas.
Mis surematu pilk või tuju
julges vormida su kuju?

Tiiger

Inglise keelest tõlkinud Ene-Reet Soovik

Tiiger, tiiger, loitev öös
tumendavas laanevöös,
mis on surematu taid,
et õudse korrapära said?

Silmetuli pärit kust,
taevast, taarnast põhjatust?
Kelle tiivul, kelle peos
haardesse jäi leegieos?

Süda, sitke soontepõim,
selle punus kelle võim?
Kelle kohutavad käed
andsid tuksetele väed?

Mis su aju valuvorm?
Alasi? Sel haamritorm?
Kelle kartustküljav nõu
kõitis surmatoova õu?

Piigid heitnud tähenutt
kui kastis taevast ääretut,
teos kas talle rõõmu tõi?
Kas lõi su see, kes Talle lõi?

Tiiger, tiiger, loitev öös
tumendavas laanevöös,
mis on surematu taid,
et õudse korrapära said?

Tiiger

Inglise keelest tõlkinud Jüri Talvet

Tiiger! Tiiger! Loitma lööd
eredalt kesk laante ööd.
Mis igikäe või -silma teos
on su sümmeetria sünge seos?

Mis kaugeis taarnais, ilmades
sul läitus tuli silmades?
Mis tiibadele püris ta?
Mis käsi tuld võis haarata?

Mis õlg, mis taid, mis osav leid
su põues punus kõõluseid?
Kui tuksatas sul süda sees,
mis kõrge käe, mis jala ees?

Mis kett, mis vasar? Kus on ääs,
mis sepistas sul ajud pääs?
Kus alasi? Mis hirmus jõud
võis aheldada surmaõud?

Kui tähed alla heitsid piike
ja nutt neil kastis taevariike,
kas oma tööst rõõm oli tal?
Kas lõi su see, kel lapseks Tall?

Tiiger! Tiiger! Loitma lööd
eredalt kesk laante ööd.
Mis igikäe hulljulge teos
on su sümmeetria sünge seos?

Tiiger

Inglise keelest tõlkinud Udo Uibo

Tiiger! Tiiger! Kirkas kumas
põlismaanes põhjatumas!
Kelle surematu kava
loond sümmeetria kohutava?

Ja kus taarnas, taevas keegi
selles pilgus süütas leegi?
Kelle tiivad teda kandsid?
Kelle käed tall' tule andsid?

Kus on võimas meister, kesse
põimis sooned südamesse?
Kas ei verdki sinna valgu?
Ah neid käsi! Oh neid jalgu!

Vasar! Ahel! Kelle käes
huugas aju luues ääs?
Ja kus alasil, mis peos
võttis kuju võigas teos?

Tulepiike murdvaid tähti
tummas taevas nutmas nähti –
Kas meistrile töö rõõmu tõi?
Kas sama sõrm ka Talle lõi?

Tiiger! Tiiger! Kirkas kumas
põlismaanes põhjatumas!
Kelle, kelle julge kava
loond sümmeetria – Kohutava!

Tiiger

Inglise keelest tõlkinud Märt Väljataga

Tiiger! Tiiger! Iga vööt
Lõõmab laanes keset ööd.
Kelle meistikäe alt sa
Saand jubeda sümmeetria?

Kas su silmis põlev tuli
Taevas kord või taarnas oli?
Ja mis tiivul küll too kulges,
Kes tuld kammitseda julgus?

Ja mis oskus ja mis jõud
Kõitis südameks need kiud?
Ja kui süda lööma hakkas,
Kes su liikmed käima lükkas?

Mis vasar sepistas su kuju
Mis ahjus hõõgus kord su aju?
Ja mis alasi, mis tangid
Ohjasid need hirmsad tungid?

Kui tähed heitsid nooli alla
Ja nutsid märjaks taevavalla,
Kas valmind teos tal rõõmu tõi?
Kas talle looja sindki löi?

Tiiger! Tiiger! iga vööt
Lõõmab laanes keset ööd.
Mis surematu väe käest sa
Saand jubeda sümmeetria?

Luule tõlkimine ja "Tiiger"

See, et luulet tõlkida ei saa, on nii palju korratud väide, et paneb oma tõepäras kahtlema. Usutavam oleks vast öelda, et luulet on raskem tõlkida kui proosat või midagi sellesarnast. Luule tõlkimise võimalikkust tõestavad praktikas ju pidevalt luuletõlgetena väljapakutavad tekstid. Kuid kas luule tõlkimine on midagi põhimõtteliselt erinevat proosa tõlkimisest?

Küllap peetakse luule tõlgitamatuses kõneldes silmas esmajoones luulekeele materiaalsust, seda, et luulekeele puhul varjutab eksemplifikatsioon denotatsiooni. Igasugune diskursus ühtaegu ütleb midagi ja on midagi. Tekst nagu "Ise sööme, ise joo/ ise nõud ka ära toome" ütleb, et nõud tuleb pärast söömist nõudepesijale viia. Samas on see tekst paarisriimiline neljajalgne trohheus, koondlause, mitmuse esimeses pöördes, eestikeelne, praktilise suunitlusega jne. Kasutades Nelson Goodmani sõnavara, võib öelda, et see tekst denoteerib, et me viime pärast söömist nõud ära, kuid eksemplifitseerib neljajalgset trohheust, koondlause, eestikeelsust, praktilisust jne. Keele eksemplifikatiivne külg on stiil ja sellega tegeleb stilistika. Ja stilistika tegeleb ka eksemplifikatsiooni ja denotatsiooni vahekorra küsimustega. Mõnikord võivad need kattuda: sõna "kuuesilbiline" ongi kuuesilbiline. Mõnikord võivad need olla vastupidised: sõna "pikk" on lühike ja sõna "lühike" on suhteliselt pikk. Eksemplifikatsioon ja denotatsioon kattuvad ka sõnade puhul nagu näiteks 'kume'. Nende kokkulangevus või erinevus võib olla ka metafoorne: kõrged vokaalid kipuvad eksemplifitseerima näiteks heledust, väiksust, kergust jne, madalad vokaalid vastupidist.

Romantilises esteetikas ning selle sümbolistlikus ja formalistlikus lõpuniarenduses on just nimelt keele eksemplifikatiivse külje domineerimist või denotatsiooni ja eksemplifikatsiooni jäägitut kokkulangemist peetud luule olemuslikuks jooneks ja niisuguse luule tõlkimine ei saa tõepoolest iialgi olla kuigi adekvaatne. Kuid kogu luule pole ometi niisugune, nii mõneski luuletuses pole häälikuinstrumentatsioon ja selle vahekord tähendusega kaugeltki esiplaanil. Ent seejuures on traditsiooniline luule ikka ka seotud kõne, mis väljendub ta organiseeritud prosoodias ehk meetrikas. Meie tõlketraditsioon peabki luule materiaalsest küljest esmajoones säilitamisvääreks meetrikat või nõudlikumal juhul rütmi. See ongi see Ain Kaalepi poolt sõnastatud homorütmia printsiip, mis enamasti väljendub homomeetriaana.

Luule tõlkimises on raske saavutada ideaalset "adekvaatsust" kõigil tasanditel. (Ning uusim keelefilosoofia (niihästi Quine kui Derrida) kahtleb üldse mingi kahe keele vahelise ja neist sõltumatu adekvaatse tähenduse kriteeriumi võimalikkuses.) Alati tuleb täpsus mingil tasandil ohverdada teise tasandi täpsusele. Üldine tava on säilitada denotatsiooni täpsus ning eksemplifikatsiooni adekvaatsus meetrika tasandil. Luuletuse tähendusliku külje säilimise tõlkes võivad muuta raskeks kultuuri-erinevused ja neist tingitud tõsi, et sama denotaadiga sõnal võib olla eri keeltes erinevaid konnotatsioone või kõrvaltähendusi, mis luule puhul on vägagi mõjusad.

Luule tõlgendajad kipuvad andma kõikvõimalikele vorminähtustele ka tähenduslikkust, nii et haruharva saab originaalluuletuse lähilugemisest tehtud järeldusi kanda üle ka luuletuse tõlkele. Kuid raske on ka tõmmata piiri, kust luuletuse

lähilugemine läheb üle tähendusluululiseks paranoiaks ja seega ei peaks tõlkija alati liialt muretsema, kui mõni fantaasiarohke originaalitõlgendus tõlke peal hästi ei tööta.

Et iga luuletõlge on paratamatult puudulik, on nende hindamine ja kriitika üsna raske. Kõige veenvam kriitika oleks lihtsalt pakkuda välja uus ja parem tõlge.

Nuori Voima 1995. aasta 5., tõlkimisele pühendatud numbris on toodud kuus tõlget William Blake'i kuulsast luuletusest "Tiiger". *Vikerkaar* on otsustanud soomlaste eeskujul korraldada sarnase eksperimendi, omamoodi tehnilise jõuproovi ehk *aemulatio*, avaldades siin "Tiigri" 3 varemilmunud ning 4 ilmutamata tõlget. Inglise luulest peaks sama palju eesti tõlkeid leiduma veel vaid Byroni Chillonsonetist (N. N. /Jaan Bergmann?/, 2 x Ants Oras, Valmar Adams, Minni Nurme, Märt Väljataga, Jüri Talvet).

Ilmneb, et "Tiigri" tõlked on välja kukkunud üpris sarnased, nii et üht on teisele raske selgelt eelistada. Ükski tõlge ei järgi päris täpselt originaali meetriumi trohheuse ja jambi ebakorrapärasat vaheldumist. "Tiigris" nagu inglise luules tavaline on kasutatud vaid meesriime, enamik tõlkijaid on kasutanud ka naisriime. Seejuures on Väljataga riimid "ebatäpsemad" kui klassikalise luule tõlkimise hea tava ette näeb, ent iseõppinud ja rahvapäraselt lihtsa Blake'i puhul võib see ehk isegi õigustatud olla. Meetrika poolest näib kõige originaalilähedasem Ene-Reet Sooviku tõlge.

Sisuldasa tundub Blake'i luuletuse ühe võtmesõnana *symmetry* ning kujuteldava tõlkevõistluse finaali laseksin ma need tõlked, kus selle tähendus on kuidagi säilitatud. Originaalis on üks segasemaid kohti 11.–12. vārsis – sõna-sõnalt: "Kui su süda hakkas lõõma, /Mis hirmus käsi? Mis hirmsad jalad?" Ent õpetlased on välja uurinud, et see tekstikoht on saanud praeguse kuju alles luuletust tihendava viimistlemise käigus, sest esialgses variandis jätkus lause nii: "Could fetch it from the furnace deep/ And in thy horrid ribs dare steep/ In the well of sanguine woe?" (Umbes: Mis hirmus käsi ja mis hirmsad jalad võisid küll võtta selle (südame) sügavast ahjust ja pista ta sinu jubedate ribide vahele, verise häda kaevu?)

Tõlgendajad nagu ikka on Blake'i luuletusest välja või luuletusse sisse lugenud väga mitmesugust ja tihti vastukäivat mõtet. Silmas tuleks pidada, et kogust "Elukogemuse laulud" pärit "Tiigrit" tuleks lugeda kui "sümmeetrilist" vastet "Süütuse lauludest" pärit luuletusele tallest ja selle loomisest. Samuti oleks oluline natukene tunda kogu Blake'i müstilist mõttesüsteemi, tema arusaama teodiikest, heast ja kurjast, loojast ja pattulangemisest jms, mida on hästi eksplitseerinud Northrop Frye oma tõlgenduslikus meistriteoses "The Fearful Symmetry" (1947). Kõige elementaarsemal tasandil on luuletuse taustaks suur teoloogiline põhiküsimus: kui Jumal on hea ja kõikvõimas, siis miks on maailmas kurja? Ent tõlgendajate nägemus sellest, millist vastust Blake on silmas pidanud, võib olla väga erinev.

Alfred Kazin kirjutab: "Tiiger on loomise pale, imepärane ja mitmetähenduslik. Ta ei ole kuri. (...) Blake pole kusagil ketserlikum kui oma kõige kuulsamas luuletuses, kus ta ülistab haamrit ja tuld, millest loodi tiigri surmatoov jubedus. Blake ei usu hea ja kurja vahelisse võitlusse; ta näeb ainult vastandeid lahendada püüdva inimese loovaid pingeid. Mingid tundmatud käed on loonud tulise ahju, millesse meie käed peavad tungima, et tuld haarata. "Tiiger" on luuletus inimese

võidukast teadlikkusest; see on hümn puhtale olemisele. Ja sellele annab väe Blake'i võime sulatada kokku inimdraama kaks aspekti: liikumine, mis loob vägeva olendi, ja rõõmu ning imestuse, millega me kaasa läheme." Ja edasi analüüsib ta üksikasjalikult luuletuse iga fraasi, ikka selleks, et põhjendada oma humanistlikku või antropoloogilist tõlgendust, ehkki inimesest ju luuletuses üldse juttugi pole.

Palju mõtteainet on interpreeterijaile pakkunud luuletuse viienda stroofi kaks viimast rida. S. Gardner kommenteerib, et tähed kui materiaalse võimu sümbolid heidavad maha oma sõjariistad ja muutuvad kaastundlikuks, Looja saab nüüd Süütuse Jumalaks, naeratades Talle võidu peale : "Lambukest mainiv stroof on ainus, kus harmoniseeritakse niihästi viha ja mässu tiiger kui ka tähed ja öö." Gnostitsistlikult lähenev J. Wicksteed peab luuletuse teemaks lihakssaamist: "Tähed sümboliseerivad Mõistuse ja sõja külma valda, mis valitses maad enne, kui Kristus tõi kaastunde." Tiiger pole midagi muud kui jumalik säde, ägedalt pürgiv individuaalsus. Wicksteed kirjutab: "Kui me küsime endalt, kas on hea olla elus ja põleda ihades, nii et armastus läheb ainult pooleldi täide ja eesmärke ei saavutata kunagi täiuslikult, siis jumaluse lihakssaanud süda vastab meis päevahaku naeratusena, et hinged, mis askeldavad töös ja vaevades, on vaid killud sellest Suurest Valgusest, mis ühendab ja parandab meid oma tugevuse, jõu ja rõõmuga."

Ja need on ainult mõned üksikud tõlgendused neist kümnetest, mida see luuletus on provotseerinud. Lõppude lõpuks oleks ju mõeldav ka selline "dekonstruktiivne" allegooria: kogu luuletus räägib hoopis loomisest luuletamise või koguni tõlkimise tähenduses. Tiiger poleks siis muud kui luuletus. Küsimus on, kas see on loodud luuletaja kava järgi või kusagilt kõrgemalt dikteeritud? Sümmeetriat pidas Roman Jakobson keele poeetilise funktsiooni peamiseks avaldumisviisiks. Edasised stroofid küsiks juba, mis või kes on see, mis paneb luuletuse elama. Ainult mis oleks siis Tall? Ega ometi originaalluuletus? Tall = algupärane ja Tiiger = tõlge?

Lugeja otsustada jäägu, milline tõlge neid tõlgendusi kõige paremini toestab.

M.V.

ENN SOOSAAR

TÕLKIJAST

Me kõik teame, et me esindame üllast elukutset. Me vahendame sõnu, kujundeid, stiile, aga mõistagi ka mõtteid. Mis ühes keeles on kirja pandud, selle toome ja sätime teise keelde. Meist sõltub, kui võrd ja mis tasemel jõuab muus keeles kujundatud kirjandusteos oma vormi ja sisu adekvaatsuses meie keelde.

Kirjutatud sõna erineb nii muusikast kui ka maali- või ehituskunstist, mis on kõigile avatud, ilma etniliste barjäärideta tarbitavad. Pärast Gutenbergi on küll võimalik iga talletatud teksti lõpmata arv kordi paljundada – siia sobiks koguni sõna *kloonida*. Erinevalt Pariisi Ile de Cité Jumalaemakirikust või Mona Lisast ei ole jaapani- või hispaaniakeelse raamatu Tallinnasse toimetamine ja eesti kodudesse laiali jagamine mingi probleem. Aga – me võime neid raamatuid käega katsuda, võime ladina tähti sõnaks kokku veerida, kuid 999 eestlast tuhandest või 99 999 eestlast sajast tuhandest ei saa hispaania või jaapani keeles kirjapandust mitte midagi aru.

Ja nüüd astume vahele meie, tõlkijad. Me muundame muu keele väljendusvahendite abil kujundatud teksti eestikeelseks ehk eesti keele väljendusvahendite – leksika, süntaksi, stiili – abil taaskujundatud tekstiks, mida iga eestlane suudab mõista ja, kui tegemist on maa-

ilmakirjanduse meistriteosega, loodeta-vasti ka nautida. See on meie missioon. Ilma vahendajateta pole võimalik ideede, mõtete, tekstide levik üle keelepiiride, mis on tihtipeale ka riigipiirid. Ilma vahendajateta poleks suuremal osal inimestest võimalik osa saada nendest tohututest väärtustest, mida inimkond on oma olemasolu viimase nelja-viie tuhande aasta jooksul talletanud mõtestatud ning kujundatud sõna abil.

***

Suurrahvad kirjutavad ise suurema osa oma belletriseeritud või belletriseerimata tekste. Seitsmekümnendatel ja kaheksakümnendatel aastatel sain ma ajakirja *Publishers Weekly* põhjal ülevaate Ameerika Ühendriikide ja vahel ka mõne teise maa raamatustatistikast. Üllatavad ei olnud mitte need hiigelarvud, mis iseloomustasid USA raamatutoodangut paljudes žanrites, vaid pigem see, kui vähe seal maal – mitte ainult suht-, vaid ka absoluutarvudes – tõlgiti. Vahenduste osa ilukirjanduse lahtis oli märgatavalt alla kümne protsendi. Viisteist-kakskümmend aastat tagasi löi Taani tõlgete arvuga mitmes raamatustatistika alaliigis selgesti USA-d ja teeb seda tõenäoliselt siia maani. Kui jagada

tõlgitud raamatute nimetuste arv rahvaarvuga, siis on Taani oma näitajatega tõenäoliselt maailmas esikohal.

Sest väikerahvaste suhtumine tõlke- raamatusse peabki olema sootuks teine kui suurrahvastel. Taanis ja teistes Põhja- jaamaades on sellest aru saadud ja eks sedasama ole mõistetud ka meil. Ühelt poolt ei suuda eesti keeles kirjutajad eales oma pakutavaga nõudmist rahuldada. Vajakajäämise nii tarbe- kui ka ilukirjanduses täidab tõlgitu. Teiselt poolt peame rõhutama, et ilma tõlkijate vahendustööta ei oleks ei eesti ega mis tahes muud keelt kõneleval lugejal juurdepääsu nendele olulistele teostele, eri keeltes paikapandud verstepostidele inimkonna iseenese ja ümbritseva tõlgendamise pikal teel.

Möödunud aasta oli selles mõttes julgustav. Eesti keeles ilmusid otsetõlked kahest kirjakultuuri koidikul kujundatud tekstist. Sergei Stadnikovi vahendusel ilmus "Sinuhe", egiptusekeelse loo või lugulaulu tõlge, mille originaal on kirja pandud ligi neli tuhat aastat tagasi. See on üldse üks vanemaid kunstiliste vahenditega ilmetatud ning korrastatud tekste, mis meie päevini säilinud. Väga vanad on samuti Kristiina Rossi tõlgitud heebrea luule antoloogia "Uni Jeruusalemmas" varasemad laulud. Debora ja Baaraki ehk Devora ja Baraki võidulaulu peavad uurijad Piibli, st Vana Testamendi kas kõige vanemaks või üheks kõige vanemaks kirjapandud osaks. Kohtumõistjate raamatus talletatu on üles tähendatud kolme tuhande ühesaja või ühesaja viiekümne aasta eest.

William Shakespeare jõudis eesti keelde eelmise sajandi kaheksakümnen-

datel aastatel, tõsi küll, siis veel mitte trükitud raamatuna, vaid teatrilavastusena. 151-leheküljeline kurbmäng "Daani prints Hamlet" ilmus 1910. Viiskümmend aastat hljem oli eestlaste lugemislaua esimene köide "Kogutud teoste" seitsmest köitest. Need seitse tegid meile emakeeles kättesaadavaks kõik, mis Shakespeare on teadaolevalt kirjutanud, ja natuke sedagi, mis on traditsiooniliselt talle omistatud, kuid ei ole tõenäoliselt tema sulest sündinud.

See, et eesti keelde on vahendatud kümmekond maailma kirjandusklassikut mitmeköiteliste teosevalikutena, teeb kahtlemata rõõmu. Nagu teeb rõõmu seegi, et pärast üheksakümne aastate alguse mõõnaperioodi on kirjutajate ja tõlkijate huvi mineviku tipp-teoste vastu tagasi tulemas. Sinuhe lugulaul, Aristotelese eetika, Vergiliuse eepos, Seneca kirjad, Augustinuse pihitimused, Petrarca siseheitlused – need originaaltekstid aitavad paremini kui miski muu näha ja mõista neid pikki juuri, mis on Euroopa ja seega ka meie, eestlaste kultuuril. Samasugust ühendust vajame oma kohaliku möödaniikuga. Kaasaegsete tunnustusi Eestimaa mineviku kohta napib, aga seda meeldivamad on üksikud vahendused, nagu Johann Renneri "Liivimaa ajalugu 1556–1561", Adam Oleariuse "Uus Pärsia reisikiri", Otto Wilhelm Masingu kirjad Johann Heinrich Rosenplänterile neljas köites.

***

Tõlkija ja tõlkimise esmaülesanne on hoida tänapäeva lugejat kursis kõige

sellega, mis toimub mujal meie maailmas. Eestlased on tuntud oma alalhoidlikkuse ja tõrksuse poolest uuega kaasa minna. Kaheteistkümnendal sajandil rippusid meie esiisad sedavõrd vana küljes, et ei suutnud ei oma ühiskonda ega mõttemaailma vastavusse viia kaasaja nõuetega. Kolmeteistkümnendal sajandil järgnes krahh, eestlaste alandav allajäämine eurooplastele ja sellest jootunud nn seitsmesaja-aastane orjapõli. Põhja-Euroopa ühe piirkonna põliselanikkond lakkas olemast ajaloo subjekt, muutus ajaloo objektiks.

Mitte küll väga suur, aga siiski tajutav oht kaheksa sajandi tagust viga korrata ripub praegugi õhus. Kapseldumine isendasse ja erapoolikus maailma nägemises olid arusaadavad ja teatud piirini õigustatudki sellel viimasel viiekümnel aastal, kui viibisime võõra võimu sunduse all. Soov või lootus eesti keele, kultuuri, eripära – ükskõik mille – kaitsmise nimel või ettekäändel jätkata enese isoleerimist muust maailmast ja seal toimuvatest arengutest lõikab paratamatult kahe teraga mõõgana. Väidetagu mida tahes, aga triiphoone ei kaitse, vaid kangutab kultuuri. Rääkimata sellest, et rahvuslikku enklaavi suletud

Eesti nullib oma šansi muutuda teistele Euroopa riikidele poliitiliseks partneriks ning tõusta majanduslikult jalule.

Meie, tõlkijad, oleme oluline vahenduslüli Eesti ja muu maailma vahel. Tänu professionile, mida me esindame, on keelepiirid ületanud Jaan Kross, Viivi Luik, Tõnu Õnnepalu ja pikk rida teisi eesti kirjanikke ning teadlasi.

Samas oleme üsna ambivalentne seltskond. Eks ole ju selle tänapäeval eriti pidurdamatult vohama lõõnud nähtuse või nuhtluse, mida nimetatakse massikultuuriks, külinud kõigis verbaalsetes vormides viiele kontinendile laiali just tõlkijad. Nii et ega meiegi töö ole ainult õilistav.

Ma ei hakka siinkohas spekulerima huvitava teema ümber, kas kultuuri, kaasa arvatud kirjasõna, massistumist, seega vältimatut lamendumist, risustumist oleks olnud inimkonna arenguloos võimalik vältida või oluliselt piirata. See-eest tahan ma veel kord rõhutada juba rõhutatut. Tõlkija missioon on murda keelebarjäärid ja lähendada inimesi nii ajas kui ka ruumis. Tõlkija on see, kes ehitab lugeja tarvis silla üle ajakuristiku.

KATRIN KIVIMAA

SÜÜTUSE PARADOKSID

LIINA SIIB. Näitus "Süütuse presumpatsioon". Kunstihoone galerii. 6. – 23. märts, 1997.

Abilised: Tiit Rammul, Heikki Bavert. Digitaalselt töödeldud fotod DINO - trükkis kasutatud ofsetplaatidel.

Liina Siibi viimase isiknäituse "Süütuse presumpatsioon" parima feministliku tõlgenduse esitas Eha Komissarov, kes pidas väga tähtsaks ka Siibi lülitumist feministliku kunsti diskursusesse (vt *Kultuurileht*, 21. märts 1997). Kujutades naisvange ja noori tüdrukuid, on Siib pöördunud naiseksolemise marginaalsete tahkude poole. See ei tähenda aga sugugi n-ö topeilmarginaaliat, sest probleemiasetus on universaalne ja puudutab inimeksistentsi ja -ajalugu tervikuna.

Fotod, millel näeme naisi, lapsi, kirikuhoonet, põlevaid küünlaid, ühinevad fragmentaarsesse piltjutustusse süütuse presumpiooni teemal. Juriidiline termin, mis eeldab süüdistatava süütust, kuni pole tõestatud vastupidine, ja fotomontaažides kasutatud n-ö autentne materjal – tõelised naisvängid koos ema juures elavate lastega – annab meile ühe lähtepunkti. Kuid ainult lähtepunkti, sest edasi avanevad võimalike tekstide hargnevad read, lubades meil küsida: kas naine, kes on süüdi mõistetud, kät-

keb endas seda süütut olemust, mida õhtumaises kultuuris "õrnema soo" üheks peamiseks vooruseks ja iseloomustavaks jooneks on peetud? Kust jookseb süüdi oleku ja süütuse piir? Kas üldse kuskilt? Jne.

Möödunud sajandi kriminoloogia vaimustus teooriast, mille järgi kriminogeensel elemendil on eriline äratuntav välimus, ja püüdis seda arvukate näidetega ka "teaduslikult" tõestada. Arusaam inimeses välimuse ja sisemaailma, olemuse vastavusest kummitab meie tavateadvust siiani – pätt, mõrtsukas, hulgas peaksid olema tuvastatavad juba näokuju ja -joonte järgi. Liina Siibi fotomontaažidel on tavalised naised: mõni vaatab peeglist, ühel on peas pruudiloor – süütuse sümbol *par excellence* – ning kui me ei teaks, et tegemist on vangidega, ei loeks seda kuskilt välja. Siibi lähenemist iseloomustab sügav inimlikkus, mitte hinnanguline, vaid tolerantne suhtumine.

Marginaalid on Siibi varemgi huvitanud ning kui naiskunstnikud on reeglina käsitletud n-ö ideaalse marginaalse subjektina iseennast, siis tema otsib seda subjekti ühiskonnast. Sotsiaalsed valupunktid kajastuvad mitmes tema töös, nagu näiteks Pirita jõe äärest leitud maharaiutud pea (näitusel "Eesti kui märk") või fotoinstallatsioon hulgustest

(näitusel "Persona"). Erinevalt meile harjumuspärase sotsiaalse foto trendist kasutab Siib väga kvaliteetset, värvilist ja mõningase lavastusliku elemendiga fotot. Kunstniku vaatlejapilk fikseerib objekti, kuid ei püüa paaniliselt säilitada dokumentaalsele lähenemisele iseloomulikku, astudes ise materjali ja vaataja vahele. Temapoolne aktiivne sekkumine ei vähenda materjali autentsust, kuid lisab vormilist intensiivsust ning tihti ka eri tähendustasandeid. Selle ilmekamaks näiteks oli nimetatud mehepea ühendamine Püha Viktori maharaiutud peaga Rode altariilt. Näituselt "Süütuse presumptsioon" võib samas võtmes tõlgendada esmapilgul naiste-laste reast väljapoole jäävat kirikupilti.

Foto Jaani kirikust, mis galeriis justkui peegeldas läbi akna paistvat tõelist Jaani kirikut, annab süütuse presumptsiooni teemale kristlik-ajaloolise dimensiooni. Alates neitsi Maarja ning neitsipühakute tähendusest ja tähtsusest naispooluse tasakaalustava elemendina õhtumaises religioosses maailmapildis kuni meenutuseni keskaegsetest süütuse tõestamise meetoditest tule- ja veeproovi abil, ei saa selle teemaasetuse puhul kristlikku vaatenurka välja jätta. Millele Siib näib ka vihjavat.

Liina Siibi fotod on ilusad. Kuid ta ei

loo müüte, ei püüa tegelikkust ilustada, nihe on vajalik vaid rõhuasetuste väljatoomiseks. Erinedes radikaalselt ajastu moehaiguse järgijatest, kes püüavad luua marginaalidest staare ja kangelasi, näitab kunstnik naisvange kui juhuslikult väljatõugatud. Näitab kui iga teist inimest, samade unistustega, kohati isegi samas reaalsuses – lapsed, abiellumine. Võimendamaks seda igapäevast meeoleolu lisab ta midagi banaalset ja sealjuures mitte nii väga ilusat: hiiglaslik trippidega sukahoidja, mis lühtrina laes rippus, on ka naise (ärgem unustagem, et Siib tegeleb siin eelkõige naise-ga) süütuse ülemüstifitseeritud tähenduse parim paljastus. Ese, mille salapära – nagu naisekeha ja naiseliku olemuse salapäragi – põhineb varjatusel, on nüüd saanud kogu väljapaneku "krooniks". Naise kui omatava ja kummardatava objekti, kuid samas mõistetamatu ja salapärase olendi atribuut paljastab ka (traditsiooniliselt käsitletava) süütuse võltsolemuse. Süü aga saab endale midagi süütusele omistatavast võlust – eks kuulu ju kujutatud naised ja basseinis ujuvad ja ilusaks saamise teel esimesi samme tegevad noored süütud tüdrukud algselt ühte maailma. Sinna, kust nad alustasid.

Aga seal on ka lõpp.

FÉLIX DE AZÚA

TOUT SE COMPLIQUE!

Paljudele minu põlvkonna kirjanikele on pärast Franco surma 1975. aastal olnud kõige tähtsamaks eesmärgiks vabaneda oma hõimu märgist. Pikkade aastate vältel – ja laiskades intellektuaalsetes ringkondades veel praegugi – sisaldasid ja sisaldavad sõnad "h i s p a a n i a kirjanik" teatud lisatähendust, täiendavat määratlust, mis on ausalt öeldes täiesti talumatu: umbes sama rõhutab näiteks sõnapaar "š v e i t s i kell", mis kõlab nii, nagu kõigi kellade ülesanne polekski üks ja seesama, või nagu näitaksid šveitsi kellad täpsemat aega kui austria omad.

Rootsi, hollandi või belgia kirjaniku päritolu ei ärata mingeid kindlaid ootusi: mitte kellelegi ei tule enne lugema hakkamist pähe meenutada viikingeid, tulpe või *kermist*.¹ Kuid näib, nagu oleks h i s p a a n i a kirjanik mõistetud igavesti ringi käima, oma iseärasus, erisus ja eksootilisus otsaette kirjutatud. Just selle vastu olemegi püüdnud võidelda – nii mina kui ka paljud teised minu põlvkonna kirjanikud. Tahtsime olla samasugused nagu rootslased, hollandlased või belglased. See oli meie ambitsioon.

Samas on õige, et selle iseärasuse ja erisuse oleme ajaloo vältel välja teeni-

nud. Vaatamata väikesearvuliste haritlasgruppide jõupingutustele on Hispaania valitsevad ringkonnad elanud viimaste sajandite vältel Euroopa äärealal, kultuurisituatsioonis, mis sarnaneb pigem türklaste kui iirlaste omaga. 18. ja 19. sajandi hispaania kirjandus võis eurooplasest lugejale huvi pakkuda üksnes oma eksootilisuse poolest või poliitilise võitluse näitena – kas härjavõitlejad ja mustlased, või vabadusvõitluse märtrid.

Niisiis on loogiline, et ka meie sajandil säilitavad paljud inimesed eelarvamuse: kõik hispaania kirjanikud peavad olema kas mingid eksootilised olevused või siis kangelased ja märtrid. Ime sünnib, kui need väärtused ilmnevad ühendatuna: García Lorca tohutu populaarsus tulenebki suures osas sellest, et ta on piisavalt eksootiline näimaks mustlase (või ka toreadoorina), samas aga laseksid frankistid ta maha ja see lisab talle antifrankisti oreooli, mida Lorca ise poleks iial soovinud, mille peale ta poleks osanud tullagi.

See, et Almodóvari filmid välismaal nii head vastuvõttu leiavad, tuleneb osaliselt just nende stereotüüpide üli- osavast renoveerimisest tänapäeval. Nüüd on Carmenist saanud transvestiit

1 *Kermis* (hollandi k) – laat, pidu. *Tlk.*

ja don José süstib endale heroini, kuid kuid Merimée Hispaania on täiesti äratuntav viletsus, prostitutsioon, poliitiline rõhumine, aga ka siirus, kirk, a u t e n t s u s. Hispaanias on kõik a u t e n t n e alates *paellast*¹ ja lõpetades ilma preservatiivita seksimisega.

Seepärast ongi paljud minu põlvkonna kirjanikud püüdnud vaprate jõupingutuste varal hõimuneedusest vabaneeda. Näiteks itaallased on pidanud taluma seda Itaalia imagot, mida Fellini on kolossaalse eduga terves maailmas müünud. Paksud naised, kes on abielus tillukeste halvasti aetud habemega meestega, operetlikud poliitikud, klounilikud sõjaväelased ja tohutud *spagetit*vaagnad, mida *mamma* lauale tassib. Kuid Fellini oli vähemalt itaallane. Meie, hispaanlased, peame seevastu taluma karikatuuri, mis pole isegi meie enda joonistatud.

Filoloogiateadlased on tõestanud, et hispaania stereotüüp – *españolada* – on 18. sajandi inglasest rännumeeste ning Napoleoni poliitilise propaganda ühisprodukt. Paljud hispaanlased ja hispaanlannad, kes (nagu tänapäevalgi) pidasid lugu inglise ja prantsuse kaupade kvaliteedist, võtsid selle stereotüübi rõõmuga omaks: juba mõne aasta pärast panid naised end riidesse ning riietusid lahti nagu Carmen, mehed aga nagu don José. Ja nii hakkasid Oviedos ja Bilbaos kõndima ringi carmenid ning don Joséd, tõestades sel moel inglase ja prantslaste loodud pildi õigsust. Kujutluspilt muutus ümberlõkkamatuks tõeks.

Sellepärast ongi minu põlvkonna kir-

janikel hõimlusega probleeme. Kuna Franco ja frankismiaeg lihtsalt pikendasid 19. sajandit kuni aastani 1975, ja seda loomulikult kõigi Euroopa ning Põhja-Ameerika riikide entusiastlikul toetusel, siis võib mõista, et *españolada* stereotüüp on kuni meie päevini jäänud väga elavaks peaaegu kõigis tsiviliseeritud maades. 21. sajandi alguseks oleme meie, hispaanlased, tegelikult elanud 20. sajandis ainult kakskümmend aastat ning selle aja jooksul on meid jälgitud eelkõige televisiooni vahendusel. On arusaadav, et paljude välismaalastest lugujate arvates on kõigil hispaania kirjanikel arvuti asemel kitarr käes ning portfellis Picasso "Guernica" reproduktioon.

Nii siis pidime meie – minu põlvkonna kirjanikud – raputama endalt maha hõimumärgi, saavutamaks islandlaste, norralaste ja taanlaste neutraalsust: see oli ainus viis tagada, et meie raamatuid loetaks kui kirjandust ja mitte kui tunnistust kultuurilisest eksootikast või poliitilisest märtriteest. Kuid kerge ülesanne see polnud. Euroopa mis tahes kongressil või kirjanduskonkursil, kuhu meid pärast Franco surma kutsuma hakati, kuulsime pärast meie esitlemist hispaania kirjanikena publiku hulgast sümpaatiüminat ning tingimata hüüdis keegi saalist "*Olé!*". Seepeale hakkasime kõik meelitatult ja kergendustundega naerma. Olime sõprade seas. Ja sealsamas oleme me ka kakskümmend aastat hiljem.

Minu esimene intervjuu Prantsuse raadiole algas rõõmsa kitarritiniaga ja lauluga, mis kuulub enam-vähem *fla-*

1 *Paella* (hisp k) – Valencia päritolu hispaania rahvusroog.

menco valdkonda. Intervjueerija demonstreeris sõbralikult oma kokkukooluvustunnet minuga. Ma ei saanud ju hakata talle seletama, et Cataluñas, kust mina pärit olen, ei peeta sellisest muusikast just eriti palju. Samuti ei saanud ma öelda, et valitud laul oli Franco ajal üks levinumaid (ja muide üks viletsaimaid) muusikapalu, frankismi "rahvalik" alus aga on kardetav ja endiselt väga elujõuline. Niisiis naeratasin minagi sõbralikult ja usun, et kui ta mulle sõna andis, ütlesin "Olé!" – nii igaks juhuks.

Tundsin end alandatuna. Paljudele minu põlvkonna kirjanikele oli Prantsusmaa olnud pelgupaik ja paradisi. Ma ei unusta iialgi Hispaania-teemaliste artiklite pealkirju *Le Nouvel Observateur*'is. Need olid imetlusväärased. Räägitakse, et ükskord (see oli mingi bussivõi rongijuhtide streigi puhul) olevat pealkiri kõlanud: "*Barcelone, capitale de la colère*". Ma ei tea, kas see nii ka oli, kuid meie omakeskis tarvitasime seda lauset mis tahes puhul. Alati, kui meie jalgpalliklubi kaotas või kui me tänaval kellegagi kokku pörkasime, ütlesime tingimata: "*Barcelone, capitale de la colère*". Kui tramm nina alt ära läks või baarid kinni pandi: "*Barcelone, capitale de la colère*". Prantslased ja eriti just prantsuse ajakirjanikud olid meie sõbrad. Nii et kui oli vaja öelda "Olé!", siis me ka ütlesime ja asi sellega.

Usun, et meie vajadus hõimlusest vabaneda on mõistetav. Samas on tõsi, et Hispaania poliitiline juhtkond on mõnikord stereotüübi vastu võitlemisel täpselt sama laisk nagu kõige totakam

Euroopa Liidu turist. Mulle meenub mõne aasta eest toimunud Frankfurdi mess, kus Madridi kultuuriministeeriumi asjamehed ei leidnud Hispaania paviljoni jaoks paremat kujundust kui härjavõitlusareeni imitatsioon. Kirjanikud hoidsid kramplikult areenikäsi puust kinni, teadmata, kellena end tunda (toreadoorina? härjana? pika-doorina? *manolo*'na¹? hobusena? linnapeana?), et teha heameelt saksa ajakirjanikele, kes kogunesid hulgaliselt imetlema messi kõige naeruväärsemat spektaaklit.

Hispaania komissarid näisid olevat ülimalt rahul. "Milline edu!" hüüdsid nad. Noruspäised, surnukahvatud ja häbistatud kirjanikud aga pomisesid tutjult: "Olé!".

Niisiis seadsid minu põlvkonna hispaania kirjanikud endale tähtsaimaks ülesandeks vabanemise hõimlusest. Tahtsime olla lihtsalt kirjanikud nagu kõik teised ja ei midagi enam. Ning peagi ilmnes, et on olemas kiire ja kindel abinõu, efektiivne meetod, mis aga mõne aasta möödudes meile saatuslikuks sai: selle sisuks oli ühe hõimu märgi peitmine teise alla. Nutikas operatsioon, millega kõik nii Hispaanias kui ka väljaspool seda kõhkluseta kaasa tulid. Ühes minu esimestest intervjuudest hollandi ajakirjandusele algas dialoog järgmiselt:

Ajakirjanik: "Teie, härra Azúa, ei ole oma perekonnanimele vaatamata ometi mitte hispaania kirjanik. Te olete k a t a l a a n i kirjanik, eks ole?"

Äkki mõistsin, et ma võiksin ju tõe-

1 *Manolo* – deminutiiv mehenimest Manuel, kõnekeeles tähendab alamklassi kuuluvat madridlast.

poolest olla k a t a l a a n i kirjanik, seda vähemasti hollandlaste jaoks, ning siis ei peaks ma end enam sundima hispaanlaseks – ei eksootiliseks olevuseks ega ka antifrankistliku võitluse märtriiks. See oli just nagu kahuripauk. Olla k a t a l a a n i kirjanik avaks mulle hiilgava ning senitundmatu tuleviku. Ma ei peaks enam kujutlema end Malraux' lennuki kõrvale, nahast jahimehepintsak seljas, ega Hemingway stiilis toredooriks; pääseksin ka kujutluspildist, kus ma, ülikitsad püksid jalas, kellegi paksu tagumikuga piiga kõrvall istudes halvastilõhnavaid sigarette pahvin. Nii siis vastasin ma kõlava häälega: "Olé!". Mis oli viga, kuid hollandlane ei pannud seda tähelegi.

Praeguseks pole sellise nutika tegutsemise tulemusel enam ükski minu põlvkonnakaaslastest h i s p a a n i a kirjanik. Paljud meist on katalaani, baski, andaluusia, galeegi (ehk geograafilise nime järgi Galicia – *tlk*) valencia, navarra kirjanikud... On ka olemas suur hulk kirjanikke, kes esitlevad end kastiilia kirjanikena, ehkki nad on sündinud Valencias, Cataluñas või Extremaduras. See kõik on küll pisut keeruline, ent samas väga a u t e n t n e.

Tegelikult kirjutame me kõik hispaania keeles, aga seda ei maksa öelda: need, kes ütlevad enda kohta, et nad kirjutavad hispaania keeles, on kuubalased, kolumbialased, peruulased, tšiilased, argentiinlased... Ühesõnaga, ameeriklased. Ainult üksikud hispaania kirjanikud, kes kirjutavad kas katalaani, baski või galeegi keeles, eelistavad esit-

leda end välismaal hispaania kirjanikena; sellega väldivad nad vajadust selgitada näiteks luksemburglasest lugejale, mida tähendab kirjutada *guipuzcoano's* või *vizcaino's*¹ (see on samuti ainult näide), kuna niisugune selgitus raiskaks ainult aega ega annaks intervjuule midagi juurde.

Tegelikult võib öelda, et minu põlvkonna ülesanne – vabaneda hõimust – on täidetud. Nüüd eksisteerib meil oma kümnekond eri hõimu. Oleme saanud, mida tahtsime, ja nüüd peavad välismaa ajakirjanikud enne meiega intervjuu tegemist uurima entsüklopeediat. Veel mõni aasta tagasi võis Hispaaniast rääkida igauks, kes Meriméed lugenud oli, nüüd aga tuleb selleks läbida terve antropoloogiakursus. Veel veidi, ja lugejad saavad koos meie raamatutega ka maa-kaardi, millel on kujutatud rahvustoite ja rahvariideid. Nüüd ei saa enam keegi identifitseerida meid toredooride, mustlaste ja *flamenco*'ga. Nüüd on kõik hoopis keerulisem.

Ma pole kindel, kas see ikka on hea lahendus, kuna nüüd on asjad kujunenud nii, et ainsad kirjanikud, kes näivad hispaanlastena, on ameeriklased. Ja tegelikult pole seegi õige. Niipalju kui mina tean, on olemas ainult üks ameerika hispaanlane ja see on Mario Vargas Llosa. Aga ehk on ta hoopis ainuke hispaania ameeriklane? *Tout se complique!*

Tahaksin veel *Magazine*'i võimalikele lugejaile ära märkida, et kui ma olen otsustanud selgitada neile kitsaskohti ja probleeme, mida toob endaga kaasa

1 Guipúzcoa, Vizcaya – Baskimaa autonoomse piirkonna koosseisu kuuluvad provintsid. *Tlk.*

hispaania hõimlus, siis üksnes seetõttu, et see on probleem, millega iial ei pörka kokku ükski prantsuse, inglise ega saksa kirjanik. Lugejad võivad kindlad olla, et olen neile rääkinud probleemist, mis on eranditult hispaanlaste probleem, autentne probleem, tekkinud meie iseärasustest ja erisusest. Ja kui seda ei selgita mina, kes ma muide enam isegi ei tea, kelleks end pidada – kes seda siis veel selgitama peaks?

*Hispaania keelest tõlkinud
Marin Mõttus*

Félix de Azúa (1944) on hispaania keskmise põlvkonna kirjanik, kes oma parimates romaanides kujutab kaasaegset inimest läbi üsna pessimistliku irooniaprisma. Tema üheks suurimat tähelepanu pälvinud romaaniks võiks ilmselt pidada 1986. aastal ilmunud teost "Historia de un idiota contada por él mismo" ("Idioodi lugu tema enda esituses").

Käesolev artikkel pärineb de Azúa essee-kogust "Salidas de tono" ("Taktitused", Barcelona 1996) ning on algselt kirjutatud prantsuse ajakirja Le Magazine Littéraire 1995. aasta märtsinumbri jaoks, mis oli pühendatud hispaania kirjandusele.

MARIN MÕTTUS

PAAR PILKU HISPAANIALE. AEG JA RAAMATUD

Õnnelikud kaheksakümne- dad

Hispaania areng pärast diktatuuri lõpu (1975) ei kulgenud sugugi rahu-meelselt ega ühtlaselt: esimese demokraatiajoovastuse järel võttis maad sügav pessimism, lootusetus ja minnalaskmismeeleolu, mis tipnes 1981. aasta riigipöördekatstes. Princetoni ülikooli hispaania kirjanduse professor Eduardo Subirats leiab oma üsna pessimistlikus essees "Postmodernne modernsus: Hispaania õnnelikel kaheksakümnen-

dail"¹, et pärast 1975. aastat alanud üleminekuperiood sarnanes pigem suurejoonelisele speaktaaklile kui tõsiseltvõetavale ümberkorraldusprotsessile. Põhjusena näeb Subirats eelkõige oma-omaise liberaalse traditsiooni puudumist Hispaania 19. ja 20. sajandi mõtteleos ja demokraatia nõrkust.

Ent speaktaakli rüpes leidis aset imeline ärkamine, ilmselt üks Franco-järgse Hispaania kõige pillkupüüdvamaid kultuurilisi protsesse – Madridi Movida (sõnast *mover* 'liikuma'). "Riigipöördeht ei tohiks rikkuda meie head tuju!

¹ E. Subirats, Postmoderna modernidad: La España de los felices ochenta. *Quimera* 1996, nr 5, lk 11–18.

Kuni uut putši pole toimunud, kuni pidu veel kestab – karneval loomulikult, nagu kõik peod seda on – miks seda mitte ära kasutada? Miks mitte rõõmuga mõelda, et tants jätkub?" kirjutas hiljem üheks noorema põlve populaarsemaks romaania kirjanikuks tõusev Javier Marías ajalehes *El País* 1981. aasta 15. märtsil. Mingis mõttes võib neid sõnu võtta kui Madridi Movida kreedot. Movida võtmesõnadena võiks nimetada tolerantsust, hedonismi, ekstravagantsust ja sensuaalsust, samuti noorte loomeinimeste eriti aktiivset suhtlemist. Ühiskonna päästmine nautingu, armastuse ja kaanonite lõhkumise abil võimaldas korrumppeerunud poliitikamängust välja lülituda ning osaleda uues mängus, märksa värvikamas ja peibutavamas. Madridi õistel tänavatel lahvasid ootamatud loomingu- ja palangud, baarid said nädalaga populaarseks ja kaotasid oma populaarsuse taas kahe nädala pärast, etendades vahepeal tähtsat rolli uue kunsti mekana.

"Sõltumatu peegeldava teadvuse sotsiaalse rolli, mille intellektuaal oli kaotanud, haaras nüüd endale neoavangardistlik kunstnik, kes absoluutses üksmeeles kuulutati ühiskonna liikumapanevaks jõuks," analüüsib Subirats.

Movida peegeldusi kirjanduses on siin ehk tulutu refereerida, kuna tegemist oli kiiresti mööduva ja efemeerse nähtusega, pealegi pole eesti lugejal niikuinii võimalust nendega vahetult tutvuda. Muusikas kerkis Movida ajal esile

*cante jondo*¹ täht Camarón – mustlaspäritolu muusik, kelle plussiks oli tollal ilmselt see, et ta ei kuulunud ametliku kultuuripoliitika poolt laialt soositud nimede hulka. Nüüd on asi küll muutunud – Camarónist on saanud tunnustatud iidol, kelle elulood ilmuvad trükis samasuguste klantskaante vahel, nagu prestiižika *Planeta* kirjanduspreemia laureaate teosed. Kuna üks Movida tunnuslikke jooni oli tihed kontakt eri kunstialade esindajate vahel, siis leidsid tollased ideed eriti täpse väljenduse filmis. Plahvatusliku kiirusega sai tuntuks Pedro Almodóvar – mees, kellele vist miski pole püha ja kõige vähem veel ühiskonnas ning kultuurielus kehtivad kaanonid.

1982. aastal tulid riigis võimule sotsialistid Felipe Conzalese juhtimisel. Tulid ja jäid – kuni 1996. aasta kevadeni välja. "Sotsialismi igas mõttes vaimustavat ja kõlavat triumfi Hispaanias lõhestas aga paradoks. Vasakpoolsed, kes juba alates Rahvarinde päevist 1936. aastal olid kirglikult ihanud pääseda riigivõimu ligi, jõudsid sinna alles siis, kui nende teoreetiline energia ning sotsiaalsed väljavaated rahvusvahelisel areenil olid maha käinud. Hispaania laialdasel demokratiseerimis- ja reformiprogrammil polnud mingit muud intellektuaalset sidematerjali kui radikaalse vasakpoolsuse huku jäänused, ähmane liberalism ja esteetiline avangardism, mille jooned olid üsnagi ebaselged," leiab Subirats.

1996. aasta kevadel võitis valimised

1 *cante jondo* (hisp k) 'sügav laul'; andaluusia mustlasmuusika vanim ja autentsem vorm, traagilise sisuga laul, erineb oluliselt rõõmsatoonilisest *sevillana*'st, mida meil eelkõige *flamenco* all mõistetakse.

Hispaanias Rahvapartei, ning kuna tegemist on konservatiividega, siis on oponentidel neid üsna hõlbus süüdistada n-ö parempoolses, et mitte öelda frankistlikus päritolus. Erakonna suhteliselt noore liidri José Maria Aznari olulisimaks poliitiliseks saavutuseks peetakse Rahvapartei distantseerimist frankistlikust mõtteviisist, tänu millele Hispaania valijad ometi kord söandasid skandaalidest ja korrupsioonisüüdistustest räsitud sotsialistide ladviku erru saata. Kui Aznarilt valimisaegses intervjuus küsiti, millega tegeles tema 70ndate aastate algul, mil progressiivne üliõpilaskond Franco-vastastel meeleavaldustel käis, vastas uus valitsusjuht: "Ma õppisin tollal ülikoolis, mul ei olnud aega poliitikaga tegelda." Uue euroaja kiretu riigimees? Aznari sõnu on aga hispaania ajakirjanduses korduvalt tsiteeritud ja sageli negatiivse kommentaariga: "Kas NAD tõesti tulid jälle võimule!?"

Tipus. Kui kauaks veel?

Suur osa hispaania nüüdiskirjanike keskmisest põlvkonnast, praegu aktiivselt avaldatud, auhinnatud ja teistesse keeltesse tõlgitud, alustas pärast demokraatia saabumist 1975. aastal ajakirjanikuna, elades seega aktiivselt kaasa kogu kireva meeleolude kaleidoskoobi Madridi Movida ülevast pillerkaarist kuni uue diktatuuri reaalse ohuni välja. Siin võiks nimetada Antonio Muñoz Molinat (s 1955), Javier Maríast (s 1951), Julio Llamazarest (s 1955), Rosa Monterot (s 1951) jpt.

Teoseid ja kriitikat vaheldumisi luge-

des tundub, et edu saatis 80ndail eelkõige just neid kirjanikke, kellel oli piisavalt nõtket sulg ja elav fantaasia kaasakiskuva *story* jutustamiseks. Sageli asetab autor lugeja mingite kauges minevikus alguse saanud sündmuste keerisesse ning asub siis nauditava fantaasiarikkusega nuputama kõige üllatavamaid viise, kuidas saladust järk-järgult avaldama hakata. Romaanide süžee on tihti põnevuselt võrreldav kriminaallooga. Tundub aga, et välismaalasest tavalugeja seisukohalt ei sobitu hispaanlaste loomingu eriti sujuvalt angloameerika mallide poolt kujundatud "menujutukate" kanalisse: mõnikord viskab üldjoontes realismilähedane ja kostumbristlik romaan ühel heal hetkel "päitsed peast" ning põrutab äkki absurdi või müstikasse, teinekord tundub autor lausa epaateerivat naturalistliku julmusega, kutsudes mugavaks muutunud lugejas esile tõrke. Hoolsalt ja tõetruult läbikirjutatud pealispinna alt aimub alati tige lane, kelle sidemed reaalse eluga kipuvad üha väärduma ning keda vastupandamatu jõuga kisub irratsionaalsuse ja kaose poole. Kirjanikult nõuab eri stiilide ja tasandite edukas sidumine-vastandamine ei enamat ega vähemat kui geniaalsust, lugejalt aga ärksust ja avatust.

Kirjanduskriitik Constantino Bertolo kirjutab 1996. aastal ilmunud proosa-ülevaates, et viimase 20 aasta hispaania kirjanduse põhiosa – muidugi leidub erandeid – on täitnud suurepäraselt Šeherezade rolli, kes suutis oma lugudega lahutada abikaasa truudusetuse tõttu masendatud ja raevunud sultani meelt. "Kahtlemata tuleb neile (kirjanikele) tänulik olla, sest nad on toonud meile

meelelahutust ja kergendust olukorras, kus tundsimine end petetuna, enesepetjana ning lüüasaanuna,¹ leiab Bertolo. Ühelt poolt peab Bertolo ilmselt silmas kergema ja lõbusama sisuga ajaviiteromaani, ent siia sobib vast paigutada ka laiale lugejaskonnale lihtsat äratundmisrõõmu pakkuva tõsisema kirjanduse: pettunu ootab nii kirjanikult kui ka massiteabelt eelkõige magusvalusat teadvustust, et ta pole oma ahistuses üksi, et teistegi elu pole elamisväärssem. Kirjanikud kirjutavad ikka ja jälle läbi tunnet, et süsteemi muutusest üksi ei piisa, et diktatuuri all kannatanud, väärastatud ja inetatud maa ägab ikka veel – et võlg on tasumata ja sisse kasseerida pole seda mitte kelleltki.

Hispaania algselt barbaarne poliitiline diktatuur hääbus 1970. aastate algul naeruväärseks farsiks ning kunagine hirmuvalitseja Francisco Franco mandus seniilseks vanameheks; vahel on hilisfrankismi aega Hispaanias võrreldud näiteks ka Hiina kommunistliku juhtkonna katsetega luua turuühiskonda ilma poliitiliste vabadusteta. Ent aeg-ajalt tundub, et loomult uhke ja ilus rahvas on siia maani põdenud hingepõhjas ülimalt solvangut: diktatuuri inetust, mis on poliitilisest survest hullempi (ehk küll viimase tagajärg). "Frankismi juures oli kõige rusuvam just toonane haledalt piiratud ja võltsilt vagatsev õhkkond; see piiratus oli pigem moraalne kui poliitiline ja pigem esteetiline kui moraalne. Vázquez Montalbán on selle hiilgavalt resümeerinud, öeldes, et tol-

lal tundus, nagu oleksid kõigil inimestel jalas haisvad sokid," leiab üks viimaste aastakümnete tunnustatumaid hispaania mõtlejaid ja esseiste Fernando Savater.² (Manuel Vázquez Montalbán (s 1939) on tunnustatud kirjanik, kelle sulest 1992. aastal ilmus mahukas romaan "Autobiografía del general Franco" ("Kindral Franco autobiograafia"). Vangi võib vabastada minutiga, ent inetuse ravimine nii elukeskkonnast kui ka hingest võtab aega. Niisiis täidetakse inetuse analüüsiga 80ndail aastail üha uusi ja uusi raamatulehekülgi ning selle eest saadakse üha uusi kirjanduspreemiaid. Väsinud ilmega teraslettidega baarid, räpased päevavalguslambid, masstoodanguna väljalastud maitsetud tarbeesemed – selles keskkonnas eksleb tüdinud ja seesmiselt tühi tegelane, sageli eskapist ja pealiskaudne kosmopoliit, kes ihaleb "ära": Saksamaale tööle, Ameerikasse õppima, Venemaale, kus inimesed on lihtsad ja ausad, kuhu tahes.

"Kas saab olla veel midagi haletsusväärsemat, kas saab olla piinu, millest veel vähem räägitakse: minna pühapäeva õhtul tüdimuse ja roidumuse peletamiseks kinno ja jääda ilma piletitest; olla sunnitud kolama mööda tänavaid, hoides ülal vestlust ja otsides baari, kus midagi juua; baari torukujuliste päevavalguslampidega ja kõrbenud margariinilõhnaga, kus vanad abielupaarid koos kelneritega kuulavad raadiost jalgpalli uudiseid ja konjakireklaame?" küsib minategelane Antonio Muñoz Molina

1 C. Bertolo, La noche siguiente a las mil y una noches. *El Urogallo* 1996, nr 11, lk 75–76.

2 F. Savater, Lo que queda de Franco. Rmt: Libre mente. Madrid, 1995, lk 53.

jutustuses "Nada del otro mundo" ("Eimiski teisest maailmast").¹

Muñoz Molina andis endast romaaniautorina märku 1980. aastate keskpaiku ja tookord ennustati talle suurt tulevikku. Noor autor astus teatud mõttes "tühikusse": pärast kodusõda end tugevalt avaldanud neorealismipõlvkond – Miguel Delibes, nobelist Camilo Jose Cela, Carmen Laforet jt – oli end tolleks ajaks juba tühjaks kirjutamas või kirjutanud ning publik ootas uut andekat autorit, kes suudaks pakkuda värve, intriigi ja elulähedust. Tollal kolmekümneaastane siiras maanoormees Muñoz Molina sobis sellesse rolli hästi.

Muñoz Molina esikromaan "Beatus ille" ilmus 1986. aastal ning selles loob autor mõjuva pildi Franco aja lõpuaastatel valitsenud keskkonnast. "Beatus ille" andis märku autori suurepärasest fabuleerimisoskusest ja võimest luua põnevat, ladusalt voolavat *story*'t. Ülikiiresti sai populaarseks ka aasta hiljem raamatukauplustesse jõudnud "El invierno en Lisboa" ("Talv Lissabonis"). Muñoz Molina küpseim teos on 1991. aastal ilmunud "Jinete polaco" ("Poola ratsanik"), milles ta väga nauditavalt ja värvikalt analüüsib oma põlvkonna ahistust ja lootusi 60ndate sumbunud ühiskonnas. Ent sellele järgnev looming tundub minevat pigem üleskäigutrepist alla.

"Inglaslikult igavad"

Praegusaja Hispaania hinnatumaid esiseiste ja ka ise edukas romaanikirjanik Francisco Umbral on mõnede kaasaegsete hispaania kirjanike iseloomustamiseks võtnud kasutusele termini *anglo-aburridos* (tõlkes võiks see kõlada ehk "inglaslikult igavad"). Nende kõige selgemaks esindajaks peab ta Oxfordi haridusega romaanikirjanikku Javier Maríast (s 1951), kes aastaid töötanud kirjandusõppejõuna Suurbritannias ja Ameerika Ühendriikides. Umbral heidab "inglaslikult igavate" loomingule ette, et nad on "liiga erudeeritud" ning neil puudub oskus luua täisverelist, haaravat tegelaskuju, nagu sellega nii hästi tuli toime vanameister Delibes – Cervantesest endast rääkimata. Umbral toob siin võrdluseks ka kolumbia tippkirjaniku Gabriel García Márqueze, kes "loob kõik otse meie silmade all", ja loomulikult saab kolumbialane Umbrallilt kiita ning hispaanlased laita.²

Javier Marías on hispaania nüüdiskirjanikest üks tõlgitumaid. Tema raamatud on tundetoonilt melanhoolsed, ta ise kirjanikuna väga erudeeritud ja täpse sulega. Inglise-suunitlust näitab juba kas või Maríase menuromaani pealkiri "Corazon tan blanco" ("Nii valge süda")³: tegemist on tsaadiga Shakespeare'i "Macbethist". Romaani algul annab autor meile üksnes vihjamisi aimu peresuhete ning sündmuste labürintist, mis selgub alles raamatu lõpus; ent kogu aeg tajume, et eelmistest põlvkon-

1 A. M. M o l i n a, Nada del otro mundo. Barcelona, 1996.

2 F. U m b r a l, Diccionario de literatura 1941–1995. Madrid, 1995.

3 J. M a r í a s, Corazon tan blanco. Barcelona, 1992.

dadest pärit sünged oomenid lasuvad painena peategelaseks oleva noore abielupaari õlul ja sunnivad pelgama kõige halva saatuslikku kordumist. Šherezadelik jutupuhumisvõime on Maríasel täiesti olemas: lugegem kas või raamatu esimesi lauseid, mis kohe töötavad põnevat süžeed: "Ma pole kunagi tahtnud seda teada ja ometi teadsin, et kui üks neist tüdrukutest polnud ammugi enam tüdruk ning oli äsja jõudnud tagasi oma pulmareisilt, astus ta vannitoas peegli ette, tegi pluusinööbid lahti, võttis rinnahoidja ära ja otsis isa püstoli toruga üles südame koha, kuna isa istus samal ajal koos teiste pereliikmete ning kolme külalisega söögitoas." Ehk ongi siin seda, mida pealiskaudne välismaalast lugeja oma alateadvuses hispaania kirjanikult ootab: võtku too ometi vaevaks ja tegelgu kirgedes ning müstikaga, kui kõik ümberringi kipub kujunema nii euroliidulikult valgeks ja asiseks.

Ent romaanis "Corazon tan blanco" on peale alguslausete olemas ka üks teine sõlmitus, mis alustab teist teemat, ning selle valguses ei saagi raamatus olla marquezelikult täisverelisi tegelasi. Nimelt on romaani mõlemad peategelased elukutselt tiptaseme tõlgid, kelle tööks on vahendada riigipeade kohtumisi ja olulisi rahvusvahelisi sündmusi. Seega tõuseb romaanis esile aktuaalsena tunduv motiiv: meedium, vahendaja kui asi iseeneses. Võõraste mõtete pideva endast läbilaskmise käigus hääletoru nagu hajuks ning lahustuks. Värvid kaovad, jäävadki vaid varjundid ja pooltoonid.

Meenutagem Shakespeare'i:

Macbeth:

Neptuuni mered kõik kas võivad
uhta mu käte verd?

Ei, pigem see mu käsi
kõik mahutumad rohelistes veed
võib teha punaseks.

Leedi Macbeth:

Mu käed on sama värvi.

Aga häbi on kanda mul
nii valget südant.¹

Maríasel ei soovi valge süda endasse värve: minategelane tõrjub visalt eemale pahaendelised teated oma isa kolmest traagiliselt lõppenud abielust, kartes samas alateadlikult, et sama võib korduda tema endaga. Tekib tunne, et too haritud mees elab hoolimata "rahvusvahelisest" ametist oma teokarbis, puutudes välismaailmaga kokku kuidagi riivamisi.

Peategelased tutvuvad olukorras, kus üks neist tõlgib Hispaania riigipea neljasilmakohtumist Suurbritannia peaministriga (esimene neist on mees, teine naine), tema tulevane abikaasa Luísa aga peab tõlget jälgima ning kontrollima. Ühel hetkel vahendab tõlk triviaalse küsimuse "Kas te teed soovite?" nii: "Kas te arvate, et teie riigis armastatakse teid?". Sellega suunab ta riigipeade vestluse täiesti uuele, harjumatu avameelsele rajale ning manipuleerib nendega hiljem edasi, kusjuures asjaosalised ei aimagi, et tegelikult paljastasid nad oma südamesaladusi pelgalt tõlgi tuju tõttu. Luísa, kelle kohuseks oleks vassimine lõpetada, aga vaikib.

Umbrali kriitikat võib mõista: suur

1 W. S h a k e s p e a r e, Kogutud teosed, VI kd. Macbeth, II vaatus, 2. stseen. Tlk J. Kross. Tallinn, 1968.

värvikas tegelane on minevikku kadunud, jäävad vaid tema vahendajad, tõlgendajad ja muud "sekeldajad". Võib-olla on see järjekordse stereotüübi kultiveerimine, kuid paljud nimekad uurijad on leidnud, et hispaanlase karakter on üks individualistlikumaid Euroopas. Ehk on Maríase pakutud stsenaariumses valguses tähelepanuväärne: eurotõlkide karjääriredelil üsna kõrgele pulgale jõudnud mees tunneb oma elu edukaima perioodi ühel hetkel siiski toda neetud vajadust olla kordki "suur, värvikas ja tõeline", sekkuda "maailma suurte" mängu, tajuda kas või illusoorsestki, mida tähendab omada võimu inimeste üle.

Kasutades pisut kulunud kujundit võiks ehk öelda, et Maríast hinnatakse välisriikides mitte niivõrd mõjuvate panoraamalaude autorina kui tundliku graafikuna, kes pakub peenejoonelist sissevaadet kaasaja inimese psüühikasse. Ilmselt pole peategelastele juhuslikult antud just tõlgi elukutse, kuna see loob Maríasele võimaluse nautida oma osavust filigraanses käsitöös, süüvida žestide ja pilkude tagamaadesse: eluaeg teisi tõlkima (tõlgendama?) harjunud minategelane tähtsustab iga liigutust, leiab tähenduse igast hääletooni muutusest või tahtmatust kulmukergitusest. Muide, kriitika tõstab Maríase loomingu sageli esile just naise psüühika väga täpset ja tundlikku kujutamist – nii annab kirjanik ehk omagi panuse hispaanlaste lunastamisel otsekui tulise rauaga otsaette löödud machomärgist.

Aia taha läinud põlvkond. Või on neil ehk midagi tarka öelda?

Viiekümnendatest aastatest kuni kaheksakümnendateni välja on suur osa hispaania menukirjanikke (ebamäärane ja kergesti kummutatav üldistus!) vastanud üsna kindlale ja kõigutamatule imagole: kirjanik poseeris fotograafiale oma rikkaliku raamaturiiuli taustal ja tootis lisaks soliidse mahuga romaani-tele lugupidamisväärset hulgal jutte ajakirjade kultuurilisadesse. Pea kõigil vähegi nimekail kirjanikel on oma raamatute esikaane siseküljele portreefoto alla kirja panna kõrgkooliõpingud filosoofia ja keeleteaduse, ajakirjanduse või muu lähedase teaduse alal; väga paljud neist on ka ise kõrgkooliõppejõud või on seda vähemalt mingil eluperioodil olnud.

"Et siin maal raamatuid kirjutada, peab olema Cuencast pärit ülikooli õppejõud, kelle kulnud on ninajuurel kokku kasvanud. Kui need onklid suudavad seda müüa, siis mina pean saama müüa seda, et mul on motikas ja pikad juuksed," ütleb ühes intervjuus 1967. aastal sündinud Ray Loriga, kelle sulest nüüdseks on ilmunud kolm raamatut.

Ja tõepoolest – neil, kes tulevad kirjandusse 90ndail, ei ole enam vahetut suhet Franco režiimiga, kodusõda aga ei mäleta enam nende vanemadki. See seltskond on mineviku painetest üsna sundimatu kergusega üle saanud (aga lohutust vajab ta võib-olla seda enam?). Kuulatakse ameerika muusikat, õpitakse erakoolides, kus sageli on õppekeeleks inglise keel, edasi minnakse Ameerika ülikoolidesse. See on diskoteekide

põlvkond (tahtmatult meenub omaaegne "Tartu sügise" nimeline kirjatükk – kohvikute poeesiale järgnes disko-tekstapõlvkond, kellele enam mingit poeesiat ei jagunud... kas kõik kordub?). Näiteks määratlus, millega noorsugu kirjeldab keskmise põlve romaani kirjanik ja esseist Félix de Azúa, ajab lausa külmajudinad peale: need olevat "isikud, kes tunglevad koonduslaagrites, mida me nimetame diskoteekideks".¹

Niisiis, poeesiavaba disko-tekstapõlvkond osutus äkki osaks lugejaskonnast – ja raamatuturust! –, kes hakkas otsima trükisõnast enda peegeldust. Seltskonnas esiautoriks peetakse Jose Mañast; tema "Las historias del Kronen" ("Kronenite lood", 1994; Nadali kirjanduspreemiatega jagamisel äramärgitud teos) on otsekoheselt ropp raamat, kirjutatud ehtsast tänavalt ja baarist pärit noorteargoos, milles vanemaid põlvkondi šokeeriti üsna tuntud temaatikaga – seks, vägivald ja narkootikumid. Kriitika tundis irooniliselt muret, kas Mañasel ikka publikut jätkub, kuna tema raamatudressaat pidavat üldjuhul üsna kirjaoskamatu olema. Selgus, et jätkub – ja seda nii Hispaanias kui ka välismaal, kuna "Las historias del Kronen" on juba tõlgitud üsna mitmesse keelde.

Ray Loriga esikromaan "Lo peor de todo" ("Kõige halvem", 1995) tuletab vormilt mõnes loigus meelde Salingeri "Kuristikku rukkis" – samuti minajutus, koolimälestused ja senise elu kõige ilusam tüdruk. Siiski on raamatu tundetoonid selgelt märgata nihet: täielikult puuduvad Salingeri puhul nii võluvana tundunud soe inimlikkus ja hoolsalt

varjatud, ent siiski ilmne sentimentaalsus. Sajandilõpu dekadents ja pessimism on motiivid, mida kõikvõimalike nähtuste analüüsimisel vist praeguseks juba natuke liigagi palju ekspluuteeritud. Õelgem siis lihtsalt: palju vähem on neid asju, mis minategelasele tõesti korda lähevad. Tüdruk ehk on, aga teadagi ei nimetata romaani jooksul kordagi nimepidi ja pealegi läheb ta peagi oma teed. Jalgpall on samuti (Hispaania ju ikkagi!), kuid sellest jääb ilmselt napiks. Salingeri ajal mindi õistele tänavatele elu tundma õppima: Loriga ajal elatakse seal, aga elu, mida tasuks õppida, nagu õieti polegi. Tema mõttekaaslaste märksõnadeks kirjanduses on küünilisus, tühjus, pettumine: nende üheks kõige selgemini määratavaks eeskujuks peetakse saksa-ameerika kirjanikku Charles Bukowskit.

Ei Mañas ega ka Loriga ole jäänud "ühe raamatu autoreiks". Loriga viimastest romaanidest "Caidos del cielo" ("Taevast kukkunud") on valmimas ka film, mille režissöör on ta ise ning kus teeb kaasa Hispaania kinokunsti üsna arvestatavaid jõude.

Tundub, et noortel "ameeriklastel" on öelda vähe uut. Joomine Jack Kerouaci allikaist on juba olnud, narkootikumid ja David Bowie kultus samuti. Kõik on juba olnud. Seksuaalrevolutsioonist on möödunud mitu head aastakümnet. Kriitikud nendivad, et ainsaks muutuseks seksimaailma kujutamisel kirjanduses olevat mõningad "tehnilised uuendused", mis tulenevad proosalisest murest oma tervise pärast (aids!). Mañase, Loriga ja nende mõttekaaslas-

1 F. de Azúa, *Salidas de tono*. Barcelona, 1996.

te areenileilmumise ajendiks on ilmne püüd end millestki distantseerida ja nähtavasti nad ei oska (ei soovi, ei pea oluliseks?) sõnastada, millest just. Tegelikult ei ole diskopõlvkond selles soovis sugugi mitte üksi: ka mitmed nimekad ja mitte enam verinoored hispaania vaimu inimesed leiavad, et maal toimuv võttis 90ndate algul kohati kummalisi vorme ja tänapäevase Hispaania imago maailmas on kujunemas väärakaks. Poliitilis-kultuurilise speaktaakli apoteoosiks peavad paljud aastat 1992, mil möödus 500 aastat Hispaania nn imede aastast 1492 (peale Ameerika avastamise või anastamise või mille iganes toimus sel aastal ka mauride lõplik väljatõrjumine katoliiklikust Hispaaniast: vallutati viimase mauri sultani kants Andalusias Granadas). 1992. aastat märgivad Barcelona olümpiamängud, Sevilla EXPO ja Euroopa kultuuripealinna tiitli andmine Madridile. Täiesti ideaalne materjal peibutavate turismibrošüüride kirjutamiseks. Samas on organiseeritud massiturism monstroom, mis õgib iseenda saba ega heida armu ka kellelegi teisele, kes ette jääb. Turism vajab stampi, sest stamp müüb. Ning karta on, et ka Hispaania tähtaasta aitas paljuski kaasa just stampide kultiveerimisele, jättes selle maa vaimu ja valu endiselt klantspildi taha peitu. "Gesamtkunstwerk, kodumaise *zarzuela*¹ ja *high-tech* vaatamängude poliitiline süntees; massimeedia, poliitika ja arhitektoonika farss," ilgub Subirats oma essees ironiliselt. Ta võrdleb aasta läbi kestnud suurejoonelist *show*'d selle silmakirjalikkuse poolest 60ndate ja 70ndate

aastate õõnsa pompöösse arhitektuuriga, mis on orienteeritud massiturismile ning riigi lõuna- ja idarannikul kohaliku elukeskkonna täielikult hävitanud. Ilmselt mõistavad seda võrdlust eestlaste seas eelkõige need, kes kas viimaste aastate pakettiturismi vahendusel või siis omapäi ringi rännates on sealsetesse "päikeselinnadesse" sattunud. Üldiselt hispaanlased ei hooli just palju sellest, kuidas nende fiesta teistele meeldib. See kukub neil enamasti välja nii, nagu just parajasti kukub. 1992. aastal kutsuti fiestale terve maailm ja kõik olid veendunud, et ometi kord on *corrida* – rahva elukunsti ja seletamatu võlu saladus alasti nende ette laotatud ja ära seletatud. Aga võta näpust: elu Hispaanias küpseb hoopis omasoodu. Ja küllap arvatakse varsti üha rohkem, et kasvava *flamenco*fanatismi vahelduseks (näiteks eesti ajakirjandusest jääb mulje, et *flamenco* on siin ju suisa IN!) maksab pigem mõnel õhtul kätte võtta Miguel de Unamuno võrratu "Inimeste ja rahvaste traagilisest elutundest", mis nüüd ka meie keeles Ruth Liase suurepärase tõlkes olemas.

Kes hakkab jutustama tuhande teise öö lugu?

Kriitik Bertolo on seisukohal, et "kergenduse aeg on ümber saamas". Midagi on lõppemas ja muutumas, ühe generatsiooni ja mõtteviisi tsükkel on läbi. Ilmselt ei ole see, mis otsa saab, mitte ainult sajand ega sotsialistide valitsusaeg, ehkki mõlemad pakuksid toimuva analüüsimiseks tänuvärselt konkreetseid

1 *zarzuela* (hisp k) – lühike humoorikas lauludega põimitud lavateos.

pidepunkte. Ent pärast tuhande ja ühe öö möödumist tuleb tuhande teine öö, ja loodetavasti jutustatakse-loetakse ka sellel ööl lugusid. Millised need on ja kes need kirjutab?

Kas on ehk oodata *boom*'i, mida saaks võrrelda 1960. ja 1970. aastate ladina-ameeriklastega? Katarsis, mida miljonitele pakkus García Márquez looming, on ajaproovile vastu pidanud: skeptikudki tunnistavad, et see ON väärtkirjandus. Hispaania kirjanduse tõelise *boom*'i jaoks on ajastu ehk siiski liialt kaine. Kuid jätkab ju auväärne plejaad autoreid, kes pakuvad maailmale taas ja taas seda hispaania vaimule igiomast pinget traagika ja irvituse, müstika ja hulluksajava argipäeva, absurdi ja nutika pragmaatilise – kui soovite, siis don Quijote ja Sancho Panza – piirimail. Ja see on varaait, mis iialgi tühjaks ei saa. Mis puutub eelpool tehtud valikusse, siis on see maast laeni ulatava raamatukapi üks riil: rida, mille võinuks koostada ka hoopis teistest raamatutest. Üks valikukriteerium siiski on: kõiki mainitud autoreid on suuremal või vähemal määral teistesse keeltesse tõlgitud. See on muidugi ainult üks võimalikest orienteerumisviisidest: usaldada neid kultuure, kus hispaania kirjanduse retseptioon on saanud viimastel aastakümnetel kujuneda vabalt, olenemata mustvalgetest poliitilistest hinnangutest.

Kui veel lõpuks sirvida kõige viimaseid tulijaid, siis tundub märkimisväärseks näiteks Menchu Gutierrez üsna suurt tähelepanu tekitanud romaan "Viaje de estudios" ("Õppereis", 1995). Gutierrez ei tulnud kirjandusse ajakirjanikupagasiga, vaid juba nimeka tõlkija-

na, olles vahendanud hispaania keelde Faulkneri ja Poe' teoseid. Ja on ilmselge, et sellist noort daami sultani lohutaja roll enam ei rahulda. Ambitsioonivaba pealkirjaga suhteliselt õhuke romaan "Õppereis" kirjeldab nimeta ja päritoluta õpilasi müütilisel rongirännul, eesmärgiks sooritada EKSAM – see kõige olulisem elus, kus hindteid ei panda.

Intellektuaali lõppsõna

"Meie sajand on avangardide sajand: igal perioodil on esile kerkinud mõni avangard, kes näis valdavalt tõde. Viimase aja kõige sügavam muutus on avangardide kadumine ja selle nähtuse ilmumine, mida me oleme hakanud nimetama postmodernsuseks: reeglid on kehtivuse kaotanud ja autor jääb üksi, teda ei kaitse enam domineeriv esteetika. See vabadus pakub talle mitmeid võimalusi: ta võib asuda taas avangardistlikule positsioonile, kaitsta midagi uut, mis mulle kirjanduse praeguse arengutaseme juures tundub painajalilkuna: teine võimalus on, vastupidi, pöörduda tagasi ning tunda end retrospektiivselt seotuna mõne varasema tendentsiga. Üldiselt tavatsebki kirjandus tänapäeval tagasi pöörduda, meie aja kirjandus on *revival*'ide kirjandus, olgu need siis adapteeritud või taasloodud, ja mulle see meeldib. Kui puuduvad esteetilised ideaalid, mida iga hinna eest säilitada, siis jääb kirjanik privilegeeritud maale, milleks on tema enda veendumused," ütleb mainekas kirjanusteadlane Francisco Rico intervjuus ajalehele *ABC Cultural* 1996. aasta oktoobrikuus.

KRISTA ARU

"VIKERKAARE" JÄLGEDES

"Vikerkaar! Oled pärit taevaste kõrgeilt võlvidelt – suur särav look üle laia ilma... (...)

Sina ilus särav vikerkaar!

Meie noored südamed kiirgavad valgust ja rõõmu, kui päikesed. Meie noored mõtted on puhtad, kui selgemad kristallid, ja meie noorustaevast ehib suur, rõõmus vikerkaar ...

Vikerkaar! Oled pärit kõrgeilt taevavõlvidelt, oled pärit noorus-päevade kristall-selgusest."

Selliste luuleliste saatesõnadega alustas 1922. aasta märtsis ilmumist ajakiri *Vikerkaar*. Ei mingit pealetükkivat programmkõnet. Ei mingit püüete ja eesmärkide sõnastamist esilehel. Ju pidi väljaanne ennast kõigepealt ise sisu kaudu tutvustama ja selgitama. Ja otsekui kõige eespoololeva kinnituseks sõnastati neile, kes just aru ei saanud, ajakirja kõige üldisemad sihid ilusasti numbri viimastel lehtedel. Kirjas on need nii: noorte kirjanduslik kuukiri *Vikerkaar* on "Noorsoo kirjavara" raamatute eriseeria "Noorte jutukirjastik" perioodiline väljaanne. *Vikerkaar* "säeb omale ülesandeks pakkuda lugejaile pääasjalikult hääd ja huvitavat jutukirjandust", kuid jutukirjanduse kõrval lubati ka teaduslikke artikleid populaarses ja huvitavas käsitluses noori huvitavatel teemadel; noorsoo näitekirjandust, luule-

tusi ja arvustusi noorsookirjandusele (*Vikerkaar* 1922, nr 1, lk 31). Numbri lõppu paigutatud eeskavas oli mõndagi väga kodust ja lähedast: "*Vikerkaar* tahab oma ümber koondada üheks vikerlaste pereks kirjandusest huvitatud noorsoo ja noortele kaasatundvad täiskasvanud – kasvatajad, kirjanikud, teadusmehed"(lk 32).

Madis Küla-Nurmik – Vikerkaare algataja

Uue ajakirja väljaandjaks oli Tallinna kirjastusühisus "Kool", mis oli asutatud 1920. aastal ja mille tegevus oli seni piirdunud vaid õpikute ja kooliprogrammi kuuluvate eesti kirjanike teoste kirjastamisega. Nii oli *Vikerkaare* väljaandmine neile suhteliselt uus kogemus.

Vikerkaare mõtte algataja oli aga Madis Küla (kirjanikunimega Nurmik, 1890–1969), Muhust pärit algkooliõpetaja, kes oli ilukirjanduse tõlkeid vene ja saksa keelest ajakirjanduses (*Saarlane, Hääl, Hüüdja, Perekonnaleht* jt) avaldanud juba alates 1906. aastast. Eesti haridustegelaste huvi tema vastu tekkis siis, kui hakkasid ilmuma tema koostatud ja toimetatud koolilugemikud: "Esimene lugemik"(1920), "Teine lugemik"(1921), "Kolmas luge-

mik”(1922) ja nii edasi kuni viienda lugemikuni (1925) välja. Nurmiku lugemikke hinnati kui “uut lainet koolikirjanduses”, aga ka kui “venelaste ekstreemsusest nakatatud labaste keelenäidetega, rikutud tekstidega” raamatuid (*Postimees* 1921, nr 262). Hinnang oleneb hindaja suhtumisest, arusaamisest ja vaateviisist. Igatahes on need lugemikud emotsionaalsemad ja lastele huvitavamad kui varasemad. Aastatel 1922–1923 oli M. Nurmik koos Ernst Enno ja Julius Oengoga ka Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse ajakirja *Laste Rõõm* toimetajaks. Töö *Laste Rõõmus* (mis sisu poolest oli tol ajal mõeldud eelkõige kooliealistele lastele) ja soov anda välja päris oma tahtmise järgi tehtud ajakirja neile, kel lapseiga lõppemas ja noorusaeg algamas, andsid Küla-Nurmikule *Vikerkaare* asutamiseks vajaliku hoo ja energia. Üldiselt oli tahtes ja sihikindlus üks Madis Küla-Nurmiku iseloomustavaid jooni. Kui ta “võttis ühe sihi, siis sinna poole rühkis, hoolimata sellest, kas ruineerub või võidule pääseb”, kirjutas *Päevaleht* 1930. aastal. Küla-Nurmiku vankumatu tahtejõud oma eesmärkide saavutamisel ei jäänud avalikkusele märkamata. Mõned panid seda pahaks, tituleerides Küla piirideta trügijaks. Teised kiitsid ja tunnustasid. *Päevaleht*, nimetades Küla-Nurmikut küll “täiesti isetehtud meheks”, kinnitas, et “Ei tea kedagi teist Eestis, kes nii on elanud ainult lastele kui härra Nurmik, Rõõmu onu” (*Päevaleht* 1930, nr 295). Enamus eestikeelsest lastekirjandusest oli just Nurmiku poolt toimetatud, inspireeritud või tema ideedele rajatud. Ainuüksi tema juhitud kirjastuse “Pääsuke” (1924–

1940) väljaandel ilmus üle 50 sellise raamatu (näiteks sarjad “Kooli näitelaeva”, “Laste jututuba”, “Pääsukese pildijutud”, “Vaimusuurused”).

Vikerkaare esimesed aastad

Vikerkaare esimene aastakäik koosnes kaheteistkümnest 32-leheküljelisest numbrist, neist kaks olid kaksiknumbrid. Numbrite ülesehitus oli sarnane: üks luuletus, siis osa järjejutust, mõned lühemad ilukirjanduslikud palakesed ja siis mõnuses vestelises laadis jutud seentest, leivast, elust ja inimestest. Keskselt paigaks nendes vestetes oli Hallasoo kool, “väike madal külakoolimaja suure Hallasoo ääres”. Hallasoolastes oli palju sellist, millest igapäevases elus puudu. Nad olid head, tublid, ausad ja töökad. Elu ja inimesi enda ümber vaatasid nad mõistvalt, mitte hukkamõistvalt. On iseloomulik, et just nemad nägid ja kirjeldasid kevadel ka vikerkaart: “Vikerkaar on ilus sümbol noorusel,” ütles kord õpetaja. “Nii palju helendavat rõõmu, nii palju vaikset ilu. Valguse kiir, murdunud läbi veepiiskade prisma seitsevärvilisena. Kui palju vikervärvilist ei avane noorusel, õppivale vaatama läbi teaduse prisma! Kui palju ilu, mitmekesisust ja sära sääl, kus paistis enne kõik nii lihtne ja väheütlev!” (*Vikerkaar* 1922, nr 3, lk 90). Esimese aastakäigu järjejutuks oli Mark Twaini “Prints ja kerjus”, mis polnud eesti keeles enne ilmunud. Vastukajadest *Vikerkaare* esimesele kaheteistkümnele numbrile selgub, et “Prints ja kerjus” võitis ajakirjale nii lugejaid kui tellijaid, oli omamoodi “tõmbenum-

ber" (*Päevaleht* 1923, nr 330). Teisteks ajakirja enamoodatud osadeks olid rubriigid "Oma nurk" ning "Küsimused ja vastused". Kui "Oma nurk" oli algajate suleseppade kirjanduslike katsete avaldamiseks, siis "Küsimused ja vastused" põhines lugejate kirjadel. Nimelt sisaldas see küsimusi ja vastuseid, mida noored üksteisele ajakirja vahendusel esitasid. Et ettevõtmist põnevamaks teha, pani toimetus ette, et noored saadaksid nii küsimused kui ka vastused varjunimede all. Nii ilmusidki ajakirjaveergudele nimed Lainemäng, Hämari Rand, Kaljuvald, For-Columbus jt. Näiteks oli üks küsimus: kelleks tahad saada, kui suureks saad? Vastuseid oli palju ja need olid väga erinevad, aga kõik heatahtlikud ja eluterved: "Minust saab politseinik, sest igas riigis peab valitsema kindel kord. Tahan hoolega kõige korralageduse vastu võidelda", "Minust saab asjatundlik, hoolas ja mitte rahaahnitseja arst. Haigus on inimsoo vaenlane, millega võitlemise maksab võtta elutööks", "Tahan saada kooliõpetajaks. Olgu see amet ka lihtne ja vähe silmapaistev, siiski oleneb just sellest ametkonnast suur osa rahva võimeist ja intelligentsist" (*Vikerkaar* 1922, nr 188–189). Vastuseid lugedes aina imesta tollaste noorte isamaa-armastuse, kohuse- ja vastutustunde suuruse üle. Selline suhtumine oli ühiskonnas, seda kandsid kool ja kodu. Eesti Vabariik oli ju alles sündinud, oma riigi ülesehitamine ja kindlustamine ülim eesmärk.

Kogu esimese aastakäigu juures on märgata lapsi tundva inimese hoolitsevat kätt. Ajakirja numbrid on päikselsed, ka tõsisest asjadest rääkides jääb

kõlama lootusrikas toon ja rõõm elust. Ja on põhjust uskuda, et toimetus ei kiida üleliia, kui kümnenda numbri lõpul teatab, et toimetuse kirjavahetus oma noorte sõpradega on olnud algusest peale väga tihe, et kirjasõpru on olnud igas kodumaa nurgas, maal ja linnas. Eriline soojus elu ja inimeste vastu, armastus ja heatahtlikkus on ajakirjale ainuomane ja eristab seda teistest selle aja noorsooväljaannetest. Ei mingeid suuresõnaliselt programme ja sõnastusi. Ei katsetki teisi arvustada, et iseennast esile tõsta. Ideeliselt toetati muidugi oma riiki ja rahvusaadet, kuid kuidagi ja kordagi ei kaldutud selle ülistamisesse. Pigem õhkus nt Johannes Aaviku kirjatükist "Suured ja väikesed rahvad" kriitilist meelt aja ja vaimu, rahva iseloomu ja tahtmistest suhtes. Tunnistades küll väikese rahva majanduslikke raskusi (vähe raamatulugejaid, kallid raamatud) jagas ta seisukohta, et rahva vägevust, tublidust ja väärtust ei saa mõõta ainult ta rahva arvu ja maa suuruse järgi. "Kõige tähtsam on rahva iseloomu tublidus: töökus ja püsivus, korralikkus, ausus, elujõuline, elujulge ja vahva olek," kirjutas Aavik. Just töökust, püüdlikkust ja ettevõtlikkust vaimu leidis ta eesti rahval olevat veidi vähevõitu, isikliku kasu instinktid, mida peeti liikumapanevaks jõuks, ei jõudvat kõigile anda seda ergutist, mis üldisemate ettevõtete kordasaatmiseks vaja (*Vikerkaar* 1922, nr 7, lk 214–217).

Nurmikul oli abiks kindel autorite seltskond: Udriku nõrgamõistuslike kooli juhataja Hugo Valma, kes tõlkis ilukirjandust, kirjutas ise seletusi ja kirjeldusi; tegevtoimetaja Adeele Oengo-Johanson, kes oli nii tõlkija kui ka

mitmete palade kokkuseadja, luuletuste ja olukirjelduste autor; koolidirektor Victor Neggo (kirjanikunimega Sander Jursi). Victor Neggo oli asjatundlik aineõpetaja ning viljakas kirjutaja ning tänu temale ilmus Vikerkaares palju häid lugusid füüsikast ja loodusnähtustest.

Ajakirja II aastakäigus on harivaid artikleid loodusest ja huvitavatest loodusnähtustest märksa rohkem kui esimeses. Pikalt ja põhjalikult, koos illustreeriva fotomaterjaliga, kirjutatakse vulkaanidest, pilvelõhkujatest Ameerikas, ürgilma hügelloomadest, maa-kerast, kuust, Saturnist. Samas on laste omalooming peaaegu olematuks kahenenud. Esimeste numbrite veidi kahvatut väljanägemist võib seletada raskustega, mis tabasid senist väljaandjat, kirjastusühisust "Kool". Viimane lõpetas oma tegevuse suurte rahaliste puudujääkidega. Õnneks leidis Nurmik alates neljandast numbrist uue väljaandja Eesti suurima kirjastusühisuse, Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse näol. 1923. aasta ajakirjanumbritest nähtub uue väljaandja tegevus eelkõige märgatavalt suurenenud fotomaterjalist. Kui esimeses aastakäigus piirduti põhiliselt joonistustega, siis nüüd ei saa kurta ei illustatsioonide ega fotomaterjali nappuse üle. Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisusel olid lihtsalt hoopis paremad tehnilised võimalused ja ka märksa suurem kogemus ajakirjade kirjastamisel.

Ajakirja järjejut oli sel aastal Robert Louis Stevensoni "Varanduste saar" ("Aarete saar") ja mitu lühemat ilukirjanduslikku tõlget, sh ka tõlked vene keelest (D. N. Mamin-Sibirjak, A. Serafimovitš). Täiesti uudsena hakkas *Viker-*

kaar avaldama näitemängude tekste. Rubriigis "Meie näitelava" ilmuvad Z. Topeliuse järgi kohandatud "Rinaldo Rinaldini ehk röövliliit. Noorte seiklused kolmes vaatuses ja neljas pildis" ning Andi Laose "Käsi peseb kätt". Kunstilist väärtust neil tükkidel pole, kuid et neid mitme kooli näiteringides lavastati, läksid mõlemad ilmselt asja ette.

Anonüümseks jääda soovinud kooliõpetaja, kiites *Päevalehes Vikerkaart*, tunnistas ajakirja esimese aastakäigu lastepärasust ja teise aastakäigu soliidust, sisukust, harivat külge (*Päevaleht* 1923, nr 330).

Noorsooajakirjad kui sellised

"Noorsoo ajakirjandusel on oma ülesanne täita. Tal pole küll väljaspoole mõju, kuid tal on suur tähtsus noorsoo enese arenemise seisukohast. See on katsepõld, kus tehakse esimesed nii kirjanduslikud kui publitsistlikud harjutused.

Teisel poolt on tähtis, et osa noorsoo kasvatustööst sünniks just noorte eneste poolt. Noorsoo ajakirjad on tähtsad ka nende noorte arenemise kohta, kes ise tegelikult neis ajakirjus ei esine. Mõjutajate ja mõjualuste samaealisus võimaldab hingeelulise kokkukõla, mida ametlik pedagoogika vaevalt võib saavutada," kirjutab Friedebert Tuglas 1923. aastal, vaadates eestikeelse noorsooajakirjanduse arengujooni kirjutamise hetkest taha- ja ettepoole (*Looming* 1923, nr 3, lk 233). Tuglas, kellel oli kahtlemata kõige suurem kogemus kirjanduslike ajakirjade toimetami-

sel ja väljaandmisel (*Odamees, Ilo, Tarapita, Looming*), pidas vähe mõttekaks noorte puhtkirjanduslikku ajakirja. Tema poolehoid ja toetus kuulusid noorte väljaandele, mille siht ja sisu oleksid üldideelised, mis jälgiks kogu noorsoo vaimset elu nagu Eesti Koolinoorsoo Keskliidu ajakiri *Uudismaa* (1919–1924). *Vikerkaarest* Tuglas ei räägi. Ometi oli *Vikerkaar* Tallinnas juba ilmmas, ajakirja nimetati koguni “sünnimuseks meie elus” (*Päevaleht* 1923, nr 330). Kas Tuglase meelest polnud *Vikerkaar* siis mainimistki väärt?

Tegelikult nimetasid end “noorsoo-ajakirjadeks” nii need väljaanded, mis asutatud noorte endi algatusel, kui ka need, mille eestvedajaiks ja tegijaiks täiskasvanud. Esimeste hulka kuulub *Uudismaa* ja teiste hulka *Vikerkaar*. Tuglas vaatles just seda esimest liiki, mille eelkäijateks olid käsikirjalised koolialmanahhid, 1905. aastani juba oma eestikeelse sisu tõttu keelatud ja “põrandaalune kirjandus” ning mille suunitluseks oli algusest peale vajadus olla teatud mõttelaadi kandva seltskonna häälekandja. *Uudismaa* asutaminegi otsustati 1919. aasta märtsis õpilaste poolt esimesel Tartu Öppiva Noorsoo Kongressil. Ajakirja viieliikmeline toimetus (Oskar Krigul, Hans Käsebier, Aleksander Juhanson, Eva Pedriks, Agnes Kauts) koosnes kooliõpilastest. Tõsi, toimetuse koosseis muutus pea iga numbri järel, kuid ajakirja sisulist poolt see ei kahjustanud. Vastutava toimetaja amet oli kogenenumates kätes: algusnumbrite vastutava toimetaja Villem Ernitsa vahetas 1920. aastal välja Aleksander Johanson (1924. aastast Elango). *Uudismaa* kõrvale tuli 1923. aastal

Ülemaalse Eesti Noorsoo Ühenduse Keskjuhatause väljaandena ajakiri *Urikivi* ja samal aastal ka Eesti Noorsoo Karskusliidu väljaanne *Kevadik*. Lisaks veel üks number Aleksander Antsoni toimetatud radikaalse ja pahempoolse meelsusega ajakirja *Viisnurk*. Omavaheolisest konkurentsist ja erinevatest ideelistest pürgimustest hoolimata ühendas neid kõiki püüd olla “Eesti radikaalse noorusideoloogia ja leegitseva noorus-tahte väljendajaks ning arendajaks, (...) Eesti noorsoo ilukirjanduslikeks ja teaduslikuks katselavaks, (...) Eesti noorsoo häälekandjaks” (*Uudismaa* 1921/1922, nr 1, lk 3).

Vikerkaarel selliseid püüdeid ei olnud. *Vikerkaare* eelkäijana tuleks vaadelda hoopis Jaan Tõnissoni poolt *Postimehe* kaasandena aastatel 1909/1910 ellu kutsutud ajakirja *Noorsooleht*. Koostatud ja toimetatud täiskasvanute poolt, oli neil väljaandel eelkõige hariv-kasvatuslik eesmärk. Noorte ühendamise ja koondamise vajadus oli selle kõrval teisejärguline.

Kolmas aasta ja uus nägu

1924. aastal, ajakirja kolmandal eluaastal, sai *Vikerkaar* uue ilme. Nüüd oli *Vikerkaar* noorte nädalakiri, mis ilmus igal reedel, õhemana, aga suuremas kaustas. Toimetus laienes. Vastutavaks toimetajaks oli endiselt Madis Nurmik, tegevtoimetajateks Tallinna 21. algkooli juhataja Adeele Oengo-Johanson ja Jenny Neggo-Vössokotsky (ka Neggo-Vösalo), tõlkija ja *Päevalehe* ajakirjanik.

Väljaandja varasem kogemus ajakir-

jadega paistab kohe silma, kui jälgida, kuidas nüüd ajakirja reklaamitakse ja tutvustatakse. Ikka ja jälle olid iga numbriga esi- või tagakaane siseküljel read, mis kinnitasid, et kõik õpilased, kes tahavad koolis hästi edasi jõuda, tellivad ja loevad ajakirja *Vikerkaar* ja et iga tõsine õpetaja teab, et ajakiri on talle heaks aitajaks ka õppetöös. Uute tellijate võitmiseks, nimetades seda küll *Vikerkaare* lugejate omavaheliseks tutvumiseks, lubas väljaandja üle Eesti hakata korraldama *Vikerkaare* õhtuid, kuhu sissepääs ajakirja tellijatele tasuta. Tegelikuses selliste õhtuteni küll ei jõutud, aga reklaamina oli üleskutse üpris rõhus.

Ajakirja sisulisel poolel jäi luuletuste osa endiselt tagasihoidlikuks. Jutustuste ja muinaslugude alt leiame väga kirevat ja mitmekesist materjali. Tõlgiti Oscar Wilde'i ja Jack Londonit, Sakari Topeliust, Sandor Petöfit, Anatole France'i, Selma Lagerlöfi jt. Algupärase ilukirjanduse osa oli tunduvalt tagasihoidlikum, kuid seda mitte oma kvaliteedilt. Ilmusid Richard Rohu "Metsaelanikud", Anna Haava luuletused. Artiklites oli ülekaalukalt esindatud loodusteema. Alates 18. numbrist hakkas regulaarselt ilmuma Johannes Aaviku kirjutatud "Keelenurk" (ka nime all "Keelelised märkused"), mis sisaldas "väikesi keelelisi märkusi, seletusi, hoiatusi, kõiksugu keelevigade, ebajärjekindluste ja soovimatuste üle, millest meie ajakirjandus kubiseb" (*Vikerkaar* 1924, nr 18, lk 451).

Sel aastal rõhutati ajakirja tutvustuses hoopis uusi momente: ajakiri olevat parim õhutamaja aatelsele tööle isamaa ja inimkonna kasuks. Ilmuma hakkasid

ülevaated kodumaa ja maailma "paremate tegelaste" elulugudest ja nende vaimutööst. Tutvustati Jakob Hurta ja vanavara kogumist, Anatole France'i, Friedrich Kuhlbarši, Miina Hermannit (Miina Härma), Sakari Topeliust ja teisi. Loomulikult avaldati kirjutised koos piltidega.

Omaette kunstiteosed olid *Vikerkaare* erinumbrid: *Vabaduspäeva Vikerkaar*, *Ülestõusmispüha Vikerkaar*, *Noorte Püha Vikerkaar*. Kõik värviliste kaanepiltidega, suurte pilditahvlitega, pidulikud ja vastava tähtpäevalise sisuga. *Vabaduspäeva Vikerkaar* algas koguni riigivanem Konstantin Pätsi juhtsõnaga: "Rõemus, elujõuline, tahtevõimeline ja ilutundeline noorus – see on üks iseseisva Eesti nurgakividest". Selles numbris oli kõik veidi ülendatud. Kuu lutati au eesti sõdureile, au eesti emadele. Asjalikud kirjutised olid kooliõpilastest Vabadussõjas ja ülevaade sellest, kus ja kuidas *Vikerkaart* tehakse. Üks keskkooliõpetaja hindas *Päevalehes Vabaduspäeva Vikerkaart* parimaks vabariigi pidupäeva märkivaks väljaandeks (*Päevaleht* 1924, nr 59).

Poole aastakäigu pealt muudeti *Vikerkaare* toimetust. Uueks vastutavaks toimetajaks sai Ernst Raudsepp. Tegevtoimetaja ametisse jäi edasi Jenny Negro-Võsalo. Vastuolude tõttu väljaandjatega, kes süüdistasid Nurmikut oskamatuses ajakirja edukalt toimetada (kõigist pingutustest hoolimata ei suudetud tiraaži kasvatada 2000 eksemplari), oli Nurmik sunnitud lahkuma. Ta ei läinud rõõmsa meelega, sest tegemist oli ju tema enda "lapsega". Kas ja mis siis Nurmiku lahkumisega muutus? Tegelikult suurt ei midagi. Sest muutumi-

ne oli alanud juba aastakäigu algusest: pretensioonitu lastepärasus ja rõõmus meel olid asendunud asjaliku ja hariva tooniga. Isegi “Oma nurk” ja “Küsimused ja vastused” olid kokku kuivanud ja ilmusid ebaregulaarselt. Vähenesid lahedas laadis kirjutised loodusnähtuste kohta. Selline oli väljaandjate tahe. Nende soov oli teha selge vahe Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse lasteajakirja *Laste Rõõm* ja noorteajakirja *Vikerkaar* vahele. Muinasjutud, vested, seletused, piltmõistatused jne jäeti *Laste Rõõmule*. Artiklid, ülevaated suurtest meestest Eesti ja välismaa kultuurielus, ka ilmuva noorsookirjanduse hindamine, õpetused füüsikast, astronoomiast jm jäid *Vikerkaarele*. Sellest aastakäigust väärib omaette tähelepanu Jakob Mändmetsa poolt kirjutatud ja kõikidele ajakirjanduse kaastöölisele suunatud kirjatükk “Kuidas kirjutada ajalehele”.

Toimetuse kommentaaris soovitati kirjutisega eriti tähelepanelikult tutvuda neil, kes soovi väljendanud isamaale kord kasuks olla ajakirjanikuna. Mändmets ise arvas, et ajalehes kirjutamine on pea igale haritud inimesele otse mõödapääsmatu: “Ilma ajaleheta ei ole õieti mingikülgne elu enam mõeldavgi. Olgu riikline, majandusline, haridusline jne. elu – igal pool on ajaleht elustaja, valgustaja ja isegi osalt sihimääraja. Sellest siis ka tuleb, et iga haritud inimene, kes tahab rahva edenemisloos kaastegev olla, peab tihti kätte võtma sule ja oma mõtteid ja arvamusi hulkadele avaldama ajalehe kaudu” (*Vikerkaar* 1924, nr 34, lk 866). Mändmetsa kirjutis kõlbab ka tänapäeval lugeda. Põhitõed on ju samaks jäänud: “Sõnumid peavad olema õiged. Ajalehte ei tohi mingil viisil

tarvitada selleks, et oma ligimesele kuidagi halba teha. (...) Tõsine, erapooletu leht ei luba omale kunagi saata niisuguseid teateid, mis teatud liiki inimeste pääle heidaksid varju. Ta sääb omale kõrgemad ülesanded: tema silmis on inimesed ühesugused – kus pahed, neid ta paljastab, kus midagi tehtud, mis kasulik, seda ei salga ta kunagi maha” (*Vikerkaar* 1924, nr 37, lk 868). Mändmets seletas, mis on artikkel, veste, intervjuu, kirjeldus, juhtkiri. Lõpuks jagas ka konkreetseid näpunäiteid, millest ja kuidas üldse tasub kirjutada.

Nagu heale ja asjatundlikule toimetusele kohane, püüdis ka *Vikerkaare* toimetuses määratleda oma lugejat, kõrvutades ja võrreldes end teiste ilmuvate noorsooväljaannetega. *Uudismaa* kohta arvati, et see on ikka enam võrsuva ideelise ja kirjandusliku üliõpilasnoorsoo ja muude vabameelsete ajakirjaks, riivates vaid ühe servaga ärksamalt koolinoorsugu. *Kevadiku* lugejaid arvati kuuluvat samasse ikka nagu *Vikerkaare* omad. Seega pidi ajakirja valikul lugejate-tellijate otsuse aluseks saama ajakirjade erinev sisu. *Kevadik* kandis *Vikerkaare* meelest eelkõige enesekasvatustlikku ideed ja elureformi aluseid. Selle kohta ei öelda otseselt küll midagi halba, kuid kindlalt võis välja lugeda, et *Vikerkaar* oma sisulise mitmekülgsusega oli *Kevadikust* märgatavalt huvitavam ja parem (*Vikerkaar* 1924, nr 15, lk 381).

1925. aastast nimetas *Vikerkaar* end noorte nädalajakirjaks. Ajakirjanumbri formaat suurenes, kuid maht kuivas 16 leheküljeni. Toimetuse (vastutav toimetaja Ernst Raudsepp, tegevtoimetaja J. Neggo-Võsalo) esines esimeses numbris

programmiga, milles rõhutatakse, et *Vikerkaar* tahab edasi sammuda tõsiste väärtuste saavutamise sihis, et väljaanne on vabameelne, taotledes ühtlasi olla küpsemale noorsoole haridusallikaks kooli kõrval. *Vikerkaare* püüdluseks oli äratada noortes esivanemate tublit vaimu, edendada Eesti omapärast kultuuri, arendada kirjanduslikku maitset ja ilutunnet, kasvatada sihikindlaid ja teadlikke iseloomu, arendada lugejate silmaringi.

Vastavalt programmile kohendati ka ajakirja sisu. Vähenes ilukirjanduse pool ning harivate ja silmaringi laiendavate artiklite ("Eskimod", "Keha soojus-ajandusest", "Miks on veri punane?") kõrval hakati üha rohkem ruumi andma enesekasvatuse küsimustele ("Mõtteid endakasvatusest", "Iseloomu mõju", "Tugevusest" jt). Keeleliste märkustega jätkas Johannes Aavik ja küllalt järjepidevalt ilmusid noorte kaastööd. Need olid enamasti lühikesed jutukesed ja kirjeldused. Luuletusi oli vähe, küll aga tutvustati eesti rahvaluulet, avaldades Kihnu rahvalaule.

Oma kindla koha leidsid ajakirjas maleülesanded ja nende lahendused, samuti piltmõistatused ja koomiksid.

Lisaks juba tuttavatele autoritele (H. Valma, S. Jursi, A. Oengo-Johanson) olid juurde tulnud Karl Ehrmann ja Juhan Klein. Esimene kirjutas ülevaateid noorsooraamatutest ja eesti kultuuritegelastest (Mart Raua "Kangastused", Ernst Enno 50), teine füüsikast ja loodusteadusest.

Väljaanne oli paljude teiste tollaste ajakirjadega võrreldes kahtlemata väga hästi illustreeritud. Numbrite kaanepildid olid põhiliselt Peet Arenilt. *Vaba-*

duspäeva Vikerkaar ja *Emadepäeva Vikerkaar* olid kogunisti värvilised. Kõige terviklikum ja aatelisem oli *Vabaduspäeva Vikerkaar*. Saatesõnad selles numbris kirjutas Riigikogu esimees Jaan Tõnisson: "Meie noorte käes on kord näidata, mis suudab vaba rahva kasvav sugu elu suurte ülesannete kallal vaba enesemääramise avarustes. Rahvuslik vabariik, riiklik iseseisvus ja ripumatus, kõige kõrgem, mida meie rahvas võis taga nõuda" (*Vikerkaar* 1925, nr 8, lk 115).

Ajakiri avaldas ka eraldi fototahvleid, millest mainimist väärt on 42 pildiga "Maa ilma suurvaimumud – inimkonna kultuuri ehitajad" (nr 18) ja "Eesti Vabariigi pääministrid ja riigivanemad seitsme aasta iseseisvuse keskel" (nr 8).

Kuid märtsist alates ei ilmunud ajakiri enam korrapäraselt igal reedel, nagu lubatud, vaid üle nädala ja sedagi väga ebaregulaarselt. Lõpuks teatas toimetus suhteliselt napolisõnaliselt, et ajakiri peab oma ilmumise hoopis katki jätma. Kestvad majanduslikud raskused ei lubavat Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisusel kahjudega elavat väljaannet ülal pidada. Palvetest hoolimata ei tahtvat ajakirja väljaandmist toetada ka haridusministeerium. Põhipõhjuseks ajakirja kadumisel kinnitas aga toimetus rahva vähest huvi: rahvas ei telli ega loe, rahval ükskõik, kas selline ajakiri on olemas või mitte.

Vikerkaare tiraaž polnud kunagi tõusnud üle 1500 eksemplari. Tellimisrahad laekusid aeglaselt ja tavaliselt suure hilinemisega. Ja et Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisusel juba oli üks kahjumiga ilmuv ajakiri *Laste Rõõm*, tehti julm

otsus – jätta alles *Laste Rõõm* ja lõpetada *Vikerkaar*. Otsust *Vikerkaare* kahjuks mõjutas kindlasti asjaolu, et *Laste Rõõmu* toimetuse oli entusiastlikum ja tugevam kui *Vikerkaare* oma, seistes kindlalt ajakirja sulgemise vastu. *Vikerkaar* kaalus õige mitmeks aastaks.

J. Elango, kirjutades *Postimehes* kõmu- ja sopakirjanduse levimisest ja uue noorsooajakirja asutamise mõttest õpetajate hulgas, avaldas *Vikerkaare* näitele tuginedes arvamust, et sellise noorsoo- väljaande asutamine pole raske, kuid raske on just selle levitamine. *Vikerkaar* oli ju kirjastuse “pailaps”, mille reklaamimiseks ei hoitud kokku ei ruumi ega rahaga. Tulemus oli siiski kurvavõitu. Elango meelest võis loota pikemale elueale vaid see väljaanne, mida noorsugu võtaks “kui oma asja”, mille levitamine toimuks organisatsioonide kaudu ja mis suudaks erinevaid jõudusid koondada (*Postimees* 1925, nr 245).

Augustis viie aasta pärast

1930. aasta augustis ilmutas *Vikerkaar* end taas. Seekord raamatu formaadis, 32-leheküljelise kuukirjana. Saatesõnas kinnitati, et iga number tahab pakkuda omaette sisulise terviku, et avaldatud jutt jääks vikerlaste raamatukokku kestvalt, väärtuslikuna. Ühest numbrist teise avaldatavaid jutte ei tulevat. Lisaks juttudele lubati rohkesti õpetlikku teaduse ja tehnika alalt. Madis Nurmik oli taas *Vikerkaare* eestvedaja, tegev- ja vastutav toimetaja. Toimetuse koosseis oli soliidne: Jüri Parijõgi, Johannes Käis, Adeele Oengo-Johanson, Hugo Valma, Linda Jürisson, Albert Burmeis-

ter). Peab kohe ütleva, et J. Käisi toimetatud “Loodusesõbra nurk”, L. Jürissoni “Margikorjaja nurk” ja A. Burmeistri “Malenurk” olid sel aastal igas numbris ka olemas.

Eriti hinnatav oli muidugi Albert Burmeistri koostöö. Eesti meister males toimetas aastakümneid malenurka ka ajalehes *Päevaleht* ja tema nimel oli kaalu.

Avaldatavad jutud olid isesugused, Charles G.D. Robertsi “Loomade kuningast” B. Zitkovi “Orkaani” ja J. Parijõe jutuni “Jõuluõhtud rohelises majakeses” välja. Ilukirjanduslikust poolest märksa huvitavam ja kaasakiskuvam oli väljaande ajakirjaline pool: “Oma nurk”, “Kõvu pähkleid”, kõik juba nimetatud “nurgad”. Neis oli jällegi tunda, et ajakirja tehakse lastele selleks, et lapsed end seda lugedes hästi tunneksid. Kunagise Hallasoo kooli tegemiste asemel on nüüd uus elu ja nähtuste kommenteerija ja registreerija. See oli Vandismäe Endu, kes kirjutas oma tegemistest ja sellest, mis teda hämmastama ja imestama paneb, onkel Jaagule. “Vandismäe Endu kiri onkel Jaagule” ilmus pea igas numbris ning annab ajakirjale taas mõnusalt koduse ja sõbraliiku tooni.

Ega ajakirja taaselustamine Madis Nurmikule kerge olnud. Ta ei suutnud hoiduda ka raskuste üle kaebamast ja kurtmast: tellimused tulevad väga vaevaliselt, paljud kiidavad väljaannet, kuid raha ei saada, sentigi abiraha ega toetust pole keegi andnud. Kõik kulud maksab toimetaja oma taskust kinni (*Vikerkaar* 1931, nr 6, lk 31).

Noorte kaasahaaramiseks pandi ajakirjas käima vaidlusnurk “Löö sekka!”

1931. aastal oli vaidlusnurk ajakirjas üks olulisemaid rubriike, mille vahendusel peeti lugejatega kontakti. Enamasti vaieldi teadmiste üle. Maailma-vaatelised küsimused ja enesekasvatuse probleemid jäeti kõrvale. Uued rubriigid 1931. aastal olid "Õhuasjanduse osa" ja igapäevases elus esilekerkivate küsimuste selgitamiseks rubriik "Mis? Kus? Kuidas?". See ilmus stiilis: küsimus-vastus. Näiteks: Miks ahi kumiseb küdedes? Mida söödi vanasti? Mida joodi vanasti?

Fotode poolest oli ajakiri vaeseks jäänud. Värvifotod ja suured fototahvlid puudusid hoopis, sest ajakirja nüüdne väljaandja, 1922. aastal asutatud kirjastus-osaühing "Töökool" oli eelmisest väljaandjast tehniliselt kehvem ja tema põhitöö oli õppevahendite tellimine ja muretsemine. Kuid ajakirja illustratsioonid olid head (autoriks E. Isok). Illustratsioonidega toetasid jätkuvalt ka Natalie Mey ja Roman Espenberg (Haavamägi), kes mõlemad olid aktiivsed kaastöölised olnud juba ka kahekümnendatel aastatel.

1930. aastal ilmus ajakirja viis numbrit. Järgmisel aastal alustati kuuendast. Ja anti välja kümme numbrit, nagu oligi plaanitud ja lubatud. Ajakirja ülesehitus oli sama mis 1930. aastal. Ka ilukirjandust oli juba tuttavatelt nimedelt: Ch.G.D. Roberts, B. Zitkov, J. London. Seletus autorite kordumisele on väga lihtne: Madis Nurmik ja Hugo Valma ise tõlkisid.

1932. aastast oli Nurmiku kõrval ajakirjaga tõsiselt ametis ka Hugo Valma, ametinimetusega talitusejuht. Ajakirja aastakäiku hakati nüüd arvestama kooliaasta algusest. *Vikerkaare* aasta kestis

sügisest kevadeni. Suvel ajakiri puhkas.

Tegelikult oli *Vikerkaare* taassünni aeg majanduslikult küllalt raske ja keeruline. Majanduskriis polnud jätnud puudutamata ei ajakirjanduslikke väljaandeid ega nende lugejaid. Aastatel 1930–1932 oli eesti ajakirjanduspildis kõige rohkem selliseid ajalehti ja ajakirju, mida ilmus vaid üks-kaks numbrit ning mis sõnagi selgitamata majanduslike raskuste tõttu lõpetasid. Nurmikul õnnestus, tänu oma visadusele ja sihikindlusele, "Töökool" siiski ajakirja väljaandmisele meelitada. Majanduslikku tulu ja kasu sellest muidugi ei tõusnud. Igale numbrile tuli juurde maksta.

Esimesed tõsised tagasilöögid tulidki juba 1932. aastal. Ajakirja hakati septembrist trükkima õhemale ja kehemale paberile. Eksemplaride arvu vähendati 1200-lt tuhandeni. Ja toimetuselt võeti lootuski kunagi oma töö eest tasu saada (*Vikerkaar* 1932, nr 21, lk 321). Kõige selle juures kinnitati, et ajakirja sisu ei muutu viletsamaks. Et saab olema üks põnevate ja huvitavate, hästi illustreeritud juttudega raamat-ajakiri. Juttude kõrval lubati ruumi ka huviküllastele kirjeldustele tehnilistelt ja loodusloolistelt aladelt, aga ka jõukohaste vaatluste ja katsete kirjeldusi.

1932. aastal kõik enam-vähem nii läkski, kuigi planeeritud kümne numbrini ei jõutud.

Vikerkaare vaikne hääbumine

1933. aastal ilmus seitse 16-leheküljelist numbrit. Natuke püüti kokkukuivamist heaks teha ilmumissagedusega: "Vikerkaar" hakkas ilmuma kaks korda kuus. Samas läks ajakirja tegemine aina keerulisemaks: kirjastati ja toimetati Tallinnas, kuid trükiti Tartus *Postimehe* trükikojas. Veel kirjutas Vandismäe Endu oma kirju onkel Jaagule, veel arutati füüsika võimalusi ja arenguteid, õpetati purilennukit tegema ja jälgima. Jätkus ja margikorjaja nurk. Kuid see oligi kõik. Mingit elujõudu ja tahtmist ajakirjast enam ei paistnud. 1934. aasta kuus numbrit ilmusid otsekui inertsi. Kuigi kunagi oli lubatud ja kinnitatud, et raamat-ajakiri ei avalda järjejutte, viimased numbrid järjejutust just elasid: Leo Waisenbergi "Jack Londoni seiklused" algas 1934. aasta esimeses numbris ja lõppes viimases. Selle kõrvale mahtus veel natuke Ch.D.G. Robertsilt, V. Landilt ja teistelt suhteliselt teisejärgulistelt nimedelt. Oma ajakirjapärase ilme oli väljaanne täiesti kaotanud. Ja juturaamatuid ilmus aastal 1934 juba küllaldaselt. Seega ei saanud raamat-ajakirjal *Vikerkaar* olla mingit helget tulevikku. Hüvastijätusõnadeta ajakiri kaduski.

Võib-olla poleks Madis Nurmik nii kergesti veel alla andnud, kuid tal olid juba teised ettevõtmised käsil. 1932. aastal pani ta käima nädalalehe *Õpilasleht* (1932–1939). Kõik ajakirjanduslikud rubriigid, kaasa arvatud vested ja vaidlusnurk, küsimused-vastused ja

arupärimised, hakkasid nüüd ilmuma *Õpilaslehes*. Ajalehte oli odavam trükida, lihtsam levitada. 1933. aastal on Nurmik politseivalitsuses registreerinud kord kuus ilmuva ajakirja *Laste Jututuba*, nimetades end nii ajakirja toimetajaks kui ka väljaandjaks. Ilmumise ni see kuukiri kahjuks ei jõudnud. Nurmiku töö lasteraamatute väljaandjana kirjastuses "Pääsuke" ning vahepeal ka kirjastuse ning trükikojaga "Käärtrükk" (kuni 1937) käis aga hoogsalt edasi.

"Noorsoo kirjandus, eriti ajakirjandus, peab olema see tõrvik, mis läheb ees ja millele sammutakse järgi, jättes maha vanad tasapinnad...", kirjutas ajakiri *Urikivi* 1923. aastal (*Urikivi* 1923, nr 3/4, lk 23). Oma algusaastatel suutis ka *Vikerkaar* olla selliseks tõrvikuks, pakkudes eriti loodusteaduse vallas palju uut ja huvitavat lugemismaterjali. Kui *Vikerkaar* taandus vaid tõlkeliste järjejutude avaldamise kohaks, polnud teda enam vajagi. Ja et ajakirja lõpp oli vaikne hääbumine, ilus kustumine, ei märganud seda õieti keegi.

Ikka ja jälle tekkisid ja kadusid noorsooajakirjad. Kuid alati kaasnes nende olemasoluga mingit elevust, uusi vaatenurki ja paremaid võimalusi end harida ja täiendada. Selles osas täitis ka *Vikerkaar* oma rolli lausa suurepäraselt. Olles rippumatu kõikidest organisatsioonidest, parteidest, intriigidest ja suurejoonelistest püüdlustest, oli ajakiri alati avatud iseseisvusele, heatahtlikkusele ja sõbralikule meelele. Nii nagu *Vikerkaarele* kohane.

ELAV AJALUGU

JAAK VARES

Kuidas "Vikerkaart" tehakse

Meie noori lugejaid ehk huvitab küsimus, kuidas "Vikerkaart" tehakse? Kui palju ja kuidas nähakse vaeva, enne kui ta oma sõprade lugemislauale jõuab?

Vaadake, sellest tahan täna vikerlastele jutustada. Sammume selleks jutustades Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse viiekordsesse majja Pikal t. nr. 2 ja vaatame, kuidas see sünnib.

"Vikerkaare" käsikirjad saadab toimetuse aktsidentstööde-osakonda faktoritele või ladukorraldajatele (vaata pildi tagaseinal klaaskambrikest), kes käsikirjad ladujaile edasi annavad.

Kõige päält tuleb ütelda, et "Vikerkaart" peaaegu sugugi käsitsi ei laota – vast ainult päälkirjad. Ladumiseks on trükikojal suur hulk ladumasinaid, mis pika käsikirja imekiirelt ära laovad. Vilunud ladujad laovad tunnis kaugelt üle 6000 tähe. Masinaladumine tuletab väga meelega masinakirjutamist. Laduja ees on umbes sarnane tähestik (klaviatuur). Tarvisolevate tähtede pääle vajutades kukuvad ritta neljanurgelised matriitsid, mille ääre sisse on lõigatud tähe kuju. Kui rida valmis on, kaob see masinasse, kus masin sulatinast matriitsidel tinase trükirea valmis valab. Pärast seda ilmuvad matriitsid masinast uuesti välja, masin tõstab nad üles ja jagab iga tähe matriitsi omasuguste juure tagasi,

kuna valmisrida asub veergu omale kohale.

Niimoodi sünnivad ladumasinal read. Kui juba terve jutustus on laotud, võetakse neist äratõmme paberile, mis korrektorite kätte läheb trükivigade väljaotsimiseks. Need teevad säälsid kallal nobedat tööd ja sellepärast ongi "Vikerkaares" trükivead nii haruldased.

Kui vead on parandatud, murtakse valmisolevatest veergudest terve lehekülge valmis. Veel kord loevad korrektorid selle hoolega läbi (seda nimetatakse revisjoniks) ja kui on vigadest puhas, lastakse ta tõstemasinaga alla kiirpresside juure.

Siin asetatakse juba leheküljed oma õigele kohale kiirpressidesse ja algab trükkimine. Nobeda kiirusega töötab kiirpress, nii et vaevalt jõutakse parajal määral talle trükipoognaid ükshaaval vahele sääda. Kuid ühekorraga trükib kiirpress ainult ühele küljele. Teise külje trükkimiseks tulevad kõik trükipoognad veel kord masinast läbi lasta.

Nüüd oleks veel jutustada sellest, kuidas tehakse "Vikerkaare" pildid. See sünnib trükikoja vastavas osakonnas – tsinkograafias. Säälsid valmistatakse kõige päält pildist negatiiv, nagu päevapildigi jaoks. Siis kallatakse vastava suurusega tsinkplaat valgust kartva vedelikuga üle (chrom ja munavalge ehk Ameerika liim) ja siis kopeeritakse pilt negatiivilt tsingile, mis sellega sünnib, et negatiivi

---

Vikerkaar 1924, nr 8, lk 207–213.

läbipaistvatest kohtadest valgust karterve-
vedelik ära kaob. Nüüd põletatakse
need kohad vastava hapendiga sügava-
maks ja klishee ongi valmis, tarvis ainult
veel karastada. On seegi sündinud, siis
on klishee valmis ja ta mahutatakse
tekstilao keskele ja nii need ilusad pildid
"Vikerkaaresse" tulevadki.

"Vikerkaare" kaanepildid tehakse ki-
vitrükikojas – litograafias. Sääli tehakse
iga värvi jaoks joonistus kivile ja lastak-
se siis kaan nende kõikide alt läbi. Nii-
moodi tehakse värvilised kaaned. Tekst-
tis ettetulevad värvipildid nõuavad samuti
iga värvi jaoks ise klishee, ja mitu
värvi, nii mitu korda tuleb ka vastav
trükipoogen kiirpressist läbi lasta.

Niipea kui esimesed valmistrukitud
poognad masinast tulevad, viiakse nad
kohe valtsijate kätte, sest peab ruttama,
et "Vikerkaar" müügile ilmumisega ei
viibiks. Mitukümmend kätt on nobe-
dasti valtsimisega ametis, kuna teised
heftimismasinal lõpetavad selle töö; ja
kui vaevalt kaks-kolm esimest tuhandet
valmis on, viib põrisev mototsikkel nad

ajalehemüüjate-artellile, kust neist
enam ükski tagasi ei tule – kõik kaovad
ja palju veel järelegi juba samal päeval
"Vikerkaare" Tallinna sõprade lugemis-
lauale.

Ajalehemüüjate artellis ootab alati
suur hulk lehemüüjaid "Vikerkaari" ja
neid kätte saades kaovad rõõmsate nä-
gudega omale kohale.

On Tallinn rahuldatud, hakatakse
"Vikerkaart" ka mujale saatma. Saade-
takse posti ja bagaashiga igale poole,
kuni ta viimaks nende kätte jõuab, kel-
lele ta määratud.

See on siis lühidalt kõik "Vikerkaare"
iganädalasest sündimisest. Kuid paljud
meie sõpradest on seda vist ise oma
sillega näinud. Nii palju käib alati Tal-
linnas koolide-õpereise ja ükski neist ei
jätta T. E. K.-Ü. trükikoda vaatamata,
sest see on kõige suurem trükikoda Ees-
tis. Kuid kes oma sillega veel näinud
pole, see ärgu jätku Tallinna juhtudes
seda mitte tegemata. Sest mis oma sil-
maga nähtud, sinna ei ole seletust vaja.

VAATENURK

TIIT HENNOSTE

Linnar Kaalepi hilispuberteet

LINNAR PRIIMÄGI. KOMMEN-
TAARIUM. Kultuurikommentaare
1994–1996. Loomingu Raamatukogu
1997, nr 1–3. 152 lk. Hind 20 kr.

Ausalt öeldes poleks ma seda kogumiku läbi lugenud, kui poleks andnud lubadust lugu kirjutada. Oleks sirvinud siit-sealt ja pistnud riulisse. Võib-olla oleks ainult imestanud Priimäe osavust, kes on samad lookesed suutnud kolm korda maha müüa. Aga nüüd pidin püüdma endale selgemaks teha, miks need lood mind õieti ükskõikseks jätsid.

Üks asi oli muidugi eelhoiak. Seda kogumikku on arvustatud palju. Isegi *Luubis* ilmus korraga kaks artiklit. Jääb mulje, et tegu on tohtu kultuurisündmusega. Valdavalt võetakse asi kokku lihtsalt. Priimägi on väga tark, väga erudeeritud, aga loob kohati vääri seoseid, ajab lihtsalt udu, kasutab ära lugejate rumalust ja ajab neile kärbsed pähe jne. Ainult üks jäi mulle arusaamatuks. Kui Priimägi on tark ja erudeeritud neis asjus, millest ta kirjutab, siis millest väärad seosed, millest kärbsed? Kas see on teadlik mäng lolli publikuga? Seda ei väida keegi. Ehk on ta lihtsalt teatud asjades loll?? Nagu iga inimene. Kuid erinevalt teistest tahab kangesti igas asjas sõna võtta ja igal juhul olla kõige targem, kõige terasem, kõige kuulsam, igal juhul midagi uut pakkuv? Ainus häda, et teadmised ei kata alati fantaa-

sialendu ja tahtmist ära. See on seisund, mida võiks nimetada permanentseks hilispuberteediks. Ja kogu lugu.

Samas on Priimägi olnud alati väga huvitav vestleja, kellega on olnud põnev rääkida ükskõik mis asjadest. Millest siis Priimägi siin raamatus räägib? Kunstist, reklaamist, Euroopa ajaloost, verest ja merest, fotograafiast, ohtlikkusest. Ja noortest, noortest, noortest. Ja loomulikult ILUST. Igal juhul kultuurist. See võiks ju olla väga huvitav. Ainult ei ole. Asja üle arutledes leidsin kaks põhjust, ühe sisust ja teise vormist.

Mind hakkas huvitama, mis jääb neist lugudest järele siis, kui kogu retoorika tulevärk maha kraapida. Mis on nende lugude teesid, tuumad, ideed. Olgu siin mõned näited.

Kultuurisse tuleb sisse õppida. Kultuur ongi õppimisvõime. Keele- ja mõtlemiskultuuri mitmekesisus on hea, mõtlemise konformsus on halb. Sajandilõpu uusim kunstikultuur on klassikaline manerism. Ilu tagasitulek on meie ajastu märk. Vaimsus on vastastikune huvi üksteise ideede vastu. Tartus pole ideid, need on koondunud Tallinna. Visuaalse mõtlemise mehhanismidest pole meil veel õiget ettekujutust. Kunsti puhul klassikaline majandusteooria ei kehti. Meeste klassikalised omadused (õilsus, vaprus, heldus) pole kadunud, vaid on muutunud nooremas põlvkonnas sallivuseks teistsuguste suhtes. Eesti ühiskond on tormiliselt noorenevas. Noored kardavad vanadust, kardavad

uusi noori. Noored ei tea, mis on sotsiaalne hirm. Nüüdsetel noortel pole enam respekti kultuuri ees. Koos ameerikaliku ellusuhtumisega levib noorte seas keskmisest kõrgem emotsionaalne temperatuur. Meie aeg on uus renessanss (Juri Lotman). *New age* on süsteemse hariduse puudulikkuse tunnus. Meil puudub selge ettekujutus feministliku kunsti olemusest. Teha soolist kunsti on igal juhul tendentslik ja seega kunsti pärisolemusega vaevalt kooskõlastatav. Kunsti pärisolemuseks on avada konkreetse inimeses seda, mis on seal üldinimlikku. Lapsed on suutelised heade juhendajate suunamisel tegema arvestataval tasemel modernistlikku kunsti. Maailm on muutumas üha imitatiivsemaks. Imitatsioon püüab kustutada piiri esmase ja teisese tegelikkuse vahelt. Meie tänase kultuurisituatsiooni mudel on põlvkondade vahetus, ühiskond nooreneb plahvatuslikult. Tüüp-situatsioon: vananev kultuuritegelane, kes on kaotamas kontakti tegelikkusega, vajab kedagi, kes talle interpreteeriks muutunud tõelust. Tsivilisatsioon areneb valgusest pimedusse. Freud ja Jung eksisid. Kodu on väikekodanluse paik, kodutus on kõige rikkamate ja kõige vaesemate pärisosa, nende pärisosa, kes määravad maailma riikide saatust. Ilusad suudavad tuua moodi mida tahes. Populaarkultuur võtab sisse kõrgkultuuri koha. Jne. Jne.

Üle teiste on kaks mõtet: eesti kultuur nooreneb ja ilu tuleb tagasi. Sellele lisaks hulk postmodernismi põhiväiteid ja argitõdemusi. Kõige ühendavam märksõna on aga suurema osa väidete elementaarsus, sissejuhatava ülikoolikursuse tase. Need on õpetaja mõtted.

Ja neid lugusid ühendab kokku üsna selge didaktika.

Kuidas Priimägi kirjutab? Need on raadios ettelõetud tekstid. Ja on oma ülesehituselt just suulise kõne retoorikale rajatud.

Priimägi lähtub mingist konkreetsest sündmusest, mis mõnikord on film, pilt vms, mõnikord lihtsalt elusündmus, uudis vms. Neile ehitab ta peale eruditsiooni tulevarki demonstreeriva kesta. Ta paiskab välja lühidalt ja aforistlikult kõike, mida valitud teemaga vähegi seostada annab. Väga tähtsad on seejuures haruldased nimed, originaalkeeltes pealkirjad, aastaarvud, kuupäevad. St kõik see, mida kasutab kogu maailma ajakirjandus ja teadus, et jätta muljet Tõest. Autentsusest. Kontrollitusest. Eruditsioonist. Ülesehituselt on tekst kesksest märksõnast igasse suunda hargnev ja seoseid uputav mõttevool. Põhinõks on seega lugeja uputamine, mis suulises jutus hästi töötabki. Kirjas jätab samasugune tekst mulje hüplikust abrakadabrast ning väga kergesti hakkab läbi paistma Priimäe seoste nõrkus ja suvalisus. Või demagoogia. Mu arust on tal kolm keskset nõksu.

Esimene on sõnatähenduste vaikne liigutamine. Näiteks maikrahvi-loos saab dekoratiivsest funktsioonist Ilu ja Ilust Kõige Ilusam. Teine on (minu jaoks) üsna kahtlaste algpostulaatide valimine. Näiteks miskipärast seostab Priimägi intuitsiooni ja fantaasia üksnes või eelkõige visuaalse mõtlemisega. Naisesõna-arutlus toetub imelikule väitele, et valetamine on olnud läbi aegade naiste privileeg. Kolmas nõks on esitada triviaalne väide nii, nagu avastataks midagi oluliselt uut. Nii teatab Priimägi,

et autorikujund on peale kirjanduse olemas ka muudes kunstides.

(Muuseas juhtusin kord vaatama mingit lõiku saatest, kus Priimägi pidi kellegagi vaidlema reklaamist. See keegi seisis, käed rippu ja kühmus, Priimäest poole pikem, ja lasi enda pihta tulistada. Andres Raid juhtis mängu. Siis tegi Priimägi ühel hetkel lihtsa võtte. Libises mõistest välja, liikus kõrvaltähendusele ja sealt uue mõiste peale. Primitiivne nõks. Raid tabas selle kohe ära ja hüppas vahele. Mida tegi Priimägi? Ta läks jõuga oma mõtet pidi edasi! Laskmata ennast kuidagi Raidist häirida. Ma panin teleka kinni. Mind ei üllatanud ega ka vihastanud Priimäe demagoogitsemine. Vihastas just demagoogia primitiivsus.)

Samal ajal ei suutnud ma kuidagi leida neist tekstidest suulise kõne lauset ja sõnavara. Ega ka mitte Priimäe vestluste intonatsiooni. Pigem tuli silme ette paberilt loengut lugev lektor. Need lood on enamasti üsna üldisel tasemel liikuv tekst. Täis abstraktseid sõnu, semantilist ja grammatilist umbisikulisust, suhteliselt pikki ja keerukaid lauseid. Nii on nad kõige lähedasemad registritele, mille nimeks on seletav-teaduslik-ametlik register. See on register, mille tuumaks on teaduse ja asjaajamise tekstid. Ja mille kesksed võtted on need, milles avaldub keeleline võim.

Võtame kokku: õpetaja võim. Mitte kuri, vaid leebe. Kuid vastuvaidlemist mitesalliv. Ja siia ongi ilmselt koer maetud.

Kärt Hellerma väidab *Luubis*, et Priimäge saab tõeliselt nautida ainult see, kes on tema tasemel. Minu arust on pilt teistsugune. Priimäe tekste ei saa nauti-

da harimatud. See on õige. Kuid ka asjatundjad mitte. Sest kohad, kust Priimägi demagoogiaga läbi murrab, on liiga selgelt näha. Ja õpetaja vastuvaidlemist mitesalliv toon põrgatab tagasi. Priimäe tekste saavad suu ammulit nautida esimeste kursuste üliõpilased. Inimesed, kelle haridus on veel nõrgavõitu, kuid tahtmine haritud olla, mõjukas olla, palju teada, on väga suur. Nemad leiavad sealt seda, mis nende ideaaliunedes kummitab, ja ei näe veel seda, kus lood loogiliselt ei kannu. Neile on elegantse, vaimuka ja tohutult enesekindla isiksuse mõju määrav. Sest enesekindlus ja oskus end lõõvalt sõnastada on alati olnud mõjuvaim võimu- ja demagoogivõte.

Mulle tuleb oma noorusest meelde eesti kultuurist üks inimene, kes oma ajas samasugune oli. See on Ain Kaalep. Mäletan oma ja paljude tuttavate vaimustust temast ülikooli esimesel ja teisel kursusel. Ja mäletan ka väljakasvamist.

JÜRI EHLVEST Ära loe lollit

ÜLO MATTHEUS. LÄHEB EGA PEATU. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 1966. 352 lk. Hind 67 kr.

See raamat, mille Ülo Mattheus on kirjutanud – kas ta kirjutab oma nime kahe või ühe t-ga, ei olegi oluline, näiteks ühel Heideggeri-tõlkijal on sama nimi, aga tema kirjutab enda nimes hoopis jumala asemel juust – pole paha. Nii on vist õiglane. Pealkiri on nagu alla orgu ja üle vee, Vahing-Kõivu, hillitseva

Lõhmuse jälgedes. Igal juhul väga tuttava kõlaga pealkiri, see on vist koolkondlik tiiteldamine. Läheb ega peatu. Raamatu põhitonaalsus on unise karu kuu-tummus. Kuu, esiteks, on Suure Venna väljapääsuava, Karu aga on Jeesus Kristus (vt Kaplinski mõningaid uuringuid). Kuud piieldes näeb karu justkui oma suure teisiku saba alla. Karul tekib seejuures mitmesuguseid asotsiatsioone, mida inimene, kui ta just pole samas vahe-olus, ei mõista. Karu nahkunud mees, kavalpea, aga näeb nagu vaheoluline tüüp läbi kogu olemise raju. See mees, peategelane, ongi Ülo. Tal on tütar, kes tahab lennata selle lennukiga, millele tuleks eelistada järgmist. See ei ole vähekriminaalne motiiv. Professionaalne looliueldaja teeb ikka sisse siksat-kaksat mustrit, et lugeja pinguks enda vähearenend surmahirmust raamatu kohale öölugejaliku vibuna. Lõpuks tekib lahendus, siis pettus reedetakse kohe autori enda poolt. Kootud lugu oli vaid tekk (epitekst) tegeliku jutustuse katteks. Selleks pärislooks on korin. Umbes poole raamatu mahust võtavad mahutada Frazeri unenäod ja tiibetlaste surnud mehed. Et autor ennast kuskil ei taanda, vaid nii teistes raamatutes kui enda hinges end aina otsijana kehtestab, on raamatu lugemine kui isiklik asi, intiimne mõnulus, millest ei peaks kellelegi aru andma. Tegelikult ei tohiks sellest raamatust kirjutada. See raamat kirjutab ennast ise. See on mõnus, kerge lugemisvara, mida võib lugeda eest taha ja ka vastupidi, sirvida siit-sealt enne und. Igav ei hakka, raamatu lugemine ei nõua vähimatki pingutust, surnuteraamatu struktuuri jälgimine pole mingiks mõist-

miseks vajalik.

Raamat on kirjutatud nii selgelt, et isegi inimene, kes meie riigi lähiajalugu ei mäleta, tuletab selle lobedalt meelde. Väiksed lapsed näiteks. Jah, see raamat oleks kindlasti pidanud saama ka lastekirjanduse preemia.

Kui midagi ülepea, siis kaks lauset sellest, kuidas head raamatut teha. Ehk paljastus. Tuhanded algajad romaani kirjanikud näpivad minejat, kes ei peatu, nagu sigudikud, kangutavad köidet, uurivad liimi. Ainsaks küsimuseks: miks mina millegi niisuguse peale ei tulnud. Siin on ühtlasi ka vastus. Selleks et kirjutada head raamatut, peab midagi olema ka – lisaks konstruktorimõistusele, teiste tekstide pookimisandele, ka peale kõikvõimalike lingvistiliste salateadmiste, lisaks armuvalulegi, rääkimata kõhuvalust ja muust ebalusest eksistent-si ees – endal. Midagi peab olema ka endal.

PEETER SAUTER

See, kust Kivirähk pärit on

ANDRUS KIVIRÄHK. ÕLLE KÕRVALE. AS VAHO, Tallinn, 1996.
78 lk.

Hiljaaegu ajas *Ekspressi Areen* mul kopsu üle maksa. Seal oli kaks kirjandusarvustust. Kummalegi arvustajale polnud raamat (erinevad raamatud) meeldinud. Sellest hoolimata lugesid nad raamatu, mis neile ei meeldinud, läbi. Ja siis nad võtsid kätte ja kirjutasi sellest, kuidas nad lugesid ja neile ei meeldinud. Orjatöö. Miks küll, issand jumal, inimesed teevad seda, mis neile ei meel-

di? Ja veel nii pikalt. Aga nojah. Nüüd ma pean kirjutama raamatust, mis mulle ei meeldinud, ja kuidas ma sellest saaksin viilida? Igatahes ei lugenud ma seda raamatut läbi.

Mulle need Andrus Kivirähki viimaste aegade lehelobad meeldivad kohe hirmsal kombel. (Ja veel rohkem spontaanne raadioplära, mida kuulates suutsin vaid oiata ja niutsuda ja pead vangutada ja laliseda ja koogata.) Absurd on seal puhas ja särav ja siiras ja kirklik ja täiesti kasutu. Ja mõnu on sees ja energia ja vabadus. (Aga ärge rääkige mulle tähendusrikkusest. Sellest pole küll minu meelest haisugi. Jumal tänutud.) Hea ajaviide. Parim mees platsil.

"Ölle kõrvale" on selle kõrval lahja leem. Püüdlik ja tehtud mu meelest. Hilisema iva on sees, aga vabadust pole. Nad ütlevad (kes nad, jah?, ei tea, ei mäleta), et koolipoisiaegsed jutud. Ükskõik. Heiti Habicht kirjutas noorelt nii et lase aga olla. Võrdlemisi sarnast kraami. Aga see ükskõik. Pole lihtsalt vaja seda koolipoisijuttu. Kui see on mõeldud vabandusena, siis noh, raamatutele pole vaja juurde vabandusi. Keda need huvitavad. "See on Peeter Sauteri arvustus ja kahjuks pole ta geniaalne, sest Peeter Sauter ei oska geniaalset arvustust kirjutada. Ärge pange pahaks." No keda see huvitab. Tehku siis midagi muud, kui ei oska.

Kui Ivan Oravat poleks kuulnd ega näind, siis võiks ehk lugeda küll. Vihmasel õhtul suvilas, kui eilne leht on kaks korda läbi loetud, ölle kõrvale. Aga Ivan Orav ja uus Andrus Kivirähk on olemas. Kuigi ega ma ei julgeks Ivan Oravat kah järjest lugema hakata. Seda peaks ikka piibli moodi jupphaaval lu-

gema. Vististi. Hea võib muidu tüütuks minna ja komm isu ära ajada.

Mulle ei meeldinud kaanepildid ja muud pildid ja jutud. Mulle meeldis paber, valitud kiri (täitsa loetav, kuigi harjumatu), sponsorid lehenurkades ja see, et selline raamat on. Las ta siis olla. Aga ma poleks ostnud, kui poleks lubanud arvustust kirjutada. Ehk oleks see raamat võinud ka olemata olla. Aga ega ta olles ka haiget ei tee. Mulle tuli lugedes tunne nagu algkoolis, kui võis, selle asemel et koolitükkide juurde asuda, mõnd nõukogude huumori kogumikku lugeda tükk aega. Aga selle asemel võinuks ehk midagi lähedamat teha. Ja võiks nüüd kah. Juua õlut niisama.

Ma ei tea, kuipalju Andrus Kivirähki-le endale "Ölle kõrvale" korda läheb. Aga ükskõik, igatahes vehib Andrus Kivirähk muudkui aga uusi asju teha. Väga kena temast.

MARJU LEPAJÕE

Uni Eestis.

UNI JERUSALEMMA. Valik heebreala luulet. Koostanud ja tõlkinud Kristiina Ross. Hortus Litterarum. Aviv, Tallinn, 1996. 379 lk. Hind 82 kr.

*Sa arvad, et see olen mina,
kuid see olen ainult mina.*

(*Dan Pagis, "Eksitused", lk 281*)
Jah mida teha? (Vt M. Unt – Sirp 16. 05. 1997; üks võimalus: K. Kasemaa – Looming 1996, nr 9, lk 1271 – 1281). Raamat on õige suur, seega esiteks – anda au-ind ja kiitusekiri (vt O. Luts, Kapsapää. Trt, 1913)! Sellest piias küll olema! Aga mis saab edasi? Mis teiseks?

Kolmandaks? Auditoriumi? Või õõlauale? Või tulle koos *Vene-eesti sõjandussõnaraamatuga*, mida koolides hiljuti tasuta jagati? Asjatu on otsida kultuuriperioodikast mingeidki vastukajaid (antud juhul *Looming* välja arvatud). *Postimees* pühendab lambapabulatele terveid lehekülgi, aga elevandid – nemad seisavad jänkudele liiga lähedal, silm ei suuda suurust haarata. Probleemile on küll juba seoses Aristotelese *Nikomachose eetikaga* tähelepanu juhitud – Märt Väljataga: "Et ta /scil. Aristotelese teos/ on suursündmus, sellest annab tunnistust juba see, et ükski päevaleht pole raamatut märganud" (*Kultuurileht* 14. 03. 1997). Aristotelese puhul võib päevalehtede leigusest ehk isegi aru saada. Iga ülikoolis õppinud inimene on olnud sunnitud temaga mingil määral tegelema ja tekst on vana tuttav, justkui Udo Uibo laulikust – kaks esimest rida peas, ülejäänud lauldi varem *aia-au-oo-aa*, nüüd lauldakse sõnadega. Mis siin veel arutada! Peaasi kasutada!

Heebrea kirjandusel, veel kitsamalt luulel, pole sellist vanade tüsenenud relvavendade sõbralikku napsiringi Eestis ees ootamas, ehkki "tänu Kalle Kasemaale on heebrea kirjandus meil siiski üsna hästi esindatud" (K. Ross *Postimehes* 21. 12. 1995). Tõlgitud on tõesti palju ning *au-innad ja kiitusekirjad* on ka pälvitud, aga see kipub olema kõik. Näiteks Abraham B. Jehošua romaan *Viis aastaaega* (e. k 1995), välja-paistvamaid tõlketeoseid üldse viimaste aastate jooksul, ei tekitanud jälle mingit erilist vastukaja.

Muidugi – igas Eesti kodus on piibel. Näib aga, et ta on pigem midagi, mis on "paks nahkkaantega" või "mustakaane-

line kuldristiga väike" (vt *Eesti Kirjakeele Seletussõnaraamat* IV:2, lk 307). Kui piibel tuleb jutuks näiteks üliõpilastega, pole sugugi alati selge, kas see, mida piiblik peetakse, pole hoopiski Kreutzwaldi *Maailm ja mõnda*.

Niisiis tuleks mitmekülgsemalt tutvustada. Mis seda takistab? Teooria ilmselt mitte. Metakriitika ronib niikui sisse uksest ja aknast. Takistab tõenäoliselt vähene võrdlusvõimalus, või pigem kirjandusloolise haardeulatuse väiksus. Kaasaja Euroopa või Ameerika kirjandusest ei ole heebrea kirjandusele väärilist vastast. Neid kõrvutada poleks produktiivne. Jääb järele kreeka ja rooma (või laiemalt ladina) kirjandus. Ja ongi jälle see kolmik: ladina-kreeka-heebrea esile kerkinud, banaalne, aga vältimatu, sest fundamentaalne, nagu kolm vanaeite Avraham Šlonski luuletuses (lk 225): "Kui kotkad, tardunud poolel linnuteel,/ kolm eite istub pingil õhtu eel."

Võrdlus kreeka luulega, kas või selles mahus, mida võimaldab *Kreeka kirjanduse antoloogia* (Tln, 1964), võiks pakuda naudingut igatühele. Põgusamalgi lugemisel saab selgeks, miks heebrea, eeskätt Tanahi luule on nii mõjuv – tema meetrika on lihtne, või õigemini oluliselt lihtsam kui kreeka luules, samas on see lihtsus väga järjekindel, lihtsus, mis mõjub ajas – teatud pikkusega lugemisperioodi järel ei lase endast enam lahti, lapidaarsust süvendab parallelism, igal tasandil. Lisaks tsitaadilisus ja selge tundmine, et väikeste tekstide taust on üks suur tekst, mis annab tähenduse igale silbilegi. Kirjutaja ei kirjuta oma kõhu efemeersustest ega raiska papüürust uidudele, lähte-

punkt kujundeile tuleb väljastpoolt, teeb luule objektiivseks ja hõlmavaks, isegi kui kirjutatakse ühe inimese ühest valust. Kannatus, kõikehaarav, suisa "riiklik" – ka seda pole kreeka luules sellisel kujul. Homerose ja Sophoklese rõhuasetused on teised.

Ilmselt võib lakkamatu ülevus lõpuks ka ära tüüdata. Seda on tunda Andaluusia koolkonna eksperimentides ja uusheebrea luule igapäevasustes. Aga seetõttu nad oma mõju ka kaotavad. Isiklikud elamused on siiski liiga suletud ring, ühtmoodi hommiku ja õhtu vahel igas keeles. Aharon Šabtai "Kodusse luuletuse" (lk 301–305) oleks võinud kirjutada ka Kaplinski, näit. 8. stroof: "lugesin alkmani/ luuletust juustust/ minagi kirjutat/ juustust luuletuse".

Agatuntud tunded ei tähenda, et uuem osa oleks pidanud antoloogiast puuduma. Midagi olulist samasuste fikseerimises ikkagi peitub, isegi kui see lõpeb tõdemusega: "Sa arvad, et see on uus valu, kuid see/ on ainult sein, üle lubjatud nagu eelmistel aastatel" (D. Paggis, "Eksitused"). Kõik küsimused, mis sellise teose (ja iga antoloogia) ilmumise puhul tekivad, saavad lõpuks vastatud üheainsa reaga – "võimas aroom kandub keelest keelde" (M. Wieseltier, "Näiteks talv"). Eesti vasted on tõesti luule, erakordselt nauditav luule 1. lk-st (*resp* 33-ndast) viimaseeni (*resp* 323-ndani). Kuivõrd kõik inimesed (st Tartu ülikooli usuteaduskonna Vana Testamendi õppejõud) just seda peavad vajalikuks rõhutada, on ilmselt tegemist haruldase nähtusega. Agatmainimata ei saa jätta ka vähemaid asju – nimelt mõnu, mida põhjustab raamatu filoloogilisus – terviklikkus ning sissejuhatuse ja

kommentaari korrektsus, täpsus ja põhjalikkus. See on üks täiesti eriline, ehkki Platoni arvates mõttetu, isegi ohtlik mõnu, mida viimasel ajal on tekitanud vist ainult E. Aaveri ja H. Laanekase Masingu-Rosenplänteri kirjavahe-tuse publikatsioon.

Mis edasi? See on selge igapähele, kes on jälginud heebrea tõlkeväljaandeid, täpsemalt nende kommentaariosi, mis teos teose järel kordavad üksteist 70% ulatuses. See oli selge juba seitse aastat tagasi, kui Kristiina Ross kirjutas *Vikerkaares* (1990, nr 7, lk 92), et "on vaja väikest judaismi algkursust eesti keeles", mida nüüd võiks ehk ümber sõnastada 'leksikoniks'.

ART LEETE Müüdi mõte

JAAN PUHVEL. VÕRDLEV
MÜTOLOOGIA. Ilmamaa, Tartu,
1997. (Eesti mõttelugu; 12). 311 lk.

See on raamat, mida ei saa kuidagi laita. Ei tule lihtsalt välja.

See on aga ka raamat, mida pole enam nii väga mõtet ülistada. Ülo Valk toob raamatu lõpu "võrdlevates märkustes" Jaan Puhvlile ja tema teosele niikuinii kõik võimalikud asjatundlikud kiitused juba ära. Muu seas ka järgmise:

"Varem ilmunud ingliskeelne variant (Comparative Mythology. Baltimore-London, 1987. – A.L.) paistab silma särava stiili poolest ja eeldab süvenemismõimelist lugejat, kes peab ajuti teatmeteoste järele haarama, kui ta pole just keskmisest suurema sõnavara ja teadmistega inglise keelt emakeelena valda-

ja või tõeliselt haritud võõrfiloloog. Vaevalt olekski ükski tõlkija suutnud teose eestindamisel autoriga võistelda. Meie lugeda on kõigist võimalikest variantidest parim: Jaan Puhvli poolt teistkordselt kirjutatud raamat" (lk 296–297).

Ning tõesti. See sinikaaneline müüdivõrdlus nõuab üsna mõnusalt intensiivset mõtteliigutamist. Ent samas, algsel hirmuvärinal kaenlatäie leksikonide ja entsüklopeediatega eestikeelse müüdiraamatu kallale asunud, võis peagi ka pooluneldes kõigest aru saada. Kui raskemad kohad välja kannatada, siis on kokkuvõtetes tavaliselegi eesti inimesele üht ja teist lihtsalt selgeks tehtud.

Näiteks saame teada, kui hõlpsalt vedade-aegse India müüdid tõlgenduvad läbi tänapäevase poliitilise spektri:

"Nagu näha oli jumalate (*devā*) ja deemonite (*āsura*-, *dāsa*) vastandus ja piirjoon veidi ähmased. Pigem kui leppimatud äärmused olid nad võistlevad ja pahuksis üleloomulised parteid või "fraktsioonid", ühtelugu kempluses, aga mitte ainuüksi vaenujalal (...). Peale sugulussidemete eiramise murdis Indra ka leppelisi kohustusi, näiteks mittekallalitungi pakti deemoni Namutši'ga, kes sellise sobimuse alusel oli tema *sákhā* ("sõber", rohkem Molotovi-Ribbentropi vaimus, aga ikkagi liitlane)" (lk 61).

Hilisema perioodi, eeposte India müüte on aga võimalik edukalt tõlgendada koguni kodumaise eepose kaudu:

"Râma komistab kivi otsa, mis osutub Ahaljâks, kelle tema mees Gautama oli kivistanud suguühte pärast Indraga ja kelle Râma jalahoop vabastab lindalikest või iruämmalikust seisundist" (lk 100).

Seesugused müüdi kodustamised ("siililegi selgeks") pole raamatus siiski väga tihedad. Paarikümne lehekülje tagant ehk lipsab sisse mõni taoline. Lugejale jätkub pingelist mõistmiskiina ning -vaeva küllalt. Eriti, kui India, Iraani, Läti ja muude vanade indoeuroopa rahvaste pärimus enne raamatu lugemist juhtumisi mingites üldjoonteski, kaude ega uduselt tuntud pole.

Müüdivõrdlemine esineb Jaan Puhvli raamatus usuloendite ja muude sarnaste asjade ulatuslike rahvastevaheliste seoste adekvaatse määramisena. Ning sääraselt mõtentatuna tungib autori meetod müüdiuurimise alalt eeskirja, -kuju või peeglina laiemalegi folkloristika ning antropoloogia põldudele. Nagu loodab Jaan Puhvel isegi:

"...ehk aitab sinne lähenemisviis tulevikuteadlasi siirdlevi ulatust ja loomust täpsemalt piiritleda" (lk 295).

Kuid lugeja ei saa muidugi unustada, et teooriad ega meetodikad pole antud raamatu kandvad vaimuloomad. Kohe eessõna esimesel leheküljel paneb Jaan Puhvel paika selle, et esialgselt on "Võrdlev mütoloogia" olnud mõeldud õppuritele ning "laiemale haritud lugejaskonnale" arendavaks teadmisteallikaks. Ning sellisena kirjutatud eelkõige ainekeskseks. Müüdistikuliseks seega.

Erinevatele müüdihulkadele antakse raamatus võrdlusteks võrdsed võimalused, hoolimata nende võimalikust eelnevalt erinevast tuntuusest lugejaskonna hulgas:

"Haritum eestlane võib olla kuulnud Aiasest või Heraklesest (või siis vähemalt nende ladina vastetest Ajax ja Hercules, ehkki vahest ainult pesuvahendite reklaamis), aga vaevalt on ta vaate-

piiri ulatunud Indra või Mithra" (lk 131).

Taoliste, eesti kultuuriringist väljuvate üldajaloo ning iidse ja moodsa maailmakultuuri sümbolitega mängib Jaan Puhvel üsna tihti. Nii et autori hoiatused raamatu elitaarse, kuiva ning raskestimõistetava laadi osas ei tohiks küll kedagi ehmatada. Mõned Jaan Puhvli stiilinäited tänapäevaste ja vanade kultuurinähtuste (mõeldud on kultuuri kõige laiemas mõttes) seostamisest:

"Valküürid ("Langenuvärbajad")... varustasid Valhölili värskeste tulnukatega maiste tapatalgute taktis, aga olid samaaegselt teenijatari või kõrtsitüdrukku osas; mõneti meenutab sealne teenindussfäär Hofbräuhausi või suusakuurordi lõõgastusprogrammi" (lk 199).

"Slaavlased "jõudsid Euroopasse" peaaegu aastatuhande enne baltlasi, 6. sajandil m.a.j." (lk 232).

"Thor kui heategev platika-kirurg, petis Odin seevastu nagu mingi maffia-pealik" (lk 248).

Tähelepanu väärib ka Odini iseloomustamine *kuningate ja kangelaste käivitajana* (lk 248). Mõtlematult selle peale pähetorkuv paralleel – müüt ise kui iidse kultuuri käivitaja. Kui muidugi sellistel võrdlustega kõrvutatavatel sivalistel üldistustel mingit mõtet on.

Kohati on ka tõlkeid õrritavalt tänapäevasemaks nihutatud. Nii on näiteks Põhja-Venemaa 17. sajandi böliinades esinevad *starsie bogatõri* eesti keelde ümber pandud kui "vanemad tšempionid" (lk 238). India müüditegelasele Šišu-pâla'le on leidunud tõlkevasteks aga "Noorsand" ehk "Šiva juunior" (lk 249–250).

Kõik ettepanud ning paljud avaldamata jäänud näited osutavad sellele, et raamat oma detailides siiski üsna rõõmsasti loetav on. Seekaudu saab aga ka "Võrdleva mütoloogia" üldiste müüdiseste selgituse lihtsamini mõisteta-vaks.

Need mitmekordselt põgusalt tutvustatud, tänapäevastatud müüdised metafoorid on Jaan Puhvli tekstis kooskõlas müüdiolemusega (kui see on olemas), müüdimorfuse eeskirjaga. Müüdid olid oma tekkeajal kaasaegseks viisiks asjade seletamisel. Vanaaegsete müütide võrdlus peab sedasama siis olema omas ajas – seostatud parajasti möödunud hetkega.

MÄRT KIVINE

Hea mõte, halb teos

MARKKU IHONEN. SISSE-
JUHATUS KIRJANDUSTE OORI-
ASSE. Soome k tlk Pärt Lias. UTKK,
Tallinn, 1996. 124 lk. Hind 50 kr.

Kirjandusteadus on ühest küljest kallis ja teisest küljest odav teadus. See on töömahukas teadus, mis nõuab väga pikaajalist pühendumist ja seega ka kindlat ja püsivat finantseerimist. Samas on selle turg väga väike, nii et teaduse müügiäärtus on madal.

Läänes on see turg pisut suurem kui Eestis, sest seal on moodsad kirjandusuurimise korüfeed suutnud algselt kirjandusest ja tekstide uurimistest lähtunud meetodeid laiendada argielu mõtestamisele, nii et nende abil on võimalik osaleda laiemalt ühiskondlikus diskussioonis.

Meie kirjandusuurimisturu vaesusest on tingitud ka see, et emakeelsetest kirjandusteaduse põhiteostest on ränk puudus. Läänes on inimesed, kes kallist raha saavad ja ülikoolides palgal on, suisa sunnitud oma elatise õigustamiseks ka uurimusi produtseerima. Kindla ja julge autoriteedi teadusmaailmas annavad alati kogu kirjandusteadusevälja kirjeldavad, meetodeid ja suundi tutvustavad ülevaateosed. Näiteks ainuüksi Soomes on neid mõne aastakümne vältel ilmunud kümneid.

Iseenesest on tore, et Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus on nüüd üllitanud ühe "Sissejuhatus kirjandusteooriasse". Hea mõtte teostus on aga kahjuks küllalt halb.

Autor Markku Ihoneni nime näen mina ka pärast kuut aastat kirjandusteaduseõpinguid Soomes Helsingi ülikoolis esimest korda selle raamatu kaanel. Ihonen pole Soomes küll mingil määral tunnustatud kõneleja kirjandusuurijate seltskonnas, mis iseenesest muidugi ei pruugi veel tähendada, et teos halb oleks.

Aga teos on halb ka.

"Sissejuhatus kirjandusteooriasse" on esiteks ilmselt vale ja eksitav pealkiri. Nagu ka Ihonen ise järelsõnas tunnistab, on ta lähtunud üldistest teadusteoreetilistest lähtekohtadest. Seda just põhjusel, et teos on sissejuhatusliku iseloomuga ning et praktilise uurimistöö tarbeks tuleks süveneda kirjandusteaduse eri suundade küsimusteringi, ütleb autor sealsamas.

Nii ongi see raamat rohkem soome teadusfilosoofilisest mõttest kui kirjandusteadusest. Kõige enam tsiteeritud allikas näib olevat Helsingi ülikooli

filosoof Ilkka Niiniluoto, kelle valdkond teadusfilosoofia on.

Väga tugevalt häirib ka teose absoolootne Soome-kesksus – kas oli ikka mõtet seda sellisel, ilmselt kohandamata moel otse tõlkida? Kui Ihonen viitab kirjandusest kõneledes autoritele nagu Samuli Paronen, Olavi Siippainen, Iris Uurto, siis mida peaks need nimed ütlema eesti üliõpilasele?

Samamoodi viidatakse uurimisprobleemi püstitamisest rääkides Soome uurijatele Karkamale, Launonenile, Lassilale ja Krogeriusele. Need viited jäävad Eesti kontekstis täiesti sisutuks.

Ihonen on oma "Sissejuhatus" üles ehitanud kirjandusteADUSTEORIALE, mis tundub olevat algajale kirjandussõbrale küllalt keerukas ja ka vähetulus viis probleemide keskele astumiseks. Maailmas on tavaks, et selliseid sissejuhatusi tehakse kas probleemidest või autoritest lähtudes. See tähendab, et sissejuhatus on jagatud vastavalt eri meetoditele neid meetodeid tutvustatavateks lõikudeks. Ühe lõigu sees käsitletakse siis selle meetodi peamisi teese ning tutvustatakse olulisemaid mõtlejaid, kelle ideedest antakse samuti kokkuvõte. Teises variandis on tavaliselt välja valitud ühe meetodi raames üks või mitu teoreetikut, kelle ideid ja uurimusi tutvustades näidatakse meetodi võimalusi ja piire.

On ka kolmas variant sissejuhatusi, kuhu on kogutud teatud kõnekad krestomaatilised artiklid erinevate uurimismeetodite korüfeedelt, mis on tihti varustatud lühikeste selgitavate sissejuhatustega.

Kõikide selliste sissejuhatusite eesmärk on anda algajale uurijale ülevaa-

de, millest kirjandusteaduses räägitakse, kuidas seda tehakse ning kes seda teevad või on teinud.

Selliste teoste puhul on taotluseks materjali võimalikult selge ja liigendatud esitamine. Kirjanduse uurimine on seiklus, see on huvitav. Ihoneni teose puhul nendest omadustest rääkida ei saa. Ta vist taipab seda isegi, kui kohe alguses arvab, et tema teoses püütakse (alles?) selgusele jõuda, mil moel võiks kirjanduse uurimine, tema tundmaõppimine "kõigele vaatamata" olla võimalik ja veetlev.

Sellele, millest enamik seda tüüpi kirjandusteaduse-sissejuhatusi koosneb, on Ihoneni raamatu kolmest peatükist sisuliselt pühendatud vaid üks: teine peatükk "Kirjandusteooria olemus". Ja sedagi äärmiselt pealiskaudselt. Näiteks peatükis "Strukturalism ja semiootika" on ainus autor, keda mainitakse, Northrop Frye ja tema 1957. aastal ilmunud "Anatomy of Criticism"!

Esimene ja kolmas peatükk ehk vastavalt "Mõistest ja teadusfilosoofilised lähtekohad" ning "Sõnakunsteose ontoloogia" on segased, eri paradigmasid kokku keerutavad ja enamasti mõtteted arutlused. Kui Ihonen peatükis "Mis on teooria" hakkab rääkima näiteks üldisest teadusteooriast ja selle parameetritest – objektiivsusest jne –, jõuab ta järsku hoopis Saksa lugejakesksesse kirjandusuurimisse Ingardeni-Iseri-Jaussi juurde, mis on ilmselt üks subjektiivsemaid kirjandusuurimise meetodeid üldse, sest keskendub teksti aktualiiseerimisele lugeja meeles lugemisprotsessi käigus. Kirjandusteaduse mõistete jaoks on ju olemas mitmed terminoloogiasõnastikud, kust saab palju lihtsama

vaevaga kätte nii mõiste tähenduse kui ka viite meetodile, mille sees see mõiste toimib.

Ihonen aga ajab lihtsa asja hirmus keeruliseks. Tema tekst kubiseb lausestest, mis pretendeerivad ammendavale definitsioonile, aga osutuvad mõttetuteks banaalsusteks: "Kirjandusteaduses peetakse ilukirjanduseks niisuguseid sõnateoseid, mida teatud publik peab ilukirjanduseks. Uuritavad tekstid on harilikult trükitud või muul viisil avaldatud paljude omavahel põhimõtteliselt identsete eksemplaridena" (lk 14).

Ihoneni jaotus, et kirjandust võib määratleda deskriptiivselt, normatiivselt või empiirilisel, ei ole kirjandusteooria seisukohalt kuigi relevantne. See taksonoomia ei ole sugugi ainult kirjandust seletav, samamoodi võib kirjeldada ka näiteks piimakarja. Targemaks me sellest ei saa.

Üritades vastata küsimusele, miks teooriat vaja on, räägib Ihonen pika ja absoluutselt mõttetu jutu mingist kallusest, teeb seda poolteist lehekülge, kuni lõpuks selgub, et on tahtnud pelgalt piltlikustada läänemaise teaduse nurgakivi ehk descartesliku kahtlemise ja küsimise printsiipi.

Sellesarnaseid näiteid võiks tuua hulgem: "Niisugust teaduslikku mõtlemist, mis vaagib mõtlemisprotsessi olemust ja sel teel saadavate tulemuste usaldatavust, nimetatakse reflektiivseks mõtlemiseks" (lk 18).

Ihonen väidab, et kirjandusteadusel ei ole eriti selgeid, täpselt kirjeldatavaid meetodeid. Jääb arusaamatuks, mis tasandil ta seda ütleb, sest lisaks tema poolt mainitud psühhoanalüütilisele, marksistlikule ja strukturalistlikule on

selgelt olemas feministlik ja dekonstruktsiooni meetod, viimanegi on ebasüsteemaatiliselt süsteemaatiline ja seda viisi selgelt kirjeldatava meetodiga.

Järjekordne pärl tuleb leheküljel 21: "Üldiselt näikse valitsevat mõtteviisi, et välditakse ilukirjanduslike tekstide niisugust tõlgendamist ja selgitamist, mida ei toeta viitamine tekstile," teeb Ihonen julge avalduse. Kui ta lõpuks teises peatükis asja kallale asub, teeb ta sedagi küllalt kummaliselt. Näiteks nimetab ta nüüd juba aastakümneid vanu dekonstruktsiooni ja feminismi uuteks uurimisuundadeks.

Ihonen näib üldse olevat omalaadi ebadialektilise lähenemisega, kõik kirjandusteaduse ajaloo väitel valdavad olnud suunad on talle tänagi ühtviisi pädevad. Seda, et uued mõtlemisviisid ikka enamasti eelmise ümberlukkamisest põlvnevad, ta ei paista tunnistavat.

Arutluse taset võiks kirjeldada järgmine tsitaat: "Neid eeliseid, mis on retrospektiivsel uurimisel, kahandab autentse materjali puudulikkus. Näiteks ei saa uurija juba surnud kirjanikega vestelda, väidelda ega välja selgitada nende kunagisi seisukohti" (lk 45).

Eks iga lugeja, kes raamatut vaevub lugema, leiab sealt lisaks palju huvita-

vaid kohti. Esimese kursuse kirjandusüliõpilasele seda aga küll ei tahaks soovitada.

Kui kirjandusega tegelev inimene vähegi võõrkeeli valdab, siis leiaks ta eestikeelse Ihoneni asemel kindlasti märksa paremaid teejuhte. Näiteks on inglise keeles olemas sellised küllalt mõistlikud teosed, millest võiks alustada ja mille seas leidub kõiki alguses mainitud kolme tüüpi ülevaateid: Terry Eagletoni "Literary Theory", Raman Seldeni ja Peter Widdowsoni "Contemporary Literary Theory", J. Hillis Milleri "Theory Now and Then", Ann Jeffersoni ja David Robey "Modern Literary Theory"...

Kõik need teosed sisaldavad ka korraliku bibliograafia, mille abil saab hakata ühes või teises suunas edasi liikuma.

Kui aga pidada Ihoneni raamatut sisesejuhatuseks sellesse, kuidas kirjandust uurida ja teha edasist akadeemilist uurimistööd, siis lugege parem Umberto Eco teost "Õpetatuse osutamine. Kuidas uurimust tehakse", mis on olemas ka soomekeelsena ja kus on väga lihtsalt ja praktiliselt seletatud, kuidas üht humanitaaralast uurimistööd teha.

KALEIDOSKOOP

MAIMA GRINBERGA

Läti-kiri

"Läti kirjandus on tänapäeval nagu keegi maneerlik, aga tegelikult aravõitu vanatüdruk, pea norus (võib-olla isegi veendunult), keda tiivustavad talle endalegi arusaamatud abstraktsed lootused. Niisugune, mind solvav pilt tekib eriti teravalt silma ette siis, kui on loetud Riardas Gavelise romaani "Vilniuse pokker" ja Emil Tode "Piiririiki" – teoseid, mis mõjutavad lugeja seisukohta olemasolevast, sest nad mõlemad on suveräänsed, veenvad maailmad."

Nii kirjutas eelmisel aastal oma "Anarhistlikes märkustes nr 5", pealkirjaga "Appihüüd legendikul", tuntud läti proosakirjanik Gundega Repše (*Karogs* 1996, nr 5). Otse mainimata, aga konteksti kaudu mõistetavalt on jutt läti noorematest proosakirjanikest (nende hulka võib arvata ka Repše enda), keda üsna vihaselt süüdistatakse intellektuaalsete mängude mängimises, postmodernistlike konservide viljelemises, käsitöölikkuses, kartuses nii läinud kui uue aja realiteedi ees. Kirjandusringkondades küll kiristati endamisi hambaid selle tõesti ärritava ja kindlasti ka subjektiivse artikli pärast, kuid suuri ja pikki poleemikaid, mida ta võinuks tekitada, kahjuks ei järgnenud. See, mis vähegi kontseptuaalsemate asjadega seotud, jätab Lätis ikka veel kõiki – isegi kirjanikke-kriitikuid endid, rääkimata teistest – täiesti ükskõikseks.

Ainuke avalik vastus Repše "anarhistlikele märkustele" oli läti mainekaima kriitiku ja ka kirjaniku Guntis Berelise artikkel "Kirjandus pole oksendusvahend ehk Realiteeti otsimas" (*Karogs* 1996, nr 9). Suur osa artiklist on Gundega põhjendamatute väidete üksikasjaline eritlus, mis *Vikerkaare* lugejale, kes niikuinii läti kirjandusest eriti ei tea, ei peaks huvi pakkuma. Berelis ei arva, et läti kirjandus oleks eesti ja leedu omaga võrreldes nii leige ja saamatu, kui väidab Repše, kuid põhimõttelises küsimuses on mõlemad kirjutajad ühel arvamusel: madam Läti Kirjandus on "tööpoolest vähese liikuvuse tõttu pakuldaseks läinud ning vajunud refleksioonidesse oma muinasjutulisest minevikust". Berelis imestab sellegi üle, et Läti Kirjanike Liidul on ligikaudu 300 liiget, aga aktiivseid kirjutajaid, sõnavõtjaid ja trükiruumitajaid on umbes kümme korda vähem. Millega tegelevad teised? Ning Berelis tõdeb: "See siis ongi tänapäeva kirjanduse peaprobleem: hiiglaslik vaikijate armee, inertne, tüütavalt ägav (mitte)kirjutajate ühiskond. Tulemus on silmanähtav – kirjandusliku mõtte ringlus on tegelikult katkenud. (...) Aga kultuur ilma eneserefleksioonita pole võimalik, siis oleks ta *representatsiooni* kultuur, kultuur *kohustusest*."

Niipalju siis sellest mõttevahetusest. Selge on see, et kord Läti "kirjanduse majas" on alles loomata niihästi kirjanike endi korrusel kui ka nendes aparte-

mentides, kus peaks kogu läti kultuuri, sealhulgas kirjanduse käekäigu pärast muret tuntama. Olukord pole viimase aasta jooksul eriti muutunud ja kahjuks ei tunnista ka vähesed muutused sugugi paranemist: napilt ilmuv kriitika tegeleb ikka veel enamasti annoteerimisega, veelgi on vähenenud trükivõimalused perioodikas (praegu on tegelikult ainult kaks regulaarset kultuuriväljaannet – kuukiri *Karogs* ja rohkem publitsistikalainele häälestunud nädalaleht *Literatūra. Māksla. Mēs*), kultuurkapitali idee ei ole ikka veel tõeks saanud ning tundub, et keegi enam sellesse ei usugi; kultuuriministeriumis on küll loodud kirjandus- ja raamatualaspetsialisti ametikoht, aga kuna kõnealusel isikul on silmanähtav vajadus veel "spetsialiseeruda", siis midagi erilist pole toimunud; endiselt on hädas vähesed originaalkirjanduse kirjastajad, nende probleemidest osatakse igasugustel võimeeste "tasanditel" libedalt mööda hiilida ning üldse paistab, et riik oleks lausa õnnelik, kui kõik läti kirjanikud ja kirjandusega seotud isikud, k.a kirjastajad, koliksid üle parematele jahimaadele.

Kirjastuse *Preses nams* juhataja Māra Caune on loonud Läti Algupärase Kirjanduse Keskuse projekti. See keskus koguks ühte kogu originaalkirjanduse, koordineeriks kirjastajate vahel selle väljaandmist ja müüki, koostaks temaatilisi, autori- ja kirjastusnimestikke. Siin töötaksid bibliograafid, oleks võimalik saada mis tahes infot originaalkirjanduse kohta, keskusel oleks oma raamatukauplus mõnes Riia heas kauplemiskohas jne. Oma kapitaliosaga tuleks keskus osaleda ka riigil. Kahjuks on

projekti tutvustamisest möödas juba rohkem kui pool aastat, aga õhuski pole veel midagi tunda, ilmselt on järjekordselt puudu osavast, tegutsemisvõimelisest kirjanduskuraatorist.

Ilmselt võiksin läti kirjanduselu ja -olu pikale veninud madalseisu üle halada ja pisaraid valada ilmekamalt ja pikemalt kui kutseline nutunaine. Aga lõpetan selle teema ühe hiljuti kuulnud ja neid olusid iseloomustava pikantse tõsiasjaga: Kultuuriministeriumi korraldatud projektikonkursil sai ühe raamatuprojekti tagasilükkamisel piisavaks põhjuseks see, et kirjanik (muide, väga hea kirjanik, kuigi sel pole antud juhul isegi tähtsust) on – joodik. Mis sa kostad... Vist on läti kirjanikel saabunud viimane aeg ironiat viljelda (oh, kus sa küll oled, läti kirjanduse Kivirähk?).

Toimub siiski ka meeldivaid asju. Väga tähtis on olnud "Läti fraseoloogiasõnaraamatu" ja "Läti õigekeelsussõnaraamatu" ilmumine, saime ka "Läti kirjakeele sõnaraamatu" viimase, kaheksanda köite (esimene muide ilmus aastal 1972). Lõppenud on firma Motorola korraldatud laiahaardeline küsitlus "33 raamatut, mis peaksid olema iga läti perekonna raamatukogus". Selle lõplikku edetabelit kujundavad loomulikult maailma- ja läti klassika, lastekirjanduse tippteosed, Piibel, folklooriväljaanded ja entsüklopeediad. Nimekirjas on ka kolm 20. sajandi proosareformaatorit: James Joyce, Marcel Proust ja Franz Kafka. Mind pani see küll pisut imestama, sest siiani pole olnud põhjust arvata, et läti "peredes" neid eriti vajataks: Joyce'i "Ulysses" ilmus välislaatlase Dzintars Sodumsi tõlkes Rootsis juba 1960.

aastal, neli-viis aastat tagasi anti Lätis välja selle kordustrukk ning see vedeleb kauplustes siiani; Marcel Prousti "Kadunud aega otsimas" esimene raamat ilmus ühel ajal küsitluse tulemustega (ja see osutus talle muide suurepäraseks reklaamiks, küllalt kallis raamat müüdi ruttu läbi); Franz Kafka romaanid aga polegi läti keeles raamatutena kunagi ilmunud (ning perioodikastki, kui mälu ei peta, on olnud lugeda vaid "Protsessi" tõlget). Ilmselt on küsitluse tulemusi pisut "korrigeeritud", mis küllap isene- sest polegi halb: nüüd võib loota, et mõned head, kuid väga ammu välja antud raamatud ilmuvad uuesti, teised ilmuvad läti keeles esimest korda ja kolmandad ostetakse viimaks ära, sest... läti perekonna raamatukogu vajab ju neid.

Rõõm oli lugeda Vizma Belševica uut raamatut "Bille elab edasi", mis jätkab meie *grand old lady* belletriseeritud lapsepõlvemälestusi (esimene osa "Bille" ilmus aasta tagasi). Edukalt ilmuvad luuletaja Arija Elksne ja Imants Ziedonise kogutud teosed, uued raamatud on tulnud Alberts Belsilt, Mâris Caklaisilt, ka Zigmunds Skujinšilt. Viimase memuaaritaoline "Ratsanik kuuli peal" kutsus esile mõningast urisemistki, sest autor oli üks esimesi, kes väljendas oma arvamust ka lähiminevikusündmustest ega olnud just leebe mõnede veel elus olevate kultuuri- ja nomenklatuuritegelaste suhtes. Huvitav esseeraamat "Riia pärismaalased" ilmus luuletajalt Jânis Rokpelniselt, need on mõtisklused Riias, milleks teda inspireerisid jalutus- käigud 30 läti kultuuritegelasega, kes on sündinud Riia eri linnaosades. Raamat kannab Riia 800. aastapäeva emb-

leemi. Noorel prosaistil Nora Ikstenal on ilmunud teine lühiproosakogumik, mis on leidnud kriitika tunnustuse.

Tõlgetest on põhjust mainida Marguerite Durasi "Armukest", Jostein Gaarderi "Sofie maailma", John Fowlesi "Kollektsionääri", Karen Blixeni novellikogu "Seitse romantilist juttu", Friedrich Nietzsche "Antikristlast", Yukio Mishima "Kuldtemplit", Torgny Lindgreni "Tõe kiituseks". Tõlgitud, aga veel ilmunuta on ka Arved Viirlaiu "Märgitud".

Üldse on Bibliograafiainstituudi arvepidamise järgi aasta jooksul ilmunud peaaegu 2000 raamatut ja brošüüri kogutrükiarvuga kuus miljonit, neist umbes 200 nimetust tõlke- ja umbes 100 originaalkirjandust.

On toimunud põnevaid kirjandusüritusi, näiteks kolm päeva kestnud läti noorte proosakirjanike päevad, samuti Balti- ja Skandinaaviamaade naiskirjanike ja teadlannade seminar "Ära usalda jutustajat, usalda jutustust", kus Eestist osales Eve Annuk. Kindlasti on olnud veel muidki huvitavaid ettevõtmisi, mida aga ma praegu siin kenas Visby linnas, kus veedan Baltic Center'is mai-kuud, lihtsalt enam ei mäleta.

MARIKA MIKLI Hispaania on midagi muud

Ääremärkusi Hispaania-müüdi juurde

1492. aastal alustas Hispaania teekonda imperiaalse võimu poole – kõigepealt ühendati Kastiilia ja Aragoonia kuningriik katoliiklike kuningate Ferdinandi ja Isabella hoole alla, siis võideti Granadas araablasi, siis kihutati välja juudid ja lõpuks "avastati" Ameerika. Hispaania impeeriumi laienemine kestis peaaegu neli sajandit. Kuni 1898. aastani kuulusid emamaa külge mõõtmatud valdused Uues Maailmas. Sevilla oli üks jõukamaid linnu Euroopas, Felipe II laskis ehitada monumentaalse El Escoriali palee ja kakssada aastat õitsevad hispaania kirjandus ja kunst – Cervantes, Lope de Vega, Tirso de Molina, Góngora, Santa Teresa de Jesús, San Juan de la Cruz, Quevedo, Calderón, Velázquez, Zurbarán, El Greco. See oli hispaania kultuuri "kuldajastu".

Hispaania impeerium oli eneseküllane ja Euroopa talle suuremat korda ei läinud. Samas tõmbas Hispaania 19. sajandil ligi paljusid Euroopa kuulsusi nagu näiteks Prosper Mérimée, George Sand, Victor Hugo, Hans Christian Andersen, Frederyk Chopin. Saksa romantikud õhkasid Sevilla järele ja ülistasid Hispaaniat kui uue kultuuri hälli. Schopenhauer tõlkis Baltasar Graciáni raamatu "Käsioraakel ja arukuse kunst", Grillparzer õppis iseseisvalt hispaania keelt ja kirjutas Calderóni mõju all

"Unenägu on elu", Clemens von Brentano valas oma Sevilla-elamused liigutavatesse värssidesse.

Hispaania impeerium oli kontrastide maa, kus eksisteerisid lahutamatuult kõrvuti suurim hiilgus ja armetuim viletsus. Sellest annavad tunnistust kelmiromaanid, Goya nn mustad pildid, aruanded julmustegudest, mida hispaania vallutajad Uues Maailmas püha risti nimel korda saatsid. Bartolomé de las Casas koostas "Lühikese aruande röövtegudest Lääne-Indias", mis oli mõeldud vaid n-õ ametialaseks kasutamiseks tema ülemustele, kuid jõudis 1552. aastal Sevillass publitseerituna avalikkuse ette ja tõlgiti kohe ka kõikidesse teistesse Euroopa keeltesse. Casase aruandel baseerub nn must legend, mis paljastab vallutajate tõelist palet. Musta legendi kvalifitseeris ametlik Hispaania võltsinguks, Euroopa aga määratles hispaanlasi selle põhjal kuni 20. sajandini verejanuliste barbaritena.

1898. aastal, peale viimaste kolooniate (Kuuba, Puertoriiko ja Filipiinid) kaotamist varises Hispaania maailmariik kokku ja tõmbus taas euroopalikesse mõõtmetesse.

Hispaania klišeed

Hispaanlane on uhke kavalier, igal ajal valmis mõõgaga oma daami au kaitsma. Teda võib mäng surmaga ja vaimustab härja-toreero ritualiseeritud duell, ta armastab *flamenco*'t, temast õhkub andaluusialikku vaimutuld. Individualist

Refereeritud artikli põhjal: M. S t r a u s f e l d, "Spain is different" oder "Alles unter der Sonne". Notizen zum Mythos Spanien. *Universitas* 1991, nr 10, lk 925–934.

tema sisimas veab kõige meelsamini seanahka ja ütleb iga ebameeldiva probleemi peale *mañana* – homme on ju ka päev. Kuid kõigele vaatamata on vastuoksliku hispaanlase kuju kaugelt sümpaatsem kui näiteks vähemeeliv kliše virgast ja fantaasiavaesest sakslasest.

Kuid romantilise kavaleri kõrval tuntakse ka sallimatut ja fanaatiliselt usuhullu hispaanlast. Seda viimast kujutlust on kinnistanud sagedased verised sisetülid, mille traagiliseks kõrgpunktiks oli 1936–1939 väldanud kodusõda.

Tänapäeva demokraatliku Hispaania kavaler on üsna sageli pangast pankakiirustav pereisa, kes otsib krediite, et maksta luksuskaupade ja oma eluaseme eest, mis tänu häbitutele maaspetsulatsioonidele päevast päeva kallineb. Nn tüüpiline hispaanlane peab ametivõimudega lakkamatut paberisõda. Tema umbusk riigi suhtes on põhjatu ja ääretu. Tema eurooplaslikku enesetunnetust toetavad võõrkeelekursused – eelistatavalt inglise keel.

Need eri aegadest pärinevad klišeed on üsna sarnased ja moodne hispaanlane teab väga hästi, kui püsivad on kujutelmad temast ja tema maast. Kuid tegelikult ei huvita teda eriti romantikute poolt idealiseeritud Hispaania-kujutis – ei range religioossus ega ülepaistatud aumehelikkus, ei tantsude ja toreerode ega ka poliitiliste õuduslugude Hispaania. See kõik tekitab temas pigem piinlikkust, nagu selgub paljude kaasaegsete intellektuaalide tekstidest. Moodne hispaanlane ei soovi enam midagi teada armetust minevikust, ta tahab välja pääseda sajanditevanusest poolsaareisolatsioonist ja olla Euroopas, mis oli talle pikki aastakümneid ja

aastasadu kättesaamatu.

Peale suur-Hispaania impeeriumi lagunemist 19.–20. sajandi vahetusel oli Hispaania poolsaar sunnitud kokku tõmbuma. Selle ajaloolise sündmuse toel analüüsivad ja motiveerivad luuletajad, romaanikirjanikud, esseistid ja filosoofid Hispaania olemust, nii nagu nad seda tajuvad. Nn 1898. aasta generatsioon (Unamuno, Azorín, Antonio Machado) üritas veel enne Ortega y Gassetit, Gregorio Máranoni, Americo Castrot hispaanialikkuse põhjani tungida ja selle generatsiooni poolt kirjutatu põhjal võib esile tuua mõned arusaamad Hispaania olemusest, mis muidugi ei anna täielikku ja ammendavat pilti.

– Hispaania on kunstnike maa. Viis kõrgpunkti: Altamira koopamaalid, munkade, Velázqueze, Goya, Picasso apokalüptilised pildid.

– Hispaania on arhitektide maa. Kolm meistritööd: Alhambra, Escorial, Antonio y Cornet Gaudí ehitised.

– Hispaania on kirjanike maa. Seitse arhetüüpi: El Cid, La Celestina, Tormese Lazarillo, Don Segismundo, Don Quijote ja Sancho Panza, Don Juan.

– Euroopa ooperi tegevus toimub Seville. Mõned kuulsamad näited: "Carmen", "Don Giovanni", "Sevilla habemeajaja".

– Viimased viis sajandit pole soosinud filosoofiat ega teadust, reformatsiooni ja valgustuse asemel on arenenud inkvisitsioon. Hispaania on katolitsismi kants.

Uus Hispaania

Peale traumeerivat kodusõda ja peaaegu nelikümmend aastat kestnud Franco diktatuuri algas üleminek demokraatiale, *transición*. Kodusõja-aegsed vastased leppisid omavahel ära – vaatamata baski separatistide arvututele terrorismiaktidele ja vanade frankistide vastu seisule. Kõik parteid, ka kommunistlik partei, pidid registreeruma demokraatlikeks valimisteks. Hispaanlased olid oma *transicióni*-alaste saavutuste üle uhked, nende eneseteadvus kasvas. Mõnigi Ladina-Ameerika maa leidis pärast militaardiktatuuri kukutamist omal maal Hispaaniast arengumudeleid ning andis neid hiljem edukalt edasi idabloki riikidele.

Aastate viisi on reporterid oma lugematutes kirjatükkides iseloomustanud Madridi Euroopa ühe erutavama pealinnana. Paljud välismaalased küsivad endalt, kas ja millal hispaanlased magavad, sest siesta on juba ammu liiklusummikute ohvriks langenud. Prado galerii Madridi peatänaval on õhtumaade suurim pildigalerii. *Moda de España* võidutseb Roomas, Tokios ja New Yorgis, Pedro Almodóvari filmide puhul looklevad kinode ees järjekorrad, Eduardo Mendoza romaan "Imede linn" on neljateistkümmel maal bestseller...

Õigupoolest pidanuks kultuuriline elavnemine algama kohe peale (täna-seks juba peaaegu täiesti unustatud) diktaatori surma 1975. aastal, kui tekkis nn hõbedase ajastu loomeinimeste (Salvador Dalí, Joan Miró, Luis Bunueli, Manuel de Falla, García Lorca, Rafael Alberti, Gómez de la Serna, Ortega y Gasseti) buum.

Üldiseks pettumuseks ei juhtunud aga midagi erilist. Muidugi toimusid juba seitsmekümnendate aastate algusest teatud muutused, ja need on praegu tagasi vaadates isegi paremini nähtavad. Kuid kiiresti üksteisele järgnevad lained – parteide tekkimine, seksuaalvabaduse sissetung, ajaloo ümberkirjutamine, seni keelatud romaanide avaldamine (Bertolt Brecht, Günter Grass, Henry Miller, Sartre jne), kuulsate pagulaste kojutulek (Rafael Alberti), autonoomiaõiguste tagasinõudmine, feminism jne – hõivasid kogu tähelepanu ning noored kunstnikud ja kirjanikud jäid kõrvale. 80ndate keskpaiku Hispaania kultuurielu siiski elavnes. Esimesena tulid romaanikirjanikud – romaanide viie- ja kuuekohalised müügiarvud muutusid tavaliseks, raamatuid tõlgiti kiiresti peaaegu kõikidesse Euroopa keeltesse. Noored hispaania kunstnikud löid Kölni, Zürichi ja New Yorgi galeriide müügirekordeid. Hispaania oli Franco ajal vaid kultuuri sissetooja, nüüd sai temast ka kultuuriekспортöör.

"Machismo" luigelaul

Sajanditevanusel traditsioonil põhinev kliše iseloomustab Hispaaniat *machismo* maana. Isad ja vennad, hiljem abikaasa, olid naise "au" eest pidevalt valvel. Neitsilikust sakraliseeriti kui ülimat hüve ja abielu nurgakivi. Kui tihti sellest moraalikoodeksist kõigis ühiskonnakihtides üle astuti, võib lugeda juba "La Celestinast". Kuidas hispaanlased asjasse suhtusid, selgub seadustest, mis kehtisid 1975. aastani. Vaatamata radikaalsetele muutustele

20. aastatel ja Teise Hispaania Vabariigi ajal 30. aastatel (nt abielulahutuse seadus) surus Franco režiim naised alamasse seisundisse – seaduse kohaselt olid naised 23. eluaastani alaealised. 1975. aastal toimus järsk muutus, feminism hakkas hoogsalt arenema, lausa üleöö sai pealesunnitud karskusest avatud liberaalsus. Uus naiselik eneseteadvus demonstreerib end kõikjal: Hispaanias näeb tänaval suitsetavaid naisi rohkem kui suitsetavaid mehi; noored neiud on tihti krapakamad ja iseteadlikumad kui nende vanemad suguõed või eakaaslasted mujalt Euroopast. Naised teevad üha enam karjääri nii ettevõtluses kui ka riigiametnikena. Näiteks meedias on naistöötajate protsent vägagi suur. Muidugi ei saa veel mingist võrdsusest rääkida, kuid seda pole ka teistes EÜ maades. Naiskirjanikud kirjutavad bestsellereid, naisajakirjanikud on Hispaanias publiku lemmikud. Tüdrukud ei keeda ega koo, vaid õpivad edasi.

Hispaanlaste päevakava erineb mõnes punktis järsult teiste eurooplaste omast: lõunat ei sööda enne kella kahte, õhtust enne kella kümnet (suvel enamasti veel hiljem). Õhtusöögile järg-

neb tihti paaritunnine koosistumine veiniklaasi taga. Kiire moderniseerumine on muidugi harjumusi muutnud: hispaanlane on tänapäeval enamasti äri- asjus väga täpne, tema "tüüpiline" laiskus on asendunud ettevõtliku liikuvusega. Siestat peetakse vaid pikendatud nädalalõppudel (*puentes*) ja mitmenädalaste puhkuste ajal.

Paljud vanad tavad kipuvad kaduma, eriti suurlinnades. See on hind, mida hispaanlased elu normaliseerumise eest maksavad.

Milline on uus hispaania müüt? Auto, et nädalalõpuks linnast välja sõita, vastaks hispaanlane. Kuid samas on Hispaanias säilinud mõndagi traditsioonilist – protsessioonid Suurel Reedel, härjavõitlus, *flamenco*-tantsijad. Hispaanlased armastavad oma paellat, veini ja päikest ja on uhked oma vilka kunstielu üle. Kuid siin-seal ilmutavad end ka ammu üleelatud olemise vormid – veristes perekonnadraamades kusagil külas, või sügavas religioossuses. Inimesed on avatud, nad on eurooplased, kuid samas ka midagi muud. Nad on hispaanlased.

"VIKERKAARE"
varasemaid
numbreid saate osta
"Vikerkaare"
toimetusest

Voorimehe tänav 9.

"Vikerkaare"
aastakäikudest on
saadaval:

1987 1,5,9

1988 9

1989 1,2,4,7-12

1990 1-10

1991 1-12

1992 2,3,5,6,7,10-12

1993 1-5,11,12

1994 1-4,8 -12

1995 2-4,9/10-12

1996 3,4,5/6,7

AB ELUKINDLUSTUS

Hoolitsus oma lähedaste eest

Avatud E-R 10..18, Vana-Posti 4, Tallinn EE0001, Tel. 441 406, 6 314 302, Fax 6 313 869

Kirjastuse

PERIOODIKA

väljaandeid müüakse:

TALLINNAS

AS Plusspunkti kioskites Tõnismäel ja Vabaduse väljakul

AS Rinderi kioskites Kuninga t 2 ja Suur-Karja t 12

Vabariikliku Ajakirjanduslevi kioskis Postimaja juures

Kauplustes

Rahva Raamat Pärnu mnt 10 Rahvusraamatukogus Tõnismägi 2

TARTUS

Tartu Ülikooli raamatuäris Ülikooli t 10

Postimehe raamatuäris Raekoja plats 16

Vikerkaar

TOIMETUS:

Peatoimetaja **Märt Väljataga** 60 13 18.
Marika Mikli 60 12 86.
Kajar Pruul 44 19 75 (Tartu).
Keeletoimetaja **Tiina Lias** 60 12 86.
Kunstiline toimetaja **Jüri Kaarma** 60 13 63.
Tehniline toimetaja **Katrin Mürk** 60 13 63.
Masinakiri **Viivi Tammik** 60 13 63.

Toimetus käsikirju ei retsenseeri
ega tagasta.

Praaeksemplaride korral
pöörduda trükikoja tehnilise kontrolli
osakonda 68 14 11.

Toimetuse postiaadress:

Pikk 2, EE0001, Tallinn.

Toimetuse asukoht:

Voorimehe 9, EE0001, Tallinn.

Fax: 44 24 84.

Interneti aadress:

<http://greta.cs.ioc.ee/~tanel/vikerkaar.html>

E-mail

vikerkaar@teleport.ee

Väljaandja: kirjastus "Perioodika",

Pärnu mnt. 8, EE0001, Tallinn.

Trükk: "Printall".

"Vikerkaar" nr. 6/1997.

Vikerkaar

6/1997

